

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity

Jozef Pavlovič

Syntax slovenského jazyka I

Trnava 2012

© doc. PaedDr. Jozef Pavlovič, CSc.

Recenzenti:

doc. PhDr. Anna Rýzková, CSc.

PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD.

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2012

ISBN 978-80-8082-525-6

Obsah

| | |
|--|----|
| Úvod | 6 |
| 1. Základné pojmy syntaxe..... | 8 |
| 2. Stavba vety | 11 |
| 3. Konštrukcia ako základná jednotka syntaxe | 15 |
| 4. Syntaktický vzťah..... | 17 |
| 5. Syntagma..... | 20 |
| 5.1 Zhoda..... | 20 |
| 5.2 Väzba..... | 21 |
| 5.3 Primkýnanie | 24 |
| 5.4 Nulová realizácia syntagmatického vzťahu | 25 |
| 5.5 Pevný slovosled..... | 25 |
| 5.6 Lexikálne prostriedky..... | 25 |
| 5.7 Bezspojkové priradenie | 26 |
| 6. Vetný člen | 27 |
| 6.1 Vetný člen z hľadiska zloženia..... | 27 |
| 6.2 Vetný člen z hľadiska spôsobu vyjadrenia | 28 |
| 6.3 Vetný člen z hľadiska hierarchizácie | 29 |
| 7. Základné vetné členy..... | 31 |
| 7.1 Podmet (subjekt) | 31 |
| 7.1.1 Podmet v nominatíve..... | 32 |
| 7.1.2 Podmet v genitíve..... | 34 |
| 7.1.3 Neurčitok ako podmet | 35 |
| 7.1.4 Podmetová vedľajšia veta..... | 35 |
| 7.1.5 Všeobecný a nulový podmet | 36 |
| 7.2 Prísudok..... | 36 |
| 7.2.1 Slovesný prísudok | 37 |
| 7.2.1.1 Jednoduchý prísudok..... | 37 |
| 7.2.1.2 Zložený prísudok..... | 38 |
| 7.2.1.2.1 Systematika pomocných slovies..... | 39 |
| 7.2.2 Viacnásobný prísudok? | 42 |
| 7.2.3 Prísudková vedľajšia veta..... | 42 |
| 7.2.4 Zhoda podmetu s prísudkom | 43 |

| | |
|---|----|
| 7.2.4.1 Slovesný prísudok | 43 |
| 7.2.4.2 Slovesno-menný prísudok | 43 |
| 7.2.4.3 Zhoda prísudku s viacnásobným podmetom | 44 |
| 7.2.4.4 Zhoda pri vykaní jednej osobe | 45 |
| 7.3 Vetný základ (fundament) | 46 |
| 7.3.1 Slovesný vetný základ | 46 |
| 7.3.1.1 Neosobné slovesá (impersonáliá) | 47 |
| 7.3.1.2 Osobné slovesá (personáliá) | 47 |
| 7.3.2 Neslovesný vetný základ | 50 |
| 7.3.2.1 Jednoduchý neslovesný vetný základ | 51 |
| 7.3.2.2 Zložený neslovesný vetný základ | 51 |
| 7.3.3 Citoslovcový vetný základ | 52 |
| 7.3.3.1 Citoslovcové vety so subjektívnymi citoslovcami | 53 |
| 7.3.3.2 Citoslovcové vety s objektívnymi citoslovcami | 53 |
| 7.3.4 Vetnozákkladová vedľajšia veta | 53 |
| 8. Doplnok | 55 |
| 8.1 Syntagmatické vzťahy a zložky vety, s ktorými doplnok vstupuje do syntagmatických vzťahov | 55 |
| 8.2 Vzťah doplnku k členom intencnej štruktúry vety a k rozvíjacím vetným členom | 56 |
| 8.3 Úloha doplnku v sémantickej štruktúre vety | 58 |
| 8.4 Prostriedky na vyjadrenie doplnku vo vete | 59 |
| 9. Rozvíjacie vetné členy | 61 |
| 9.1 Predmet (objekt) | 61 |
| 9.1.1 Sémantická klasifikácia predmetov | 62 |
| 9.1.2 Gramatická klasifikácia predmetov | 63 |
| 9.1.2.1 Predmet vyjadrený substantívom | 64 |
| 9.1.2.2 Predmet v infinitíve | 66 |
| 9.1.2.3 Predmet vyjadrený vedľajšou vetou | 66 |
| 9.2 Prívlastok (atribút) | 67 |
| 9.2.1 Zhodný prívlastok | 68 |
| 9.2.2 Nezhodný prívlastok | 69 |
| 9.2.3 Prívlastková vedľajšia veta | 71 |
| 9.2.4 Prístavok (apozícia) | 71 |
| 9.3 Príslovkové určenie (adverbiále) | 73 |

| | |
|---|-----|
| 9.3.1 Príslovkové určenie spôsobu | 77 |
| 9.3.1.1 Určenie vlastného spôsobu | 77 |
| 9.3.1.2 Určenie zreteľa | 78 |
| 9.3.1.3 Určenie miery | 79 |
| 9.3.1.4 Určenie účinku | 79 |
| 9.3.1.5 Určenie výsledku | 79 |
| 9.3.1.6 Určenie nástroja a prostriedku | 80 |
| 9.3.2 Príslovkové určenie miesta | 80 |
| 9.3.3 Príslovkové určenie času | 81 |
| 9.3.4 Príčinnostné príslovkové určenie | 84 |
| 10. Dichotómia veta a výpoveď | 88 |
| 11. Vetné typy a vetné vzorce | 90 |
| 12. Vetná schéma a konštrukcia | 95 |
| 12.1 Východiskový bod | 95 |
| 12.2 Gramatické a sémantické jadro | 96 |
| 12.2.1 Vetotvorný akt (aktualizácia) | 96 |
| 12.2.2 Realizácia gramatického jadra v dvojčlenných vetách | 98 |
| 12.2.3 Realizácia gramatického jadra v jednočlenných vetách | 99 |
| 12.2.3.1 Slovesné jednočlenné vety | 99 |
| 12.2.3.2 Menné jednočlenné vety | 99 |
| 12.3 Formálne zakončenie | 101 |
| Literatúra | 104 |

Úvod

Učebný text Syntax slovenského jazyka I sa svojim obsahom zameriava na významovo-výrazovú rovinu slovenského jazyka v materiálnom zmysle a zároveň aj na jazykovednú reflexiu tejto roviny. Existujúce syntaktické javy v jazyku sa tu vysvetľujú a komentujú z úrovne súčasného poznania syntaktického subsystému s prihliadaním na tradíciu vyučovania tejto disciplíny.

V centre pozornosti pri tomto opise sú konštrukcie rozličných hierarchických úrovní, medzi nimi najmä (jednoduchá) veta, ako ucelená syntaktická jednotka, a vetné členy, ktoré sú stavebnými prvkami vety. K tomu pristupujú syntagmatické vzťahy, prostriedky alebo spôsoby na formálnu realizáciu konštrukcií. Výklady sa nesú v úsilí o usúvzťažnenie gramatickej a sémantickej štruktúry so zreteľom na komunikačné funkcie syntaktických konštrukcií. Neodmysliteľnou súčasťou týchto výkladov je exemplifikácia na konkrétnom jazykovom materiáli. Ide o výrazne úsporné ilustračné doklady na príslušné syntaktické javy. Vo väčšine prípadov sa upúšťa od autorských dokladov, ktoré nikdy nie sú utvorené so zámerom ilustrovať daktorý izolovaný syntaktický jav... Týmto zjednodušením sa dosahuje vyššia prehľadnosť, čitateľnosť. Príklady prevzaté z literárnych prameňov sú upravované, iné sa opierajú o úzus. Okrem toho sa explikácia na daktorých miestach opiera o grafické schémy alebo vzorce. Nezvyčajným postupom, motivovaným predovšetkým vnútornou logikou vecí, je zaradenie výkladov o podrad'ovacom súvetí do časti o vetných členoch. Metodologické kroky pri výkladoch v tejto práci nesmerujú len k podávaniu čírych encyklopedických poznatkov, ale výraznou mierou sa zameriavajú na syntaktický rozbor, ktorý je vari naj'ťažším krížom v školskej praxi. Pravda, ide tu o minimálne rozборы, často len náznakové, ale dostačujúce na porozumenie daného javu.

Ako sa to naznačuje už v názve práce, za prvou časťou nasleduje časť druhá, venovaná vyššie organizovaným celkom, najmä súvetiam, zloženým súvetiam a textu. Tu treba pripomenúť, že rozčlenenie látky na dve časti je skôr praktické, odráža zvyčajnú dvojsemestrálnosť syntaxe ako vysokoškolského učebného predmetu, resp. dvojité dotáciu vyučovacích hodín; tmelom obidvoch týchto častí je metodologická a materiálová integrita slovenskej syntaxe.

Pokiaľ ide o citáciu odbornej literatúry, tá sa nachádza predovšetkým v zozname pripojenom na konci textu. Pre poslucháčky a poslucháčov môže tento zoznam poslužiť aj na orientáciu pri ďalšom, prehĺbenejšom štúdiu. V samotných výkladoch sa odkazy na literatúru vyskytujú len sporadicky, kde je to potrebné, zásadne vždy v skrátenej forme, aby sa text

nepresýtil poznámkovým aparátom. Odkazy na autorov ako L. Tesnière, N. Chomsky, S. Karcevskij, R. Jakobson, príp. na domácich autorov (Ľ. Štúr, M. Hattala) v skutočnosti nie sú bibliografickými odvolávkami, ide o zmienky z druhej ruky, keďže v dnešnom stave jazykovedného výskumu sú to všeobecne uznávané klasické authority (v celosvetovom alebo regionálnom meradle).

Skladba jazyka, tak ako všetky „veci“ a javy nášho sveta, obsahuje svoju vlastnú inteligibilitu, ktorá zaiste bude – aj prostredníctvom predloženej príručky – motivovať nové a nové diskusie, a teda aj prehlbovanie poznatkov. Treba však dúfať, že aspoň pre malú skupinu záujemcov bude už tento učebný text prostredníkom pôžitku z interpretácie jazyka v jednom jeho subsysteme.

1. Základné pojmy syntaxe

Pomenovanie **syntax** (domáci variant **skladba**) má pôvod v latinskom **syntaxis**, čo pochádza z gréckeho **σύntaxis** s významom „zoradenie, usporiadanie“ od syntássō „zoraďujem, spájam“ (grécka predpona syn- „s, spolu“ + tássō „radím, usporadúvam“).

Skldbou rozumieme jednak syntaktický systém jazyka osebe, systém syntaktických konštrukcií, jednak jazykovednú disciplínu skúmajúcu syntaktický systém jazyka, náuku o konštrukciách. Syntaktický systém má v jazyku ako systéme systémov dominantné postavenie. Spolu so štylistikou si v konkrétnych jazykových prejavoch – keďže je úzko zviazaný s rečou – vyžaduje vyššie osvojovacie nároky. Kvalitné ovládanie syntaxe predstavuje vysokú mieru kompetencie, a tak môže byť aj dobrým inteligenčným meradlom. Syntaktickému systému zodpovedá **významovo-výrazová syntaktická rovina jazyka** ako časť gramatiky.

Základnou jednotkou syntaxe je **konštrukcia** ako spojenie plnovýznamových slov na základe **syntaktického vzťahu** pomocou **syntaktických prostriedkov**. **Syntaktický vzťah** (vzťah závislosti, determinácie) je obsahom konštrukcie. Najbežnejší vzťah medzi jazykovými jednotkami je **subordinácia** (podradenosť), ktorá vzniká spojením určovaného (nadradeného) a určujúceho (podradeného) výrazu. Základné druhy subordinácie sú determinácia a predikácia. Koordinácia je v protiklade so subordináciou.

Determinácia (určovanie) je vzťah, v ktorom určujúci prvok bližšie určuje, špecifikuje určovaný prvok, pričom rozvíja, obohacuje, ale zároveň zužuje obsahovú náplň určovaného prvku, napr. *strom – ihličnatý strom*.

Predikácia (prisudzovanie) je subordinatívny syntaktický vzťah subjektu a predikátu (prísudku), ktorý je prisudzovaním istého aktuálneho príznaku jeho nositeľovi.

Koordinácia (priradenie) je vzťah medzi dvoma alebo viacerými členmi, ktoré vyjadrujú osobitnú skutočnosť, ale majú rovnakú syntaktickú funkciu. Viazu sa tým istým druhom syntaktického vzťahu. Vzťah koordinácie sa uplatňuje pri všetkých vetných členoch, čím vzniká viacnásobný vetný člen. Uplatňuje sa aj v súvetiach. Koordinácia viet a súvetí sa vyjadruje paratakticky a hypotakticky.

Formálne prostriedky na realizáciu syntaktických vzťahov sú:

1. **zhoda** (kongruencia), **väzba** (rekcia), **primkýnanie** (adjunkcia)
2. lexikálne prostriedky – **spojky** a **predložky**
3. **slovosled** a **vetosled** (syntakticko-sémantické prostriedky) *Ja som to nepovedal. Nepovedal som to ja.*

4. pri koordinatívnom vzťahu aj **bezspojkové priradenie**.

Elementárnou syntaktickou konštrukciou je **syntagma** (sklad). Je to také lineárne a štruktúrne organizované spojenie slov, ktoré vo svojom významovom usporiadaní odráža jazykovo spracované vzťahy z reálnej skutočnosti; vzťahu koordinácie zodpovedá **koordinatívna syntagma**, vzťahu determinácie zodpovedá **determinatívna syntagma**, vzťahu predikácie zodpovedá **predikatívna syntagma**. Korelátom syntagmy vo vedomí nie je myšlienka, ale pojmy a vzťahy medzi nimi, čím má bližšie k pomenovaniu. Formálnu stránku syntagmy utvárajú jazykové prostriedky a formy, ktorými sa v nej slová spájajú. Popri základných typoch (zhoda, väzba, primkýnanie) poznáme **zložené** (komplexné) syntagmy, ktoré možno rozložiť na viac základných syntagiem: *táto maľba mojej dcéry – táto maľba, maľba dcéry, mojej dcéry*. Okrem toho osobitný druh syntagmy predstavuje **apozícia**, ktorá má viaceré znaky spoločné s predikáciou, koordináciou a determináciou. Parentéza nie je syntagmou, pre neprítomnosť syntagmatického vzťahu sa nazýva **asyntagmou**.

Minimálnou jednotkou syntaxe je syntaktický **komponent** (prvok), ktorým je najmä vetný člen. Centrálnou jednotkou syntaxe je **veta** – ako komplexný gramatický, sémantický a prozodický organizovaný celok, schopný plniť komunikačnú funkciu (prenos informácie).

Východiskom pre rozmanité syntaktické teórie je opis a usúvzťažnenie významovej a výrazovej stránky syntaktických konštrukcií. Tento opis sa podáva v klasickej závislostnej syntaxi, až na ňu sa navrstvujú novšie, najmä sémanticky formulované druhy. Bázou všetkých syntaktických opisov je **konštrukčná gramatika**. Z nej sa odvíja opis **nadvetnej roviny** v textovej syntaxi a teórii textu alebo **komunikatívnofunkčnej** oblasti jazykových prejavov.

Hlavná náplň syntaxe ako náuky spočíva v piatich okruhoch:

1. **syntagmatika** – syntaktické jednotky (vetné členy), syntaktické vzťahy (koordinatívne a determinatívne) a syntaktické prostriedky
2. **teória vetných členov**
3. **náuka o podstate vety** a o vete ako centrálnej jednotke syntaxe
4. **gramatická a sémantická štruktúra vety**
5. **obsahová výstavba vety a slovosled**.

Dynamický charakter syntaktického systému jazyka sa najzreteľnejšie prejavuje v napätí medzi centrom a perifériou jazykového systému. **Teória centra a periférie** jazykovej stavby prináša hierarchizáciu jazykových prostriedkov podľa miery ich systémovej zakotvenosti, t.j. štruktúrovanosti. Centrum a perifériu posudzujeme podľa jazykových subsystémov. Kompaktné centrálné javy sú z hľadiska jazykovej stavby a jej používania závažnejšie ako periférne (difúzne), sú pevnejšie späté s podstatou jazyka, s podstatou

komunikácie. V jazyku ako prirodzenom prostriedku sú potrebné aj centrálné aj periférne javy, jazyk bez periférnych javov neexistuje.

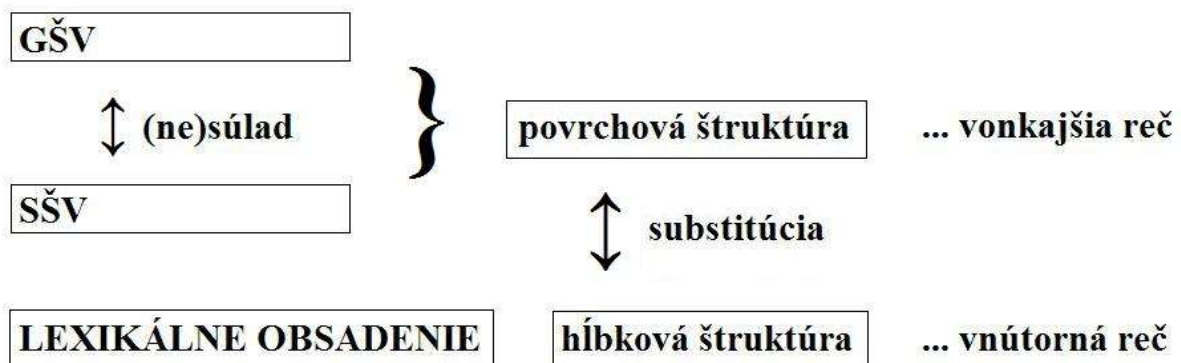
Centrálné javy: a) v **lexike: jadro slovnej zásoby** – slová pomenávajúce životne dôležité predmety, vlastnosti, deje, stavy; b) v **morfológii** – z pádov napr. **intenčný akuzatív**; *kúpiť múku, dosahovať výsledky, prejavovať úctu*. Oproti nemu neintenčný akuzatív je periférny, napr. časový – *spať celú hodinu*; c) v **syntaxi: centrálné časti vety** predstavuje gramatické a sémantické jadro vety (podmet, prísudok, vetný základ) oproti vedľajším (rozvíjajúcim) vetným členom, ktoré tvoria okrajovú, periférnu časť vety.

Keďže centrálnou syntaktickou jednotkou je veta, v opise skladby prirodzene dominujú systémovo podmienené realizácie správne utvorených viet, resp. súvetí v slovenčine, ako aj ich gramatická a sémantická štruktúra, s prihliadnutím na funkčné využívanie v komunikácii a na formálne modifikácie, ktoré sú s tým späté. Nemožno tu odhliadnuť od **defektných** syntaktických konštrukcií, ako je **anakolút**, **kontaminácia**, **zeugma**, a od štylisticky **príznakových** syntaktických konštrukcií (osamostatnený, pripojený a vytýčený vetný člen). **Synonymia** a **ambiguita** (syntaktická homonymia) syntaktických konštrukcií sú v syntaxi javy menej časté ako v slovnej zásobe.

2. Stavba vety

Hoci veta je lineárny útvar, v jej stavbe možno uchopiť sieť vzťahov medzi prvkami. Túto sieť charakterizujú dve štruktúry: **gramatická** a **sémantická**. Štruktúra (ako na to odkazuje sám názov pochádzajúci z latinčiny, znamená „navfšene murivo“) predstavuje stupňovité usporiadanie určitého celku, ktorý v sebe zahrnuje podriadené časti. Immanuel Kant aplikoval pojem štruktúra na zmysluplnú jednotu častí organizmu. V „organizme“ vety čiže v jej stavbe gramatická štruktúra predstavuje usporiadanie vetných členov (ale aj iných gramatických prvkov), sémantická štruktúra je usporiadanie substancií a ich príznačov, teda sémantických prvkov.

Gramatická štruktúra vety (ďalej GŠV) a **sémantická štruktúra vety** (ďalej SŠV) sú časťami vyššieho celku – **povrchovej štruktúry vety**. Táto povrchová štruktúra stojí oproti **hlbkovej štruktúre vety**. Ich vzájomný vzťah je analogický vnútornej a vonkajšej reči. Kým vnútorná reč je úspornejšia, vonkajšia reč obsahuje viacero redundantných prvkov. Rozdiel medzi vnútornou a vonkajšou rečou možno vysvetliť tým, že jedinej myšlienke (vnútorná reč) zodpovedajú viaceré jazykové vyjadrenia (vonkajšia reč). Napr. konštrukcie *Obraz namalovala moja dcéra* a *Obraz bol namalovaný mojou dcérou* sú obsahovo ekvivalentné, majú jednu hlbkovú štruktúru, ktorú určujú lexémy *obraz*, *namalovať*, *môj*, *dcéra*. Sú však aj opačné prípady, v ktorých jedna konštrukcia (povrchová štruktúra) má dva rozličné významy, dve rôzne hlbkové štruktúry, napr. *pochvala učiteľa* má význam (1) pochvala (žiaka) od učiteľa, (2) chvála učiteľa = učiteľ je chválený. Vzťah reprezentácie medzi hlbkovou a povrchovou štruktúrou sa uskutočňuje ako substitúcia (zužovanie alebo rozširovanie). Reprezentácia hlbkovej štruktúry vety na povrchovej štruktúre vety prostredníctvom substitúcie je pozorovateľná na pomere SŠV a GŠV, ktoré môžu byť v súlade alebo v nesúlade. Model vetných štruktúr znázorňujeme graficky.



Rozdiel medzi GŠV a SŠV je v usporiadaní príslušných prvkov týchto štruktúr v syntaktických vzťahoch. GŠV zoskupuje prvky (vetné členy), ktoré rozdeľujeme na **konštitutívne** (riadiace) a **akcesórne** (závislé). Akcesórne prvky možno eliminovať: *(Môj) známy (práve) odštartoval (reklamnú) kampaň.*

SŠV tvoria sémantické prvky (substancie a ich príznaky), ktoré sa nazývajú **participanty** (účastníci deja). Rozlišujeme tieto participanty: **agens** (Ag) – aktívna východisková substancia deja (činnosti a procesu), konateľ, činiteľ; **nositeľ deja** (N), **paciens** (Pc), **dynamický príznak** (DP), **zásah deja** (Z), **adresát deja** (Adr), **statický príznak** (StP) a **príznak príznaku** (PP = obsah príslovkových určení).

Pri skúmaní GŠV a SŠV má rozhodujúci význam **sloveso v predikáte** na základe svojich **intenčných** alebo valenčných vlastností. Vychádzame tu z teórie intencie slovesného deja (tento termín sa používa v slovenskej jazykovednej tradícii) alebo teórie valencie, t.j. valenčnej teórie (termín používaný v zahraničí).

Medzi paralelnými čiže súvzťažnými gramatickými a sémantickými štruktúrnymi prvkami v stavbe vety môže byť **súlad** alebo **nesúlad**. Napr.

Komparzisti vyšli na javisko.

GŠV: S P Ad

SŠV: Ag DP PP

S – subjekt

P – predikát

Ad – adverbiále

Mladík onemel.

GŠV: S P

SŠV: Pc DP

Jaskyniar vošiel do krasu ľahko.

GŠV: S P Ad Ad

SŠV: Ag DP PP PP

Jaskyniarovi sa vchádzalo do krasu ľahko.

GŠV: O F Ad Ad

SŠV: Pc DP PP PP

O – objekt

F – fundament (vetný

základ)

Nesúlad medzi gramatickou a sémantickou štruktúrou vety sa najlepšie ukazuje na vetách vybudovaných z opisného alebo zvrätneho **pasíva**. Pasívna konštrukcia sa tvorí tak, že

z aktívnej vety odstránime pomenovanie subjektu deja (Ag) alebo nositeľa (N) vo funkcii gramatického podmetu vety a do tejto pozície presunieme pomenovanie objektu deja vystupujúceho ako zásah prísudkového slovesa.

Stradivari vyrábal husle z tirolského smreka.

| | | | | | | |
|------|----|----|---|-----|----------------------|--------------|
| GŠV: | S | P | O | At | Ad pôvodu | At – atribút |
| SŠV: | Ag | DP | Z | StP | PP (okolnosť pôvodu) | |

Zvratné pasívum: *Husle sa vyrábali z tirolského smreka.*

| | | | | |
|------|---|----|-----|----|
| GŠV: | S | P | At | Ad |
| SŠV: | Z | DP | StP | PP |

Opisné pasívum: *Husle sú vyrobené z tirolského smreka* (GŠV aj SŠV sú rovnaké ako pri zvratnom pasíve.)

Objekt deja sa stáva gramatickým subjektom vety, pričom svoju pozíciu zásahu nemení. Husle nie sú výrobcom, sú stále produktom výroby.

Analýza sémantickej štruktúry vety sa opiera o teóriu intencie slovesného deja, ktorú po prvý raz predstavil Eugen Pauliny v práci **Štruktúra slovenského slovesa** (1943). Analogická tejto domácej teórii je teória valencie slovies, ktorej zakladateľom je Francúz Louis Tesnière (1934). Valencia slovies je schopnosť viazať sa vo vete s inými pomenovaniami, pričom slovesá sa podľa počtu valencií členia na slovesá s nulovou valenciou, jednovalenčné, dvojvalenčné, trojvalenčné alebo aj štvorvalenčné.

Českí jazykovedci František Daneš a Zdeněk Hlavsa a kol. napísali prácu **Větné vzorce v češtině** (Praha, Academia 1981). V nej sa pokúsili o skĺbenie teórie intencie slovesného deja, ktorá sa uplatňuje skôr pri skúmaní sémantiky vety, s teóriou valencie, ktorá sa uplatňuje skôr pri skúmaní formálnej či výrazovej štruktúry vety. Větný vzorec je schéma reprezentujúca triedu určitých jazykových výrazov a znázorňujúca usporiadanie prvkov vo výpovedi. Základné usporiadanie syntaktických jednotiek do větného vzorca predstavuje schéma „subjekt – predikát – objekt“. Schéma sa v jazykovej komunikácii vyplňa konkrétnymi výrazmi podľa pravidiel jazyka. Základnou a záväznou zložkou všetkých větných vzorcov je určité sloveso (verbum finitum). V spomínanej práci sa systematika predikátov premieta do piatich skupín slovies; sú to slovesá (1) pohybu, (2) manipulovania, (3) hovorenia, myslenia a vnímania, (4) všeobecného významu zmeny a (5) slovesá všeobecne poňatých a elementárnych dejov.

Predtucha tejto teórie sa ozýva už v **Náuke reči slovenskej** (1846) od Ľudovíta Štúra, v ktorej sa spomínaná najcharakteristickejšia črta slovesa nazýva „namerenosť činnosti“ (zameranie = intencia) a postavenie slovesa sa charakterizuje takto: „sloveso je vždi utajená celá vípoved“. Podľa spomínanej „namerenosti“ sa rozlišujú intenčné typy sloviess.

V akademickej **Morfológii slovenského jazyka** (1966) sa na základe intencie slovesného deja rozoznáva šesť typov sloviess. Ján Oravec v neskoršej práci z r. 1982 predstavuje sprecizovanejši opis ôsmich typov, ktoré umiestňuje do piatich skupín:

I. OSOBNÉ SLOVESÁ

- | | | | |
|---|--|---|---|
| 1 | <ul style="list-style-type: none"> A (prechodné slovesá): <i>Kuchárka čistí zeleninu.</i> B (Pc v lex. význame): <i>Hodiny tikajú.</i> C (Ag je zároveň Pc): <i>Lod' kotví.</i> | } | ČINNOSŤ |
| 2 | (slovesá odvodené od osobných mien): <i>Dcéra dievči.</i> | | PRECHOD MEDZI ČINNOSTNÝMI A STAVOVÝMI |
| 3 | <ul style="list-style-type: none"> A (čisto stavové slovesá): <i>Chlapec bledne.</i> B (slovesá vyjadrujúce vlastnosť): <i>Ruža vonia.</i> | } | STAV |

II. NEOSOBNÉ SLOVESÁ

- 4 (Ag obsiahnutý v dynamickom príznaku): *Banika zasypalo.*
- 5 (Ag a Pc nevyjadrené): *Prší.*

Ako vidieť z doterajších výkladov, lexikálno-gramatická kategória slovesnej intencie je úzko zviazaná s kategóriou slovesného rodu. Slovesný rod (genus verbi) sa viaže na skutočnosť, že substancie buď dej vykonávajú, alebo sú dejom zasahované, čiže buď sú konateľmi (nositeľmi) deja, alebo znášateľmi deja (dejom sú zasahované). Kategória slovesného rodu sa uplatňuje pri všetkých slovesách, ale protiklad činnosť – trpnosť možno aplikovať iba na činnostné prechodné slovesá. Slovesný rod je závislý od slovesnej intencie a vidu. Tento jazykový jav jestvujúci v dvoch protikladoch sa nazýva **diatéza**. Základom diatézy je klasifikácia semém kategórie „dej“. Semémy dejovosti vykazujú tri dištinktívne črty: progresívnosť, regresívnosť a transgresívnosť.

Progresívny dej vychádza zo substancie, je to činnosť. **Regresívny dej** zasahuje substanciu, pričom jeho pôvodca nemusí byť uvedený. **Transgresívny dej** charakterizujú dve substancie (napr. subjekt a objekt).

3. Konštrukcia ako základná jednotka syntaxe

Základnou jednotkou syntaxe je **konštrukcia** ako vnútorná organizácia gramatickej jednotky, ktorá je výsledkom syntaktického konštruovania. Syntaktická konštrukcia je spojenie plnovýznamových jazykových jednotiek na základe syntaktického alebo syntagmatického vzťahu vyjadrené príslušnými výrazovými (formálnymi) prostriedkami. Zložky väčších konštrukcií od úrovne vety sa nazývajú **konštituentmi**. Máme štyri druhy konštrukcií:

1. **syntagmatické konštrukcie = syntagmy**: *nový profil, čerpať benzín, cesta domov, schopnosť rásť, chlieb s medom, odtieň farby, prísť zavčasu, blond vlasy*

2. **vetné konštrukcie = vety**: vyznačujú sa tým, že sú vybudované na vetotvornom alebo aktualizáčnom vzťahu: *Steward vyšiel z lietadla. Snehu napadlo po členky. V ateliéri bolo cítiť trávu. Predstavenie treba dohrať.*

3. **polovetné konštrukcie = polopredikáty**: tvoria neúplné vetné útvary závislé od existencie vetotvorného aktu, napr. *Mládež tancovala ustavične pozerajúc na Madonin klip*. prechodník

Bol to moderátor pracujúci teraz v erotickej oblasti. činné prítomné prídavné

Mladí muži tam dostávajú honorár nazývaný psí plat. trpné prítomné prídavné

4. **súvetné konštrukcie = súvetia**: vznikajú spojením vetných jednotiek (viet) do kvalitatívne vyššieho celku na základe syntaktického vzťahu

Keď sa nevrátiš do polnoci, pošleme po teba. VV časová / podmienková, HV

Zavolám ti, len čo to bude možné. HV, VV časová

Vedeli sme, že nás oklamú. HV, VV objektová

Hoci nemám nič proti, nemôžem hlasovať za, lebo som politický paranoik.

Zložené súvetie: VV prípusťková, HV, VV príčinná

Cítila sa zdravo, ale trvalo to krátko. Rovnocenné vety.

Vo väčšine prípadov sa v konštrukciách spájajú dva komponenty, dve jednotky, ktoré nie sú rovnocenné. Jeden prvok je gramaticky nadradený, druhý prvok je gramaticky závislý od nadradeného, jeden určuje tvar druhého, príp. jeden sa tvarovo prispôbuje druhému, teda jeden je gramaticky závislý od druhého. V konštrukciách tohto typu sa teda uplatňuje **princíp závislosti**. Vzťah závislosti je uholným kameňom týchto konštrukcií a zároveň tvorí obsahovú stránku týchto konštrukcií. Ich formou sú prostriedky alebo spôsoby na vyjadrenie vzťahu závislosti. Medzi tieto prostriedky alebo spôsoby patria: **zhoda, väzba, primkýnanie, nulová realizácia vzťahu; lexikálne prostriedky: spojky, predložky; pevný slovosled; pri koordinatívnom vzťahu bezspojkové priradenie**. Niektoré prostriedky sa kombinujú:

zhoda + pevný slovosled: *labutia pieseň*

väzba + pevný slovosled: *úsilie o integráciu*

Sloveso + príslovkové určenie netvorí primkynanie, ale **nulovú realizáciu vzťahu**, napr. *prísť ráno* – nulová realizácia vzťahu (sloveso a príslovkové určenie)

ranný príchod – zhoda (prídavné a podstatné meno)

príchod ráno – väzba (podstatné a podstatné meno, aký príchod?)

príchod armády (podstatné meno a podstatné meno, väzba s genitívom)

Primkynanie je vecou substantívnej paradigmy, nie slovesnej. Tvorí ho tzv. nesklonné prídavné meno, ktoré je podradené a stojí vždy tesne pred nadradeným menom, a nadradené meno: *príma večierok, nóbl oblek*.

Pojmy a termíny syntaktický a syntagmatický sú vo vzťahu inklúzie (zahŕňania). Syntaktický je širší, zahŕňa celú syntax; syntagmatický je užší termín, pokrýva iba syntagmatickú oblasť syntaxe.

Popri **syntaktických vzťahoch** rozoznávame ešte **syntagmatické vzťahy**, ktoré zahŕňajú nielen základný vetotvorný vzťah, ale predovšetkým sémantické vzťahy v syntaxi – vzťahy medzi sémantickými prvkami štruktúry vety, t.j. medzi prvkami SŠV.

Organizácia konštrukcií ako gramatických jednotiek sa uskutočňuje prostredníctvom **konštrukčných** pravidiel. Z transformačnej generatívnej gramatiky sú známe súbory pravidiel, ktoré generujú gramaticky správne vety jazyka. Konštrukčné pravidlá v syntaxi slovenčiny opísal J. Kačala v práci **Syntaktický systém jazyka** (1998). Rozdeľuje ich do dvoch skupín: sú to (1) pravidlá **spájania** a (2) pravidlá **usporiadania** syntaktických jednotiek.

Do prvej skupiny ďalej zahrnuje (a) pravidlá gramatickej a sémantickej **spájateľnosti** lexikálnych prvkov, pričom rozlišuje **gramatickú** a **sémantickú spájateľnosť**, (b) **rozvetvovacie** pravidlá, a to **rozvíjanie** (pri ktorom vznikajú rozvíjacie vetné členy) a **rozširovanie** (zmnoženie jestvujúcich vzťahov) a (c) pravidlá **paradigmatických zmien** konštrukcií, a to **kondenzačné, derivačné, substitučné, transpozičné**.

V druhej skupine konštrukčných pravidiel sa opisuje **slovosled** (syntagmy, vety a súvetia) a **perspektíva**, ktorá môže byť **aktívna** alebo **pasívna** tak na gramatickej, ako aj na sémantickej úrovni.

4. Syntaktický vzťah

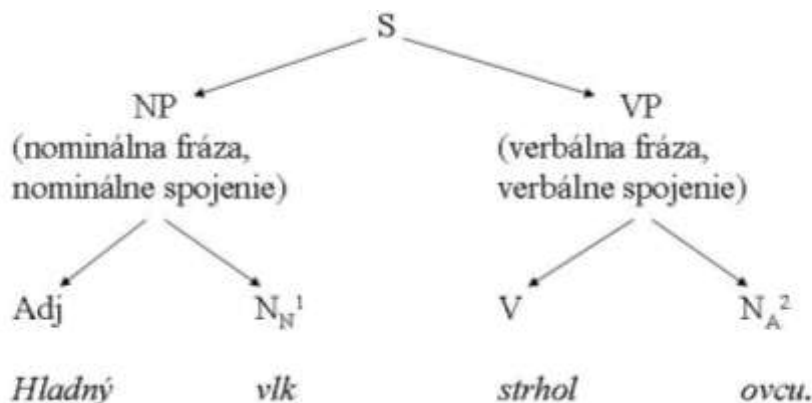
Odkrývaním systému prirodzeného jazyka sa dostávame k pozorovaniu, že systém utvárajú prvky a vzťahy medzi nimi. Tieto vzťahy majú síce svoju vnútornú logiku, možno ich reflektovať logicky, ale nie sú apriórne založené na logike. Sú to vzťahy prirodzeného jazyka. Sú vysoko abstraktné a predstavujú obsahovú stránku syntaktických jednotiek. Viacčlenné syntaktické jednotky sú konštrukcie – inými slovami: syntaktický vzťah je gramaticko-sémantický vzťah medzi jazykovými prvkami na úrovni vetnej konštrukcie. Vďaka zovšeobecneniu vnímame konštrukciu ako formalizovaný jazykový vzťah, ktorého základ tkvie vo **vecných vzťahoch** – vo vzťahoch medzi predmetmi a javmi vonkajšieho sveta (rozoznávame predmety, javy a ich príznaky – atribúty). Vzťahy skutočnosti sa odrážajú aj v jazykových vzťahoch, a teda aj v gramatických a syntaktických vzťahoch. Určitý prvok môže byť súčasne členom viacerých syntaktických vzťahov: *Moja dcéra rada počúva modernú hudbu*. Vo vzorovej vete prvok *dcéra* tvorí dva vzťahy: *moja dcéra*, *dcéra počúva*; takisto prvok *počúva*: *dcéra počúva*, *počúva hudbu*. Syntaktický vzťah ako konštrukcia sa za určitých okolností stáva prvkom, ktorý na vyššej úrovni vstupuje do nových, vyššie organizovaných vzťahov. Pozorujeme to aj na lexikálnej ako najnižšej úrovni. Napr. dvojslovné pomenovanie *starý otec* predstavuje samostatnú slovníkovú jednotku, ktorá je založená na atributívnom syntaktickom vzťahu.

K adekvátnemu opisu syntaktických prvkov a vzťahov možno dôjsť rozličnými cestami, čo sa odráža vo viacerých syntaktických koncepciách. Klasická je **závislostná koncepcia**, čiže vetnočlenská teória výkladu syntaktických vzťahov, opierajúca sa najmä o vetnú stavbu.

Závislostný princíp, charakteristický pre vetnočlenský výklad vetnej stavby, vymedzuje vetný člen ako **komponent** najmenej syntactickej jednotky konštrukcie čiže **syntagmy**, a to ako jednotky skladajúcej sa z dvoch komponentov spojených syntagmatickým vzťahom. Závislostná syntax poskytuje ostatným koncepciám elementárne poznatky o prvkoch a vzťahoch v gramatike. Jej nevýhodou je, že nevládze obsiahnuť úplne všetky javy späté s vetou, výpoveďou, prehovorom, komunikatívnou výpovednou formou, komunikatívnou funkciou atď. V 20. storočí sa rozšírili aj iné ako závislostné výklady vetnej stavby, hľadajúce ďalšie spôsoby jej uchopenia. Významné miesto medzi nimi má generatívna koncepcia.

Predstaviteľom **generatívnej koncepcie** je Noam Chomsky, autor diela **Syntaktické štruktúry** (1957). Generovanie je odvodzovanie, tvorenie, generatívna gramatika je

odvodzovacia gramatika. Základný princíp generatívnej koncepcie je v tom, že nevychádza zo závislostného vzťahu, ale z tzv. **jednotného symbolu vety** – angl. sentence (veta). Druhý základný princíp je v **rozklade príslušných symbolov na bezprostredné zložky**. Na konci generatívneho postupu sa potom jednotlivým symbolom pripisujú konkrétne pomenovania.



N_N^1 – nomen (meno) v nominatíve, prvé meno

N_A^2 – nomen (meno) v akuzatíve, druhé meno

Generatívna koncepcia, vybudovaná na anglickej gramatike s chudobnou morfológiou mena, nenašla v slovakistike výrazné uplatnenie.

Transformačná gramatika je druh generatívnej koncepcie jazyka, ktorá sa zakladá na odhaľovaní transformačných vzťahov v jazykovom systéme. Založená je na predpoklade, že konkrétne vety sa tvoria pomocou transformácií abstraktných hĺbkových štruktúr na konkrétne povrchové štruktúry. Z **jadrových viet** sa transformáciami tvoria **konkrétne vety** povrchovej štruktúry. Pri transformačných vzťahoch je zhodná alebo príbuzná obsahová stránka a rozdielna je formálna stránka (*prísť ráno, ranný príchod, príchod ráno*). Transformačná gramatika sa vybuďovala na jestvovaní **aktívno-pasívnych vzťahov medzi gramatickým subjektom a gramatickým predikátom**.

Transformácia je zmena formy pri zachovaní obsahu. Jej význam spočíva v označovaní vlastných **jazykových procesov**, teda procesov premeny jednej formy na druhú pri zachovaní rovnakého alebo blízkeho obsahu. Z hľadiska jazykovednej metodológie je transformácia **postup** na zisťovanie transformačných vzťahov.

Professor sa vrátil z univerzity. Bol rozčarovaný.

Ak z druhej vety vynecháme prvky, ktoré sú spoločné s prvou vetou, zostane tam len jadro:

Professor sa vrátil z univerzity rozčarovaný. Výraz *rozčarovaný* je doplnok, druhý predikát (je to dvojpredikátová veta). Ide tu o tzv. **generalizujúcu** (zapúšťaciu) transformáciu. Výrazná skupina transformátov vzniká **nominalizáciou**. Patria sem také transformácie, pri ktorých sa zo slovesného predikátu **slovotvorne** odvodzuje substantívum

alebo adjektívum. Substantivizáciou slovesného predikátu vznikajú transformáty dejových názvov, napr.: *Pozoroval, ako lietajú divé husi* → *Pozoroval let divých husí*. Adjektivizáciou slovesného predikátu vznikajú prechodníkové a prídavné transformáty: *Sopka chrlí lávu* → *Sopka chrliaca lávu*. *Čokoláda stuhla* → *Stuhnutá čokoláda*. Substantivizáciu predikatívneho adjektíva sprevádza elízia spony: *Všetkých udivuje, že Havel bol taký vytrvalý* → *Všetkých udivuje Havlova vytrvalosť*. Ako vidieť na príkladoch, problematiku daktorých transformátov možno pertraktovať gramaticky, ale zároveň aj slovotvorne. Tu sa často upúšťa od transformácií a uprednostňujú sa **premiestňovacie pravidlá**, ktoré sa uplatňujú už v bázovej zložke.

Transformácie podmienené horizontálnymi vzťahmi medzi transformovanými výrazmi sa nazývajú **diagnostické**. Pomocou nich možno rozlíšiť významovo nejasné alebo dvojznačné konštrukcie, napr. konštrukcie so subjektovým a objektovým genitívom: *skúmanie vesmíru* – *skúma vesmír* (O); *dozrievanie hrozna* – *hrozno dozrieva* (S).

Za transformácie nepokladáme substitúciu a parafrázu. **Substitúcia** je zámena, nahradenie prvkov v rovnakom okolí tak, aby výpoveď ostala gramaticky prijateľná. Je to teda niečo iné ako transformácia, je to metóda dokazovacieho postupu, pri ktorom nahrádzame jedno slovo iným pri zachovaní morfolologickej formy. Môžeme ju používať napr. vtedy, keď z daného tvaru nie je jasné, o ktorý pád ide.

Slovan porazil Spartak. Nominatív a akuzatív sú v istých prípadoch homonymné.

Slovan porazil Trnavu. Substitúcia pomáha identifikovať objekt, zásah deja. Nahradenie výrazu *Spartak* obsahovo identifikačným výrazom *Trnava* nie je transformáciou. Je to substitúcia a použili sme nový lexikálny prvok na obsadenie pozície objektu.

Parafráza je vyjadrenie toho istého obsahu konštrukcie pomocou iných výrazových prostriedkov. Parafrázovanie sa opiera o synonymiu: *Lalia prenikavo vonia* – *Lalia má prenikavú vôňu*.

5. Syntagma

Syntagma, sklad je lineárne a štruktúrne organizované spojenie dvoch alebo viacerých plnovýznamových slov, ktoré odráža vzťahy z reálnej skutočnosti. Časť syntaxe ako náuky, ktorá sa zaoberá spájaním slov do syntagiem a viet, sa nazýva **syntagmatika**.

Syntagmu tvoria najmenej dve jednotky spojené syntagmatickým vzťahom, ktoré sú vždy plnovýznamové a najčastejšie rozličnej slovnodruhovej platnosti. Syntagmatický princíp sa premieta aj do spájania viet vo vyššie celky, takže **za syntagmu možno pokladať aj spojenie viet do súvetného celku**. Tradične sa však oblasť syntagmatiky ohraničuje skôr na jednotky nižšej organizácie (sklad a veta). Z teoretického hľadiska pojem syntagma má užší aj širší zmysel. Užší: iba subordinatívna, príp. determinatívna syntagma. Širší: okrem determinatívnej aj predikatívna a koordinatívna syntagma. Vecne je odôvodnené iba členenie na **determinatívnu** a **koordinatívnu syntagmu**, lebo **predikatívna** patrí do determinatívnej, ale v školskej praxi jestvuje delenie na tieto tri druhy. Totiž princíp, na ktorom stojí predikatívna syntagma, je taký istý ako v determinatívnej syntagme. Máme tu do činenia so spojením dvoch nerovnocenných prvkov, z ktorých jeden je nadradený a druhý podradený.

Od predikatívnej syntagmy treba odlišovať **vetotvorný akt** (netreba vysvetliť?) alebo **aktualizáciu**. Obsahom syntagmy je syntagmatický vzťah, je to **determinácia** (podrad'ovanie), pri ktorej sa spájajú dva nerovnocenné prvky, alebo je to **koordinácia** (prirad'ovanie), pri ktorej ide o spojenie rovnocenných prvkov. Spôsoby realizácie syntagmatických vzťahov sú rozmanité, patrí sem **kongruencia (zhoda)**, **rekcia (väzba)**, **adjunkcia (primkýnanie)**, **nulová realizácia vzťahu**, **pevný slovosled**, **lexikálne spôsoby vyjadrenia vzťahu predložkami a spojkami** a **bezspojkové priradenie**.

5.1 Zhoda

Zhoda je taký spôsob realizácie syntagmatického vzťahu, pri ktorom **podradený člen preberá od nadradeného zodpovedajúce gramatické kategórie**. Uplatňuje sa:

1. pri **adjektívach** a **adjektíváliách** (formálne alebo významové prvky pripomínajúce adjektíva): zhoda s podstatným menom v **rode**, **číisle** a **páde** (*hrdý občan, hrdého občana; hrdá feministka, hrdej feministky; hrdé dievča, hrdého dievčaťa*),

2. pri **slovesách** máme zhodu

- a) s **osobou** a **gramatickým číslom** podmetu *rieka tečie, rieky tečú* (zhoda sa prejavuje na prípone, je to znak flektívnosti jazyka),
- b) s **osobou, gramatickým číslom** a **menným rodom** podmetu *Dunaj tečie a tiekol (tiekol* signalizuje mužský rod, ten sa nedá signalizovať na iných tvaroch ako na minulom čase),
- c) s **menným rodom, číslom** a **pádom** určovaného podstatného mena *kúpený tovar, čakajúci chlapec, čakajúce dievča*.

Zhodou sa vyjadruje vzťah v determinatívnej a predikatívnej syntagme. Keď sa vetné členy zhodujú všetkými gramatickými kategóriami (v rode, čísle i v páde), ide o **úplnú zhodu**: *pod ružovým kríkom*; keď sa zhodujú iba niektorými kategóriami, ide o **čiasťočnú zhodu**: *Čo varíte, teta?*

5.2 Väzba

Väzba je **vyjadrenie silnej formálnej závislosti pomenovania zasiahnutej veci od pomenovania nadradeného deja** (Morfológia slovenského jazyka, 1966).

Najdôkladnejšie sa týmto javom zaoberal J. Oravec v monografii **Väzba sloviess v slovenčine** (1967). Väzba je podľa neho **spôsob vyjadrenia syntaktickej závislosti, pri ktorom závislý člen je v tom tvare, najčastejšie v páde, ktorý mu určuje nadradený člen**.

Väzbu možno charakterizovať aj ako **vyjadrenie zásahového vzťahu v rámci intenčného vzťahu**. Intenčný vzťah je dvojstranný, smeruje jednak od slovesa k východisku a jednak k zásahu. Sloveso je centrálny prvok, v ňom rozlišujeme intenciu jednak z prednej (ľavej) strany a jednak zo zadnej (pravej) strany, napr. subjektovo-objektové slovesá $\leftarrow V \rightarrow$ *Prominent tuneluje fabriku*. V modelovej vete výraz *prominent* je východisková, výraz *fabriku* je zásahová substancia deja.

Väzba je časť intenčného vzťahu od slovesa k zasahovanej substancii: $V \rightarrow$. Súvisí s významom slovesa a zo slovesa vychádza, no vyjadruje sa nie na slovese, lež na pomenovaní zasiahnutej veci. Podľa prítomnosti alebo neprítomnosti zásahového vzťahu rozoznávame slovesá dvoch typov:

- a) **predmetové (objektové)** – dej zasahuje vec pomenovanú osobitným slovom, vec je mimo činiteľa aj mimo deja: *starat' sa o zdravie* – objekt je vyjadrený predložkovým vzťahom, *o zdravie* je realizácia väzobnej potencie, zásahový vzťah; *chrániť česť* – bezpredložkový akuzatív.

Medzi objektívnymi slovesami sú **osobné (personálne)** a **neosobné (impersonálne)** slovesá. Osobitné miesto medzi predmetovými slovesami majú **prechodné (tranzitívne)** slovesá, viažuce sa s akuzatívom. Najdôležitejšie medzi tranzitívnymi slovesami sú **činnostné slovesá s výlučnou akuzatívnou väzbou**: *písať román, vyrábať pivo, mlieť ovos*. Okrem nich do činnostných patria aj slovesá **so združenou väzbou**, pri ktorých sa akuzatív spája s iným pádom, s neurčitkom alebo s vedľajšou vetou:

Učila žiakov cvičiť na koni. – združená väzba akuzatívu s infinitívom, *učila žiakov* je bezpredložkový akuzatív, väzba s infinitívom je k tejto väzbe pridružená (*učila žiakov cvičiť*);

darovať kolobežku vnukovi – *darovať kolobežku* = akuzatív, *darovať vnukovi* = datív (darovať čo komu);

poveriť vychovávateľa, aby dal deťom obed – akuzatív s vedľajšou vetou.

Pri väčšine činnostných prechodných slovies s výlučnou tranzitívnou rekciovou sa uplatňuje protiklad aktívum – pasívum.

b) **bezpredmetové (bezobjektové)** – dej zasahuje vec nepomenovanú osobitným slovom, vec je v činiteľovi alebo v deji: *Vojsko postupuje* – pohybové sloveso; takéto vety sa vyznačujú tým, že v nich sa substancia, z ktorej vychádza dej, akoby znova opakovala aj ako objekt. Dej sa odohráva akoby na subjekte, subjekt ho vykonáva sám so sebou. Vec, na ktorú smeruje dej, je zahrnutá v slovese. *Sused kostolníči.* – V slove *kostolníči* je obsiahnutý interný objekt, na ktorý dej smeruje (je kostolníkom, hovor. robí kostolníka, robí prácu, ktorá súvisí s údržbou kostola).

Druhy väzby:

a) **s bezpredložkovými pádmami** – A, G, D, príp. I (*mávať šatkou*)

b) **s predložkovými pádmami** – A s predložkami *na, o, za* (*sústrediť sa na prácu, zaujímať sa o štúdium*)

– L s predložkami *o, na* atď.

c) väzba **s infinitívom** (*donútiť poslanca pracovať*)

d) väzba **s vedľajšou vetou** (*žiadať Brusel, aby pomohol*)

Ďalej sa v slovenčine rozlišuje:

1. **silná (pevná)** väzba – väzba slovesa s objektom alebo prívlastkom

2. **slabá** väzba – väzba slovesa s pomenovaniami okolností (miesta, času, spôsobu, príčiny). Slabá väzba sa často pri transformácii mení na silnú (pri slovesách si ju až tak neuvedomujeme).

Porovnajme: *vystúpiť na Kriváň – na Kriváň* je príslovkové určenie, teda slabá väzba.

Môže sa však transformovať na deverbatívne podstatné meno *výstup na Kriváň – na Kriváň* je prívlastok, teda silná väzba. Hoci je to zo syntaktického hľadiska prívlastok, ktorý je s rozvíjaným menom zvyčajne v zhode, formálne máme pred sebou väzbu, prívlastok sa väzobne spája s nadradeným členom, lebo je tam **predložkový pád**.

V daktorých prípadoch ale **pevná** syntaktická zviazanosť jestvuje aj medzi slovesom ako **predikátom a príslovkovým určením**, nie iba medzi **slovesom a objektom**:

správať sa primerane / nevhodne

nachádzať sa v krčme / na ulici (miesto)

zaobchádzať s niekým citlivo

trvať dlho / päť minút (čas)

V týchto prípadoch sloveso bez príslovkového určenia nefunguje ako plnohodnotné. Vo vete **Peter sa správa* sloveso nemá plnohodnotnú pozíciu, musí sa tu uviesť, ako sa subjekt správa, teda vyjadriť okolnosť spôsobu.

Koncert trvá. – koľko? → *Koncert ešte trvá.*

Pri **slabej** väzbe sa naznačuje iba **syntaktická podradenosť** závislého člena, ale **neurčuje sa tvar závislého člena** a často ani jeho **slovnodruhovú platnosť**. Je to tak preto, že nadradený člen nevyžaduje presný tvar podradeného člena, lež iba niektorý tvar zo súboru možných v závislosti od sémantiky – to sa týka príslovkového určenia:

vychádzať – z domu

– *na ihrisko*

– *do prírody*

– *naprázdno*

– *zadom* atď.

Tvarová variabilita, ako vidieť, je tu veľmi pestrá. Na druhej strane v spojení *vychádzať zo zásady* už ide pri slovese *vychádzať* o pevnú väzbu pri predložkovom výraze.

Hranica medzi predmetovou väzbou (väzba s predmetom – **silná**) a so **slabou** závislosťou (väzba s príslovkovým určením) nie je vždy výrazná, jestvujú prechody:

vychádzať z domu – prísl. určenie, odkiaľ = slabá

vychádzať z princípu – objekt, z čoho (teoreticko-materiálová báza, o ktorú sa opiera) = silná

zviechať sa zo zeme – prísl. určenie, odkiaľ = slabá

zviechať sa z choroby – objekt, z čoho = silná

prejsť popri dome / okolo hory / cez horu / horou – prísl. určenie miesta = slabá

prejsť veľa krajín – chodením precestovať, prejsť čo = objekt = silná

sadnúť si na miesto – prísl. určenie, kde = slabá

obsadiť miesto – objekt = silná.

S termínmi silná a slabá väzba sa bežne narába v ruskej syntaktickej teórii. V slovenskej jazykovednej praxi sa o tomto rozlíšení uvažuje iba sporadicky, a to pre istú vágnosť vyplývajúcu zo sémantiky. V školskej praxi však bude užitočné rozlišovať medzi slabou a silnou väzbou pri určovaní a odlišovaní príslovkového určenia a prívlastku, ako to vidieť z príkladu *vystúpiť/výstup na Kriváň*.

K charakteristike väzby napokon patrí variantnosť. Väzba môže byť **variantná** alebo **nevariantná**. Pri variantnej väzbe sa striedajú dve formy s tým istým gramatickým významom: *naliať pálenku* – *naliať pálenky*, *odkrojiť chleba* – *odkrojiť z chleba*.

Podľa počtu väzobných prostriedkov sa rozoznáva:

1. **výlučná väzba**: *strihať vlasy*,
2. **dvojitá (združená) väzba**: *dať dieťaťu hračku*,
3. **trojitá väzba**: *natárat niekomu na niekoho nezmysly*.

Nemotivované **porušovanie slovesnej väzby** – obyčajne v dôsledku nepripravenosti, rýchlosti alebo spontánnosti hovorených prejavov – je dvojakého druhu:

1. **zeugma** – zanedbanie dvojitej väzby, ktoré vzniká spojením jedného pádu s dvoma rôznoväzobnými slovesami, napr. *Treba sa riadiť a učiť sa z príkladov hrdinov* namiesto *Treba sa riadiť príkladmi hrdinov a učiť sa z nich*.
2. **kontaminácia** – kríženie dvoch rôznych väzieb, na základe ktorého vzniká defektná syntaktická konštrukcia, napr.: *nerozumieť sa do toho + nevyznať sa v tom* → *nevyznať sa do toho*. Často počuť aj *nechápem to + nerozumiem tomu* → *nechápem tomu*.

5.3 Primkýnanie

Primkýnanie je také vzájomné funkčné postavenie členov syntagmy, z ktorého vyplýva podradenosť jedného a nadradenosť druhého člena: *blond vlasy* – *blond* je nesklonné prídavné meno, nemôžeme na ňom vyjadriť syntaktickú spojitosť s nadradeným členom, iba

sa k nemu primkýna, a tým primknutím signalizuje svoju syntaktickú závislosť. Naproti tomu máme sklonné prídavné meno, na ktorom sa dá vyjadriť závislosť: *blond'ové vlasy*.

Primkýnanie je vecou **substantívnej paradigmy**. Je v ňom **pevný slovosled** týchto dvoch členov, nemôžeme ich vymeniť ani nič medzi ne vložiť: *mrcha človek, miestnosť vpravo, číslo trinásť, hurá systém, veľmi nežný, veľmi nežne*.

5.4 Nulová realizácia syntagmatického vzťahu

Nulovú realizáciu syntagmatického vzťahu pozorujeme pri **príslovkových určeníach**, ktoré **nie sú tesne späté so sémantikou slovesa** (ak sú, ide o väzbu), napr. *včera mrzlo, čítal do noci, spať pri televízii, spadnúť od ľaku* (prečo? príčinnosť). Nemáme prostriedok na signalizovanie závislosti podradeného člena od nadradeného, máme iba sémantickú závislosť, ktorá sa potom prejavuje aj syntakticky.

5.5 Pevný slovosled

Pevný slovosled okrem prípadov, keď sa syntagmatický vzťah realizuje primkýnaním, sa vyskytuje v mennej skupine, a to v prípadoch **zhodného atribútu**, ktorý stojí pred nadradeným menom: *dobrý študent*, ako aj **nezhodného atribútu**, ktorý stojí za nadradeným menom: *vôľa dohodnúť sa* (aká? prívlastok), *ochrana práva* (čoho? aká? prívlastok). V týchto prípadoch sa slovosled kombinuje s iným formálnym prostriedkom na vyjadrenie syntagmatického vzťahu, a to:

a) so zhodou: *dobrý študent*

b) s väzbou: *vôľa dohodnúť sa, ochrana práva*.

5.6 Lexikálne prostriedky

a) **spojky**: *bukvice a žalude; nekultivovaný, a preto povrchný; pekný, ale tupý; pekný, hoci nepoužiteľný* (prípustková spojka); *naliehal, aby odišiel*.

Spojkami ako neohybnými slovami sa spájajú vetné členy do viacnásobných výrazov a vety do súvetí, pri čom nevyžadujú pomoc gramatických kategórií pripojeného člena; ich primárna funkcia je spájacia.

b) **predložky:** *jogurt s ovocím, jogurt bez ovocia, tráva namiesto asfaltu, okrem rodiny aj blízki priatelia.*

5.7 Bezspojkové priradenie

Bezspojkové čiže asyndetické priradenie členov syntagmy je zret'azenie členov podľa logického, časového, miestneho a podobného princípu bez použitia spájacieho výrazu. Používa sa vo **viacnásobnom vetnom člene**, a to tak na úrovni členského, čiže slovného, ako aj vetného vyjadrenia:

Uvideli sme dieťa, matku, otca, anjelov, pastierov a troch mudrcov.

V modelovej vete spojka je iba na konci, predchádza ju bezspojkové priradenie. Takéto spojenie sa niekedy pokladá za polysyndetické s uplatnením elíps. Polysyndeton je však štylisticky silno príznakový. Navyše nepohybujeme sa tu v duálnom rozmedzí medzi asyndetonom a polysyndetonom. Ide o triádu, ktorú dotvára syndeton. Uvedený príklad dokumentuje existenciu kombinovaného typu spojenia (asyndeton + syndeton). Túto mienku potvrdzuje aj rytmické usporiadanie celku.

Bezspojkové priradenie (prosté polozenie dvoch jednotiek za sebou) sa uplatňuje najmä pri spájaní viet do súvetí.

Herec vyjde na javisko, presunie sa do proscénia, sadne si na rampu, zahl'adí sa do publika. Sú tu štyri vety v asyndetickom súvetí.

Za bezspojkové priradenie nepokladáme prípad *Zasiali jačmeň, jarec*. Prvý člen sa tu pripojeným prvkom významovo zužuje (alebo – v iných prípadoch – rozširuje), prípadne opravuje či spresňuje, takže ide už o prístavok.

6. Vetný člen

Vetný člen je najmenšia jednotka syntaktického plánu jazyka, základná časť gramatickej stavby vety. Vyčleňuje sa ako **komponent (zložka) syntagmatickej konštrukcie** (syntagmy). S inými vetnými členmi tvorí syntagmy, a to na základe syntaktických alebo syntagmatických vzťahov. Výrazovou bázou vetného člena sú plnovýznamové slovné druhy: podstatné mená, slovesá, prídavné mená, číslovky, príslovky a zámená (zastupujúce plnovýznamové mená). Pri každom vetnom člene rozlišujeme jeho tri základné stránky:

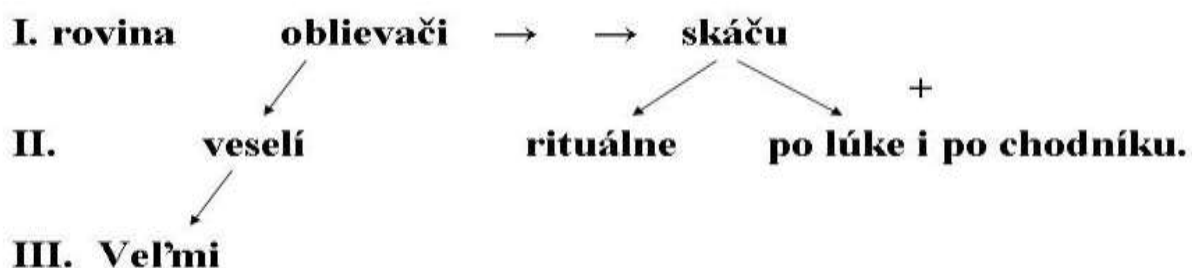
1. **vlastná syntaktická (funkčná) stránka** – postavenie v GŠV
2. **sémantická** – postavenie v SŠV
3. **morfologicko-lexikálna** – súbor výrazových prostriedkov na realizáciu daného vetného člena.

Z hľadiska týchto charakteristík možno napr. prísudok pokladať za základný vetný člen syntagmaticky závislý od podmetu. Prísudok v sémantickej štruktúre vety vyjadruje dynamický príznak; z výrazovej stránky je vyjadrený určitými slovesnými tvarmi, prípadne spojením pomocného slovesa s neurčitkom alebo menom.

Vetné členy sa rozdeľujú podľa rozličných kritérií. Všímame si tu najmä tri hľadiská.

6.1 Vetný člen z hľadiska zloženia

1. **holý** – patria sem aj predložkové pády substantív a zložené slovesné tvary, príp. zvrtné tvary sloviac: *bol by som sa radoval* (jednoduchý slovesný tvar je tu vyjadrený piatimi segmentovými jednotkami)
2. **rozvitý** – pomocný termín, dva vetné členy spojené podradovacím vzťahom: *vznešený prednes, orezávať ruže*
3. **viacnásobný** – priradenie dvoch alebo niekoľkých vetných členov na základe priradovacieho (koordinatívneho) vzťahu: *Veľmi veselí oblievači rituálne skáču po lúke i po chodníku*.



→→ prisudzovací = vetotvorný vzťah, aktualizácia, základný syntaktický vzťah

→ závislosť podradeného od nadradeného člena

po lúke i po chodníku – rovnocennosť, priradenosť vetných členov

veľmi – je člen závislý od druhoradého člena (III. rovina)

V schéme modelovej vety sa zobrazuje úroveň vetných členov z hľadiska ich závažnosti (centra a periférie). I. rovina je základná, II. je rozvíjacia (jej členy sú bezprostredne závislé od podmetu a prísudku).

V uvedenej vete sú prvky, ktoré sú medzi sebou pospájané vzájomnými syntaktickými vzťahmi, ale sú tu aj prvky, ktoré nie sú pospájané: *rituálne / po lúke i po chodníku*

veselí / skáču

veľmi / oblievači

Závislosť sa určuje podľa pravidiel, ktorými sa navzájom viažu vetné členy.

Viacnásobné vetnočlenské vyjadrenie nie je reálne pri prísudku ani pri vetnom základe, keďže v týchto prípadoch ide o súvetia.

6.2 Vetný člen z hľadiska spôsobu vyjadrenia

1. **jednoduchý** vetný člen – vyjadrený jedným slovom alebo tvarom: *bol by som sa tešil*

2. **zložený** – najmä zložený prísudok a zložený vetný základ:

a) spojenia **pomocného slovesa alebo modálnej vetnej príslovky s neurčitkom plnovýznamového slovesa**: *má snežiť* (zložený vetný základ s modálnym slovesom), *chce lietat'* (zložený prísudok s modálnym slovesom, dvojčlenná veta), *neslobodno kričať* (zložený vetný základ s modálnou príslovkou)

b) spojenia **pomocného slovesa s plnovýznamovým menom**, ktoré platí ako tzv. **prisponovaný výraz**: *je výborný* (dvojčlenná veta), *je pekne* (jednočlenná veta), *je deväť, je deväť hodín* (jednočlenné vety), *je šepkár(om)* (dvojčlenná veta).

Zložený vetný člen vzniká spojením **gramaticky a lexikálne nerovnocenných zložiek** do jedného vetného člena. Jeho **gramatická časť** vyjadruje gramatické kategórie dôležité z hľadiska syntagmatického spojenia s inými vetnými členmi a tvorí kategoriálne slovo s veľmi všeobecným významom. Je to pomocné sloveso alebo predikatívna príslovka. **Lexikálna časť** zloženého vetného člena vyjadruje lexikálnu náplň celého vetného člena, vyjadruje ju plnovýznamové slovo, a to meno (podstatné, prídavné, číselné, zámeno), ďalej príslovka alebo sloveso v neurčitku alebo v trpnom rode. Zložený vetný člen je teda

špecifickým spojením prvkov s rozdelením gramatického a lexikálneho významu v rámci jedného vetného člena, preto sa nazýva aj ako tzv. **analytický** vetný člen.

Zložený vetný člen sa v minulosti chápal ako osobitný typ determinatívnej syntagmy, a síce **vzájomne určovacia (recipročná) syntagma**. Recipročnosť sa videla v tom, že neplnovýznamová zložka vnáša do syntagmy gramatické prvky, kým plnovýznamová zložka zasa lexikálnu sémantiku – tak sa navzájom určujú. V súčasnosti nevidíme v zloženom vetnom člene vzájomne určovaciu syntagmu, dôraz sa kladie na spomínané špecifické rozdelenie gramatickej a lexikálnovýznamovej zložky vetného člena do dvoch pomenovaní, utvárajúcich spoločne jediný zložený vetný člen. Navyše termín určovanie (a určovací) nie je na označenie syntagmy vhodný, lebo jeho miesto sa vymedzuje na úrovni sémantiky (vzájomný vzťah významu pomenovaní vstupujúcich do syntagmy), nie na úrovni syntaxe či syntagmatického vzťahu.

Pri tzv. **zložených podmetoch a predmetoch** (komplexné: *hrba dreva, zástup divákov* a rovnorodé: *poručík Kvet, ujo Stieranka*) nepokladáme za reálne ich určenie za jediný vetný člen (na rozdiel od G. Moška, 2006, s. 46 – 48, 63 a 67). Ide o substantívne determinatívne syntagmy (spojenie podmetov a predmetov s prívlastkami).

Jestvujú aj slová a výrazy, ktoré samy nevystupujú ako vetný člen, sú samostatné, syntakticky nezačlenené; nazývajú sa asyntagmatické. Patrí sem: oslovenie, citoslovce, vložka (vsuvka, parentéza), predložka, zvratná morféma *sa, si*, pomocné sloveso, spojka, častica.

6.3 Vetný člen z hľadiska hierarchizácie

Z tohto hľadiska sa vetné členy rozdeľujú na **základné** a **rozvíjacie**. Vetný člen je vo vete slovo alebo slovné spojenie tvoriace s inými slovami alebo spojeniami slov syntagmu vybudovanú na základe syntagmatického vzťahu. Vetné členy majú **slovnú** alebo **vetnú** (formou vedľajšej vety) realizáciu. O tom, či sú vetné členy **základné (hlavné)** alebo **rozvíjacie (vedľajšie)**, rozhoduje ich **účasť** alebo neúčasť **v gramatickom jadre** vety.

Základné vetné členy v dvojčlennej vete sú **subjekt** a **predikát**, v jednočlennej vete je to **fundament**.

Rozvíjacie vetné členy delíme na stojace pri substantíve, teda **prisubstantívne (atribút** čiže prívlastok, **apozícia** čiže prístavok), a stojace pri slovese, teda **prislovesné (objekt** čiže predmet, **adverbiálne** čiže príslovkové určenie). Osobitné postavenie má **doplňok**. Nezaradujeme ho ani medzi základné, ani medzi rozvíjacie vetné členy. Je to

prechodný člen medzi prísudkom a vedľajšou vetou, ktorý patrí do tzv. polovetných (polopredikatívnych) konštrukcií. Sú to konštrukcie s činným a trpným prídajstím, s prechodníkom a s neurčitkom.

Prišiel, stráženy ochrankármi.

Jeseninová starenka, čakajúca na syna, stále stojí na priedomí.

Rečnil, rozplývajúc sa nad vlastnými slovami.

Naposledy ho videli sediť v krčme.

7. Základné vetné členy

7.1 Podmet (subjekt)

Podmet je východiskový bod dvojčlennej vety, ktorý S. Karcevskij zadefinoval ako „absolútne určený vetný člen“. R. Jakobson ho určil ako „jediný nezávislý člen vo vete“. Ešte dnes je živá diskusia o dominante vety, pre ktorú sú dva uvedené citáty odrazovým mostíkom na dvojsmernú konfrontáciu. Stretávame sa v nej s vyhraneným názorom, že **dominantou vety je sloveso, resp. predikát**. Tu sa argumentuje najmä obmedzenosťou gramatickej zhody (*Čas sú peniaze, Nikto nie sme bez viny, Lev je šelma*), ďalej nevyjadriteľnosťou podmetu v jednočlenných slovesných vetách (*Prší, Je zima*) a zameniteľnosťou subjektovej pozície za objektovú pri pasivizácii vety. Na druhej strane, zastávajúcej mienku, že **dominantou vety je meno v subjekte**, sa argumentuje najmä skutočnosťou, že subjekt určuje tvarové vlastnosti predikátu, ako aj existenciou jednočlenných neslovesných viet, ktoré vyjadrujú menný predikát, a napokon stiahnutím deja pri polopredikatívnych konštrukciách. Okrem týchto dvoch koncepcií sa hovorí o tretej možnosti, pri ktorej sa vyzdvihuje princíp **komplementarity**, takže dominantné sú oba vetné členy (porov. S. Ondrejovič: **K otázke dominanty vety**, 2000). Keďže základným podložením nášho opisu je závislosť, v tomto texte pripisujeme dominantné miesto podmetu z hľadiska pozorovania GŠV. Podmet ako gramaticky hlavný vetný člen je prvým ohnivkom, z ktorého sa v horizontálnej lineárnej postupnosti časového sledu vytvára reťazec gramatickej štruktúry vety (z formálneho, konštrukčného hľadiska). Prísudok, so zreteľom na jeho úlohu v SŠV, rozpoznávaný ako dynamický príznak, je sémantickou dominantou vety. Ako taký ho môžeme pozorovať na vertikálnom „reze“ vetou, pričom si táto dominantna v dvojčlenných vetách vyžaduje doplnenie ľavého a pravého aktanta (doplnenie subjektu a objektu).

Na podmet sa prisudzovacím vzťahom viaže prísudok. Podmet vyslovuje **substanciu**, ktorej sa prisudzuje príznak vyslovený prísudkom. Vyjadruje sa obyčajne **substantívom** alebo **osobným zámenom**, ďalej **číslovkou**, **neurčitkom** a **vedľajšou vetou**. V rámci gramatického jadra dvojčlennej vety podmet vyjadruje z predikačných kategórií **osobu**.

Niekedy sa popri gramatickom subjekte uvažuje o tzv. **logickom subjekte**. Logický subjekt sa pokladá za východiskový člen vetnej perspektívy, preto sa hľadá aj v prípadoch, v ktorých nie je gramaticky vyjadrený, napr. vo vetách typu *Spí sa mi dobre*. Analogicky sa hovorí o **psychologickom subjekte** ako o prvku výpovede, ktorý je hovoriacemu známy (je to predstavové východisko vety, podmet v predstave – podľa F. Trávnička z r. 1951, s. 904).

Ohybné slovné druhy majú v úlohe subjektu tvar **nominatívu**, zriedkavejšie tvar genitívu. **Neohybné** slovné druhy (citoslovce, častica a neskloňovateľné výrazy, napr. neurčitok) sa v úlohe podmetu správajú ako **podstatné mená jednotného čísla stredného rodu** – na tvare prísudku (predikátového slovesa) vyvolávajú **nulovú zhodu**:

Mocné hurá sa nieslo námestím.

Sotva počuteľné áno sa vydralo z jej stiahnutého hrdla.

Bojovať proti totalite znamenalo riskovať osobnú slobodu.

Na subjekt sa pýtame otázkou *Kto? Čo?* a prísudkom vety (okrem prípadu opísaného v kapitole 7.1.2). V ďalších výkladoch si budeme popri slovnodruhovými a deklinačnými charakteristikami všimnúť aj iné gramatické vlastnosti podmetu, ako je logický, psychologický, nulový a zamlčaný podmet.

7.1.1 Podmet v nominatíve

I. **Podstatné meno:** *Otec žehlí bielizeň.*

Zanechá muž otca i matku a pripúta sa k manželke..

Zrak zvlhol šťastím.

Podmet v nominatíve sa vynecháva (**zamlčaný subjekt**), ak je jasný z kontextu alebo situácie: *Parfém bol výrazný a na teplej pokožke vydával príjemnú vôňu* (t.j. parfém na teplej pokožke vydával...).

Vo vete *Vyrozprával mu svoj strastiplný príbeh* subjekt možno doplniť podľa predchádzajúcej vety. Ide tu o vec štylizácie, výstavby textu, nie o konštrukčnú alebo systémovú záležitosť. V konštrukcii alebo systéme vety **podmetová pozícia** jestvuje, len nie je **obsadená**. Ak je podmet známy z kontextu a zo situácie, jeho vyslovenie pokladáme za redundantné. Poznámka: V školskej praxi dobre vžitý termín (s užitočnou frapantnosťou) **zamlčaný podmet** sa často zbytočne nahrádza „zvedčeným“ **nevyjadrený podmet**.

II. **Zámeno:**

a) **osobné:**

Obyčajne sa nepoužíva: *Rozumiete dobre po nemecky* – osoba vyplýva z tvaru slovesa (vy).

Viem iba to, že predtým som bol nevidomý.

Nudíš sa? „Nudím,“ odvrkol.

Ak sa osobné zámeno používa, je to pri **zdôrazňovaní** zámenného podmetu, pri **kontrastnom postavení** zámen, keď si to vyžaduje zreteľnosť a gramatická stavba vety, alebo keď zámeno je **emocionálnym** prostriedkom: *Ja tu lopotím a ty sa zabávaš!* (zdôraznenie)

Trochu sa zahanbila a zrušenela: „Ty si Adam?“

Len si chod'. Ja zostanem doma.

„Aj ty si náš?“ zadržal sa.

Osobné zámeno sa musí použiť, ak sa **eliduje prísudok**, ak je v prísudku **citoslovce** a pod.

Ja pán, ty pán, kto bude svine pást'?

Ja nič, ja muzikant.

A ja bum na zem. A my všetci báb.

Pozrel naňho prísne a po chvíli sa opýtal: „A ty čo?“

Vyslovenie zámenného subjektu sa vyžaduje v cirkevných formulách: *Ja ťa krstím... A ja ťa rozhrešujem...*

b) **privlastňovacie**: *Náš už pred svitaním otvárali Bibliu.*

Naši ešte svietili.

Môj už dávno spí.

Moja veru neklebetí.

Zámena tohto typu sa slovotvorne rýchlo prehodnocujú na substantíva, pričom sa nimi pomenúvajú blízki príbuzní, partneri, prívrženci, priatelia atď.

c) **neurčité**: *Bol niekto z vašich príbuzných trestaný?*

d) **opytovacie, vzťahné**: *Ktorí sa podujmú pomôcť?*

Ktože ťa tak obalamutil?

e) **vymedzovacie, ukazovacie**: *Každý sa môže potknúť.*

Ten tu ešte nebol.

Vzniklo to po Nežnej revolúcii.

Jeden chcel cestovať k moru, iný do hôr.

III. **Spodstatnené prídavné meno**: *Mladý môže, starý musí.*

Triedny si o každom z nás viedol záznam.

IV. **Číslovka**: *Kde sa dvaja bijú, tam tretí zvíťazí.*

Obidvaja snívali o rovnakom šťastí.

Tri a dva je päť a jedna šesť.

Jeden čihi, druhý hota.

7.1.2 Podmet v genitíve

Dvojčlenné vety s genitívnym podmetom sú zviazané s vyjadrovaním **kvantity** (*Voda ubúdala. Vody ubúdalo*). Kvantitatívny význam sa tu vyznačuje podmetovým genitívom, ktorý má **partitívny** (delivý, deliaci) význam. Partitívny genitív je funkčným a sémantickým variantom nominatívu, takže ho možno nominatívom nahradiť.

Napadol sneh (vyjadruje daný obsah bez zreteľa na kvantitu, je to jednoduché konštatovanie).

Napadlo snehu (vyjadruje daný obsah so zreteľom na kvantitu, ktorá podľa situácie môže byť malá alebo veľká).

Kvantita sa môže naznačovať i **prísudkovým slovesom**. **Veľkú mieru deja** možno vysloviť napr. slovesami *hrnúť sa, nahrnúť sa, zbiehať sa, zhromažďovať sa* a inými; **pohyb v kvantite** signalizujú slovesá *pribudnúť, ubudnúť, ubúdať, rásť, narastať, prisypať sa...*

Destilátu v banke pribúdalo.

Kvantitu možno bližšie vymedziť **doplnkom** alebo doplnkovou vetou:

Kabátov sa tam nahromadilo, že nebolo kde bundu zavesiť (doplnková veta).

Alkoholu sa v niektorých oblastiach ročne na osobu spotrebuje až 100 litrov (doplnok).

Význam kvantity sa v príznakových konštrukciách vyjadruje aj s charakteristickou **intonáciou**: *Ale sem prišlo zvedavcov!*

To je slušných ľudí!

Výraz *to* v expresívnych konštrukciách typu *To nám napadlo snehu!* nepreberá na seba úlohu podmetu, lebo je to časť vyjadrujúca údiv, nadšenie a pod. Ide teda o dvojčlenné vety s podmetom (*snehu*).

Genitívny podmet je aj pri prísudku, vyjadrenom záporným tvarom *niet, nieto*, ako aj jeho kladným náprotivkom v tvare *jesto*:

Teba vraj niet, vraj ty si iba fantóm bledý.

Vody ešte jesto.

Niet viac otrokov, ani slobodných.

A predsa nieto na tej šírej zemi smutnejšej veci ako ľúbošť – hrob.

7.1.3 Neurčitok ako podmet

Neurčitkom v úlohe podmetu sa vyslovuje **abstraktne chápaný dej**, ktorého bližšia charakteristika sa podáva v prísudku. Ide o **kvalifikujúcu (hodnotiacu) alebo identifikujúcu (stotožňovaciu) predikáciu**.

Jej najväčšou radosťou bolo slúžiť rómskej komunite.

Nie je kresťanské niekoho podozrievať z domnelých hriechov.

Nedalo mu veľa práce premaľovať to.

Hovoriť striebro, mlčať zlato.

Infinitívny podmet je často výsledkom nominalizácie niektorých spojkových vedľajších podmetových viet: *Prekvapuje ma, že ho vidím na takomto mieste* → *Prekvapuje ma vidieť ho na takomto mieste*. Infinitív vo funkcii podmetu sa nikdy celkom nesubstantivizuje (ponecháva si slovesné charakteristiky), a to ani v prípadoch *Fajčiť/Fajčenie zakázané*.

7.1.4 Podmetová vedľajšia veta

Podmetovou vedľajšou vetou sa vyjadruje podmet nadradenej vety. V nadradenej vete môže byť odkazovacie zámeno v nominatíve (*ten, tá, to, tí, tie*), ktoré ju signalizuje:

Prišiel len ten, kto nepoznal jeho výbušnú povahu.

Spytujeme sa na ňu hlavnou vetou: *Kto prišiel? – (Ten), kto nepoznal...*

Podmetové vety sa rozdeľujú na vzťahné a spojkové:

a) **vzťahná**: *Kto druhému jamu kope, sám do nej spadne.*

Čo sa vlečie, neutečie (na začiatku je opytovacie alebo vzťahné zámeno → vzťahná veta).

Vzťahné vety sa uvádzajú zámenami *kto, čo, ktorý*.

b) **spojková**: *Neprekonateľná ťažkosť je, že kostol je studený.* (Čo je neprekonateľná ťažkosť? To, že... VV podmetová; *je* – bezpredmetové sloveso byť)

Videlo sa mu, akoby už bol v nebi.

Ešte sa jej nestalo, aby sa pri šití pichla do prsta.

Spojkové vety sa uvádzajú najmä všeobecnými podrad'ovacími spojkami *že, aby, či*.

7.1.5 Všeobecný a nulový podmet

V niektorých prípadoch si podmet vo vete možno iba domyslieť, nedá sa však do nej dosadiť. Ide o nulový podmet a jemu blízky všeobecný podmet. Sú to osobitné prípady podmetu. Pri **všeobecnom podmete** určitý slovesný tvar síce odkazuje na východiskový bod vety, ale ten sa nevyjadruje osobitným výrazom, je nevyjadriteľný. Nemôže sa vyjadriť ani pri silnom emocionálnom zafarbení vety. Zvyčajne tu ide o výroky, ktoré obsahujú životné skúsenosti celých generácií alebo zaužívané postupy, návody, recepty na činnosť a pod. Podľa zmyslu tu ako podmet prichádzajú do úvahy všeobecné výrazy typu *ľudia, človek, všetci, ktosi, každý* a i.:

Ako si ustelieš, tak budeš spať (2. osoba singuláru je signál toho, že sa predpokladá podmet).

Počas miešania pridáme vanilkový cukor a citrónovú kôru (1. osoba plurálu nepredpokladá podmet, je to všeobecné konštatovanie, má všeobecnú platnosť, myslí sa každý, kto chce podľa tohto postupu niečo vytvoriť).

Kričí, ako by ho z kože dral (3. osoba singuláru).

Komu zvoní do hrobu? (3. osoba plurálu odkazuje na podmet).

Čo máš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra.

Celé roky ho držali v neistote (3. osoba plurálu).

Od začiatku šesťdesiatych rokov sa v týchto prípadoch hovorí o **nulovom gramatickom podmete** (porov. J. Ružička: **Otázky slovenskej syntaxe II**). Najdôležitejším znakom týchto viet je to, že slovesný tvar v prísudku na rozdiel od neosobných sloviess vo vetnom základe vystupuje vo všetkých troch osobách v singulári aj pluráli, z čoho vyplýva, že tento tvar reálne odkazuje na východiskovú substanciu, príp. na východiskový bod dvojčlennej vety, t.j. na podmet. Prípady *Mrzne. Zасыpalo ho* sa neviažu na podmet, majú len jeden tvar, ktorý je zhodný s 3. osobou singuláru stredného rodu.

7.2 Prísudok

Prísudok dvojčlennej vety je základný vetný člen, ktorý je syntagmaticky závislý od podmetu dvojčlennej vety. V rámci kategórie **času** a **spôsobu (predikačné kategórie)**, príp. aj **osoby, čísla** a **gramatického rodu (kongruenčné kategórie)** a napokon kategórie **slovesného rodu** vyslovuje príznak prisudzovaný substancii pomenovanej v podmete.

Príznamom sa rozumie činnosť, stav, vlastnosť, kvantita, substancia činiteľa alebo nositeľa deja. Spolu s podmetom tvorí predikatívnu syntagmu dvojčlennej vety. Syntaktický vzťah, na ktorom sa buduje predikatívna syntagma, sa nazýva **predikácia**, prísudok je predikát.

Prísudok sa bežne vyjadruje **určitými slovesnými tvarmi**, ako aj **podstatnými a prídavnými menami, zámenami, číslovkami a príslovkami v spojení s určitým tvarom sponového slovesa**. Prísudok spolu s podmetom tvorí gramatické a sémantické jadro dvojčlennej vety tak, že oba členy sú spojené **vetotvorným vzťahom, predikáciou** a utvárajú tzv. **vetný sklad**. Prísudok vyjadruje predikačné kategórie času a spôsobu, ktorými sa realizuje vetotvorný akt:

Peňazí síce niet, ale ved' ich vynaložila na dieťa (niet – záporná podoba slovesa byť, plnovýznamové; vynaložila – druhý prísudkový tvar).

Na prísudok sa spytujeme otázkami: *Čo robí podmet? Čo sa deje s podmetom? Aký je podmet? Čo alebo čím je podmet? (Čím je reflex inštrumentálu: Je šofér. Je šoférom.)*

Podľa slovného druhu, ktorý tvorí sémantické jadro prísudku, rozlišujeme **slovesný a neslovesný (menný) prísudok**.

Leo je tanečník(om) (spona byť + podstatné meno v N alebo I).

7.2.1 Slovesný prísudok

Slovesný prísudok má určitý tvar plnovýznamového slovesa (**jednoduchý prísudok**) alebo pozostáva z určitého tvaru pomocného slovesa a neurčitku plnovýznamového slovesa (**zložený prísudok**).

7.2.1.1 Jednoduchý prísudok

Ani raz sa naňho neusmial, ba ešte aj tmavé okuliare si nasadil (si – má význam sebe, nejde o súčasť zvratného slovesa).

Ked' Pavol Hron povedal, že niečo urobí, tak to urobil, a ked' povedal, že niekde pôjde, tak išiel.

Keby bol šiel svojou cestou, celkom isto by bol získal zaslúžené ocenenie.

Zložené slovesné tvary *bol by získal, bude sa uchádzať, napísal som* atď. fungujú ako jeden jednoduchý vetný člen – jednoduchý prísudok. Sú to síce zložené útvary, ale každý z nich predstavuje iba jediný tvar (napr. kondicionálu a pod.). Vymedzujú sa tvaroslovne.

7.2.1.2 Zložený prísudok

Zložený prísudok pozostáva z dvoch sloviess. Vetný člen tvoria obidva komponenty len ako celok. Je to analytický útvar, teda vždy jeden a jednotný vetný člen.

Nikdy by som nevolil extrémistov, aby som sa nemusel strachovať o vlastnú slobodu (pomocné sloveso + neurčitok).

Manekýn zostal ležať na voňavom sene (*zostal* – fázové pomocné sloveso, ktoré vyjadruje neprerušenosť v tomto deji, pokračovanie).

Peniaze chce uložiť do umeleckých diel.

Začali sa v ňom ozývať výčitky svedomia.

Začal upratovať kuchyňu a medzi robotou neprestával dozeráť na hrnce s obedom.

Zajtra má ísť na dovolenku (modálne sloveso *mať*).

V zloženom prísudku sa spájajú dve slovesá, **pomocné**, ktoré má **určitý tvar**, ale nemá plný význam, vyjadruje však **predikačné kategórie**; druhé sloveso je **plnovýznamové v neurčitku** a obsahuje **významové jadro**. V 20. storočí sa toto spojenie pokladalo za tzv. **vzájomne určovací (recipročnú) syntagmu**, vychádzajúc z predstavy, že tieto časti sa navzájom dopĺňajú, určujú. Zo syntagmatického hľadiska však nejde o samostatné členy, ale ide o časti jediného vetného člena. Preto E. Paulíny tu hovoril o syntagmaticky stvárnenom gramatickom tvare. O zloženom prísudku, vrátane iných zložených jazykových útvarov, vyšla monografia J. Kačalu **Zložené útvary v jazyku** (2010).

Opis zloženého prísudku ako integrálneho vetného člena sa prirodzene odvíja z fungovania pomocných sloviess, vystupujúcich ako jeho prvá (neplnovýznamová) časť. Integrita zloženého prísudku sa nenaruša ani príležitostným elidovaním druhej (plnovýznamovej) časti; porov.: *Už som začal. Chce hneď domov.*

7.2.1.2.1 Systematika pomocných slovíes

Pomocné slovesá nemajú plný, lež oslabený význam, neoznačujú nijaký plnohodnotný dej. Deju vyjadrenému pripojeným neurčitkom však dodávajú isté významové odtienky. Podľa tejto oslabenej sémantickej náplne sa delia na: **fázové, limitné, modálne** a **sponové**.

1. Fázové

Fázové slovesá vyjadrujú **fázy priebehu deja**: 1. **začiatočnú (inchoatívnu)**: *zачаť, začínať*; 2. **stredovú (kontinuatívnu)**: *ostať, ostávať, neprestať, neprestávať*; 3. **koncovú (terminatívnu)**: *prestať, prestávať* (nie *končiť, skončiť*, tie sú plnovýznamové). Majú úzky vzťah ku kategórii **slovesného vidu** a **spôsobu slovesného deja**. Začiatočné sa začínajú na *roz-* (*rozbehnúť sa*), koncové na *do-* (*dokončiť spev, dopísať*), priebehové nemajú takúto charakteristickú predponu – *chodiť, prechádzať*.

Za pozornosť stojí lexikálnosémantický rozdiel medzi **neplnovýznamovým (syntaktickým)** slovesom *zачаť* v spojení *zачал pracovať* a **plnovýznamovým (autosémantickým)** v spojení *zачаť prácu* (objektové plnovýznamové sloveso, ktoré si vyžaduje objekt v akuzatívne). Podobne posudzujeme príklady *vietor neprestáva zavýjať* (pomocné) a *vietor neprestáva, neustáva* (plnovýznamové s významom „nepretrhuje sa jeho trvanie“).

2. Limitné

Limitné slovesá vyjadrujú **stav tesne pred uskutočnením deja** pomenovaného v pripojenom neurčitku. Vyslovený dej sa už-už má uskutočniť, no uskutočnenie deja nie je v súlade so zvyčajným priebehom vecí a spravidla ani neprebehne. Sú dve: *ísť* a *mať*.

Srdce mu ide puknúť od žiaľu.

Hrdlo sa mu šlo rozdrapiť.

Od srdca ho išlo rozhodiť.

Od smiechu sme sa mali popučiť (len-len že sme sa nepopučili).

Limitné slovesá sa používajú iba v prítomnom a minulom čase v oznamovacom a podmienovacom spôsobe.

3. Modálne

Modálne slovesá vyjadrujú modálne významy, a to **vôľu, povinnosť, možnosť** alebo **schopnosť** činiteľa konať dej vyjadrený pripojeným slovesom. Svojím významom majú blízky vzťah ku gramatickej kategórii **spôsobu** (modu). Základné sú tieto: *chcieť, mať (povinnosť), musieť, môcť, dať, dať sa, smieť, vedieť*.

Modálne významové prvky sú vlastné aj iným slovesám, najmä v spojení s infinitívom: *hodlať, mieniť, hanbiť sa, báť sa, túžiť, dychtiť, potrebovať, stačiť, vystačiť, vydržať*... Nepokladáme ich za modálne.

Sú v očakávaní niečoho nepríjemného, čo nevyhnutne musí prísť.

Ako mám potom vedieť, či sa k sebe hodíme?

Viem si predstaviť, ako sa cítiš.

4. Sponové

Sponové slovesá vyjadrujú **existenciu** ako najvšeobecnejší slovesný význam. Vznikli oslabením významu z plnovýznamových slovies existencie. Základné je *byť* – vyjadruje existenciu dynamického príznaku na niečom. Sponové slovesá dodávajú pripojenému neslovesnému výrazu význam slovesnosti, a tak majú úzky vzťah k **predikatívnym kategóriám** plnovýznamových slovies. Používajú sa v **slovesno-mennom prísudku**. Rozdeľujeme ich do štyroch skupín:

a) **vyjadrujú význam existencie v zhode s realitou:**

- *byť, bývať, bývať*
- *stať sa, stávať sa, ostať, ostávať, zostať, zostávať, prísť*

Vymedzujú existenciu s ohľadom na začiatok alebo trvanie, s významom existencie sa kríži prvok fázovosti.

Brat je profesor (+ podstatné meno).

Kuchárka bývala veľmi veselá (+ prídavné meno, zložený prísudok).

*Nie som akosi pri peniazoch (*byť* v zápornej forme).*

Kniha je moja (+ privlastňovacie zámeno, zložený prísudok).

Víťazom súťaže sa stal recitátor z našej školy (+ inštrumentál podstatného mena).

Aký bol cez celý život, taký zostal až do smrti (+ zámeno).

b) vyjadrujú význam existencie v predpoklade podávateľa:

zdať sa, zazdať sa, pozdávať sa, javiť sa, vyzerať, pripadať, prichodiť, vidieť sa

Ponurá maľba zdala sa im zavše celkom príjemná.

Náš priateľ vyzeral neskutočne natešený.

Kamarátka sa mi videla unavená.

Mne tento človek prichodí viac mŕtvy než živý (prichodí – vo význame sa zdá, viac mŕtvy než živý – viacnásobný menný útvar).

Veta **Zdal sa byť dojatý* je nekorektná v spisovnom jazyku, existencia je už vyjadrená, nevyžaduje sa tu zdvojený význam existencie, preto *byť* je navyše.

c) vyjadrujú význam existencie v pocite gramatického subjektu vety:

cítiť sa, cítiť sa, pripadať si, čuť sa (čuť sa dobre = cítiť sa dobre)

Pacient sa už cíti zdravý.

Požehnaný deň, keď sa človek aspoň jednou žilkou cíti živý.

Starý človek si už nie raz pripadá zbytočným na svete.

d) vyjadrujú význam existencie v predstieraní gramatického subjektu vety:

tváriť sa, robiť sa, robievať sa, urobiť sa (chorý), spraviť sa, ukázať sa, ukazovať sa, predstaviť sa, stavať sa

Študenti sa zatvárali nešťastní, keď si vytiahli štátnicové otázky.

Keď ho už domrzelo všetko, urobil sa hluchým a slepým.

Poslanec sa spravil chorým a do parlamentu nešiel.

K ľudom ukázala sa ľúbezná, čo prv nevedela spraviť.

Pomocné slovesá majú aj svoje **plnovýznamové náprotivky**, napr. sloveso *byť* ako plnovýznamové má význam existencie alebo výskytu:

Čerti sú / nie sú.

Boh je (jestvuje).

Slivovica ešte jesto/už nieta.

Bol som v záhrade.

Bol som nakúpiť (kde som sa vyskytoval).

Plnovýznamové slovesá samy tvoria prísudok, bez spojenia s menami, tie už fungujú ako rozvíjacie vetné členy.

Pomocné slovesá sa vyskytujú nielen v zloženom prísudku, ale aj v zloženom vetnom základe **jednočlennej vety**:

spona: *V lese bolo počuť šum.*

Vonku bolo hmlisto (*hmlisto* – vetná príslovka).

Nadránom bolo zamrznuté (*zamrznuté* – trpné prídavné sloveso).

modálne: *Vari by sa mu dalo pomôcť.*

Nedá mi nespomenúť.

Nechce sa mu vstávať.

limitné: *Malo / išlo ho poraziť od hnevu.*

fázové: *Začína byť teplejšie.*

Neprestávalo snežiť.

7.2.2 Viacnásobný prísudok?

Prísudok (a fundament), na rozdiel od všetkých ostatných vetných členov, **nemôže byť viacnásobný**. Pri ich zmnožení vždy hovoríme o súvetí:

Je usilovný a nadaný.

Dnes začalo mrznúť a snežiť.

Hľadal, hľadal, ale nič nenašiel.

Zakaždým ide o určitý významový a štylistický posun. Teda nie len v prípade synonymných prísudkov a fundamentov (takmer nejestvuje v jazyku čistá synonymia), ale aj pri iných modifikáciách, ako je napr. opakovanie prísudkového tvaru – tu sa dej intenzifikuje, alebo sa vyjadruje jeho neustávajúce trvanie atď. Pri slovesno-menných prísudkoch ide o elipsu spony pri druhom a ďalšom prísudku. Diskusia o „viacnásobnosti“ prísudku prebehla tak v slovenskej, ako aj v českej jazykovede a bola uzavretá tým, že viacnásobný prísudok ako osobitná syntaktická konštrukcia nie je v syntaxi reálna a že každý prísudok signalizuje dvojčlennú vetu a každý vetný základ jednočlennú vetu (naposledy F. Kočiš r. 1990). Kontroverzne sa o viacnásobnom prísudku (a fundamente) učí v školskej praxi. Za anachronizmus treba pokladať výklad G. Moška (2006) o tzv. viacnásobnom prísudku (s. 51) a „slovesnom vetnom základe viacnásobnom“ typu *Zmráka sa, stmieva sa...* (s. 53).

7.2.3 Prísudková vedľajšia veta

Prísudková vedľajšia veta vyjadruje **neslovesnú časť prísudku**, pričom sponové sloveso ostáva v rámci hlavnej vety alebo sa pri elipse vynecháva. V rámci hlavnej vety sa na

ňu (zvyčajne) odkazuje **ukazovacím zámenom**: *Je (taký), ako má byť*. Pokladáme ho za formálny vetný člen a jeho plnovýznamová realizácia je vo vedľajšej vete. Prísudková vedľajšia veta je najčastejšie prirovnávací alebo účinková. Je zriedkavá.

Aký požičaj, taký vráť (vedľajšia veta, hlavná veta).

Aký otec, taký syn.

Trhovníčka bola taká, že predala aj to, čo nemala.

Už nie je ten, čo býval.

Sponové sloveso, ktoré je v nadradenej vete, sa môže elidovať: *Všetko (je), ako ste si želali*.

7.2.4 Zhoda podmetu s prísudkom

Zhoda podmetu s prísudkom je v kategórii a) osoby a čísla, b) pádu a gramatického rodu. Realizuje sa ináč pri slovesnom a ináč pri neslovesnom prísudku.

7.2.4.1 Slovesný prísudok

Slovesný prísudok sa zhoduje s podmetom v kategórii osoby, čísla, prípadne gramatického rodu (závisí od toho, či je v minulom čase – je tam zhoda v rode, alebo nie). Zhoda slovesného prísudku s podmetom sa uplatňuje vždy. Rod sa uplatňuje obmedzene – keď je v prísudku zložený slovesný tvar.

Tovar leží na polici (osoba + číslo).

Jablká ležia v sklade.

Automobil bol vyrobený v Trnave (automobil vyrobený – zhoda aj v páde, vyrobený – trpné prídavné, slovesný prísudok má iba formu prídavného mena).

Chlieb nám vydržal aj desať dní (mužský rod).

7.2.4.2 Slovesno-menný prísudok

Rozlišujeme dva druhy slovesno-menného prísudku:

a) **so sponou**:

1. spona sa zhoduje s podmetom ako v slovesnom prísudku: *Cesta je zjazdná. Cesta je pod snehom* (cesta je – zhoda aj v predložkovom páde).

2. podstatné meno sa zhoduje s podmetom v čísle a páde, niekedy aj v rode:

Náruživý zberateľ obrazov je veľký milovník postmoderného umenia (aj rod rovnaký).

3. prídavné meno sa s podmetom zhoduje v čísle, páde a v rode:

Stráň je na jar zelená. Stráne sú na jar zelené.

Keď je v podmete **hromadné** alebo **pomnožené podstatné meno**, kategória čísla sa v prísudku nedáva podľa gramatického čísla podmetu, spona je vždy v **množnom čísle**:

Nožnice sú pracovný nástroj krajčírky (nie je nástroj).

Čas sú peniaze.

b) **bez spony**:

Podstatné meno v prísudku sa zhoduje s podmetom v čísle a v páde, zhoda v rode nie je podmienkou: *Opakovanie – matka múdrosti* (stredný a ženský rod).

Poznámka: V slovesno-mennom prísudku má prísudkové substantívum tvar nominatívu alebo inštrumentálu, **inštrumentál** oproti nominatívu vyjadruje **prechodný, časovo alebo ináč aktualizovaný príznak**:

Vo vojne bol poručíkom (časovo limitovaný inštrumentál).

Náš slovenčinár je dobrý učiteľ (nominatív, časovo nemenné).

*Teraz je náš riaditeľ šoférom (oproti *Sused je šofér*).*

Starý otec bol partizánom / partizán.

Pri niektorých slovesách sa uprednostňuje inštrumentál:

Stal sa uznávaným vedcom.

Zostal skromným človekom.

Cítil sa vhodným kandidátom.

Robil sa hluchým i slepým.

7.2.4.3 Zhoda prísudku s viacnásobným podmetom

Základný rozdiel je daný vzájomným poradím týchto členov vo vete.

1. prípad: poradie viacnásobný subjekt + predikát

a) **zhoda v osobe**:

Platí, že prísudok je v 1. osobe, keď je 1. osoba zastúpená vo viacnásobnom podmete. Prísudok je v 2. osobe, ak je 2. + 3. osoba zastúpená v podmete. Číslo prísudku je vždy množné: *Ja a ty sme bratia* (1., 2., 1. osoba).

Ja a môj priateľ sme v opere (1., 3., 1. osoba).

Ty a tvoj známy máte stále mnoho tém (2., 3., 2. osoba).

Ja a ona sme to zvládli (1., 3., 1. osoba).

b) zhoda v gramatickom rode:

Zhoda v gramatickom rode sa neuplatňuje, keďže ide prevažne o bezrodové zámená (1. + 2. osoba sú bezrodové). Číslo prísudku je množné aj pri rovnakej 3. osobe členov viacnásobného podmetu: *Dievčatko a chlapec tancujú / tancovali.*

Máľuška a vnučka sa hlboko poklonili a prežehnali, div sa svete, pred sochou Lenina.

Bača a honelníci zradili svoje stádo, len čo sa dostali k moci.

2. prípad: poradie prísudok + viacnásobný podmet

Osoba, číslo a rod prísudkového slovesa sa spravuje podľa osoby, čísla a rodu prvého (najbližšieho) slova viacnásobného podmetu:

Na prechádzku som šiel ja a môj pes.

Do pekla pôjdeš ty a tvoja kompánia.

Liberálnu líniu sústavne kritizoval kardinál, arcibiskup a ďalší príslušníci kléru.

Niekedy sa tu vyskytuje **zhoda podľa zmyslu**, napr. pri vyratúvaní (**enumerácii**):

Na finisáži sa zišli: autor, kritici, umenovedci, hostia a kurátorka.

Vo vetách so **všeobecným** alebo tzv. **nulovým gramatickým podmetom** je slovesný tvar v prísudku vždy v **mužskom rode**: *Kričí, akoby ho z kože dral* (nie -a, -o) / *drali*.

Beží, akoby ho palicami hnal (nie -a, -o) / *hnali*.

7.2.4.4 Zhoda pri vykaní jednej osobe

V slovenčine sa vykaním vyjadruje **honoratív**, t.j. spôsob vyjadrovania sociálnych vzťahov medzi hovoriacim a adresátom so zreteľom na zdvorilosť. Vo vetách so slovesným prísudkom sa dôsledne dodržiava zhoda osoby a čísla bez ohľadu na prirodzený rod osloveného.

Vy ste zaspievali najkrajšie (základný tvar, nerozlišujeme medzi prirodzeným rodom, slovesný prísudok).

Porušenie zhody v prípadoch **podpísal ste*, **prisahala ste* hodnotíme ako jazykovú chybu. Prirodzený rod sa pri vykaní uplatňuje v nasledujúcich predikátoch:

Vy ste prvá (slovesno-menný prísudok, reaguje sa na prirodzený rod oslovenej osoby).

Vy ste prišli prvá (doplnok, *prvá* – prirodzený rod oslovenej osoby sa berie do úvahy).

7.3 Vetný základ (fundament)

Vetný základ jednočlennej vety je východiskový bod syntagmatického stvárnenia jednočlennej vety. Patrí medzi hlavné vetné členy. Je to **hlavný člen jednočlennej vety, ktorým sa realizuje vetotvorný akt v nerozčlenenej podobe**. Vetný základ je ekvivalentom spojenia podmetu s prísudkom, ktorými sa realizuje vetotvorný akt v dvojčlennej vete. Vetotvorný akt sa v jednočlennej vete realizuje **iba jedným vetným členom – vetným základom**. Vo vetnom základe sa jednočlenná veta spája s mimojazykovou skutočnosťou z hľadiska hovoriaceho, vetný základ obsahuje aktualizáciu a vyjadruje aktualizčné kategórie. Podľa spôsobu vyjadrenia rozlišujeme **slovesný a neslovesný** (menný, príslovkový, časticový, citoslovcový) vetný základ. Pri slovesnom vetnom základe sa vyjadrujú slovesné predikačné kategórie spôsobu a času, napr. *Vonku mrzne*. Pri neslovesne vyjadrenom vetnom základe sa predikačné kategórie nevyjadrujú. Modálny a časový rámeč vyplýva z kontextu, situácie a komunikačného zámeru, napr. *Ohňostroj!*

Poznámka 1: Vetný základ nemôže mať viacnásobné vetnočlenské vyjadrenie. V prípade opakovaného vyjadrenia ide o súvetie. Podrobnejšie o tom pozri 7.2.2.

Poznámka 2: O dvojčlenných a jednočlenných vetách v slovenčine máme monografiu J. Kačalu z r. 2009.

7.3.1 Slovesný vetný základ

Slovesný vetný základ sa buduje na **neosobných slovesách** a na **neosobných tvaroch osobných slovies**, na **bezpodmetovom zvratnom tvare**, na **neurčitku** a na **trpnom prídavku dokonavých slovies**.

7.3.1.1 Neosobné slovesá (impersonáliá)

Neosobné slovesá nevyjadrujú gramatickú kategóriu osoby. Ich paradigma je chudobnejšia ako paradigma osobných slovíes (spomedzi určitých tvarov majú len neosobný tvar). Vo vetnom základe vystupujú **v tvare zhodnom s tvarom 3. osoby singuláru neutra osobného slovesa** alebo **v spojení s pomocnými slovesami v tvare neurčitku**, napr. *mrzne, bude mrznúť, mohlo by mrznúť, začína mrznúť*.

Za neosobné slovesá sa pokladajú slovesá istých významových okruhov, ako ich opísal Jozef Ružička v štúdiu **Významové skupiny neosobných slovíes** (Jazykovedný časopis, 1961). Neosobné slovesá vyjadrujú tieto významy:

1. **telesné a duševné stavy a pocity**: *smädi ma, dusí ma, dráždi ma, oziaba ma, svrbí ma, pichá ma, bolí ma, chutí mi, sníva sa mi, zdá sa mi, uľahčí sa mi, cnie sa mi, hučí mi v ušiach, zvoní mi v uchu, zaiskrilo sa mi pred očami, bije mi v hlave...*
2. **prírodné a tajomné deje**: *mrholí, zmráka sa, stmieva sa, svitá, mračí sa, prší, sneží, fúka, duje, mrzne, chladí sa, ochladzuje sa, blýska sa, hrmí, iskrí sa, dymí sa, máta, straší*
3. **modálne významy** – vôľu, možnosť, potrebnosť konať pripojený dej: *chce sa mi, patrí sa, svedčí sa, prišlo mi, pristane mi, dá sa*

Neosobné slovesá majú aj vlastné gramatické znaky a vlastnosti, bývajú bezpredmetové aj predmetové. Niektoré z uvedených slovíes majú dvojakú intencnú hodnotu, používajú sa ako osobné aj ako neosobné: *Na cintoríne straší. Duchovia strašia.*

Oziaba ma na uši. Oziabajú ma uši.

V Nových Zámkoch sa mi páči. Nové Zámky sa mi páčia.

7.3.1.2 Osobné slovesá (personáliá)

1. Osobné slovesá sa v jednočlenných vetách používajú v **neosobnom tvare**, ktorý je totožný s tvarom neosobných slovíes a s **3. osobou singuláru neutra**:

Zabilo ho v bani.

Hodilo ju o zem.

Zavalilo ich v zákope.

2. Ďalej sa osobné slovesá používajú v **neurčitku**:

Z početných kníh jeho grafomanskej eminencie cítiť literárnu starinu a náboženský gýč.

Stát! (rozkaz)

Nedýchať! (pokyn).

3. Ďalej v **bezpodmetovom zvratnom tvare**, ktorý sa tvorí z tvaru 3. osoby singuláru stredného rodu a zvratnej morfémy *sa*:

U nás sa pracuje do rána.

Do Petržalky sa ide cez Dunaj.

Na ministerstve sa veľa hovorí a málo robí.

Bezpodmetový zvratný tvar treba odlišovať od zvratného pasíva, napr.

Kniha sa píše aj dva roky, číta sa dva dni (zvratné pasívum, predpokladá dvojčlennú vetu).

Už sa píše, číta (bezpodmetový zvratný tvar, jednočlenná veta).

4. Osobné slovesá napokon v jednočlennej vete vystupujú aj v **trpnom príchastí dokonavých slovies** v spojení so sponou *byť*:

Je dohrané.

Dokonané je.

Je ustlaté.

V miestnosti bolo nadymené.

Bezpodmetový zvratný tvar sa v jednočlenných vetách používa i v spojení s datívom, ktorý funguje ako objekt. Ak osoba označená datívom vystupuje v súvzťažných dvojčlenných konštrukciách v nominatíve, vtedy je sémantickým a gramatickým subjektom slovesného deja. S datívom sa používajú dva typy jednočlenných viet:

1. *Drieme sa mi. Zíva sa mi* – vyslovuje sa tu **neúmyselné**, nekontrolované uskutočňovanie deja. Tu je aj paralela osobných tvarov: *Driemem. Zívam*. Vyjadrujú neúmyselný dej, ale už sú to dvojčlenné vety (so zamlčaným podmetom).

2. *Leží sa mi pohodlne. Hovorí sa mu dobre* – **hodnotenie deja** z hľadiska osoby označenej stavovým datívom, ktorý vystupuje ako objekt. Hodnotenie sa vyjadruje **príslovkou**, ktorá je záväzným členom takejto konštrukcie (bez nej nemá zmysel).

Medzi neosobné tvary osobných slovies patrí aj **neurčitok osobných slovies** ako častý prostriedok na vyjadrenie vetného základu. Podrobný opis funkcií neurčitku pozri v práci J. Ružičku **Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku** (1956).

V úlohe vetného základu často vystupujú **slovesá s významom zmyslového vnímania** (verba percipiendi): *badat', vidieť', počuť', poznať', rozumieť'...*

V uličke nebolo vidieť ani na tri piade.

Na jej herectve badať pokroky.

Jej šepot bolo počuť aj z najvzdialenejšieho sedadla.

V minulom a v budúcom čase sa v spojení s infinitívom používa spona *byť* (*bolo badať, bude badať*), naproti tomu v prítomnom čase sa spona nepoužíva (*počuť / nepočuť* je správne, *je počuť* je chybné). Pri negácii sa spona používa aj v prítomnom čase (*nie je počuť*).

Aj v prípadoch *Začína mrznúť. Mohlo by mrznúť* ide o zložený vetný základ, ktorý sa vyskytuje aj v spojení s vetnými (predikatívnymi) príslovkami:

Treba ti oddychovať.

Takú vec hodno obdivovať.

Nemožno mi ťa neľúbiť.

Ostatné tvary neurčitku v úlohe vetného základu sa so sponou nepoužívajú, nevyjadrujú teda predikačné kategórie času a spôsobu, ich modalita vyplýva z celkového zmyslu vety v spojení s melódiou vety, preto sa tento typ realizácie vetného základu niekedy zaraďuje medzi neslovesné alebo menné prostriedky na vyjadrenie vetného základu.

Vety s neurčitkovým vetným základom sa svojou formou členia na tri základné skupiny: **oznamovacie**, **opytovacie** a **žiadacie**. Tieto vetnozákkladové vety plnia rozmanité výpovedné komunikačné funkcie, t.j. plnia cieľ, s ktorým boli hovoriacim vyslovené alebo napísané vzhľadom na adresáta. Tradičné typy oznámenie, otázka a rozkaz / želanie sa situačne aktualizujú aj na ďalšie komunikatívne formy.

1. Oznamovacie neurčitkové jednočlenné vety

Oznamovacie neurčitkové jednočlenné vety vyjadrujú:

a) **vôľu**, **potrebu** alebo **možnosť** konať dej vyslovený neurčitkom

*Ved' sa ona pozviecha, len času jej dať (mohli by sme vsunúť *treba* – potreba).*

*Vnúčaťa nie a nie sa dožiť (infinitívny vetný základ v spojení s *nie a nie* vyjadruje nemožnosť).*

Strašne bol unavený, len sa natiahnúť a spať (vetný základ vyjadruje potrebu).

Čo takto poprechádzať sa v metre bez nohavíc?

b) **silné citové vzrušenie**: prekvapenie, radosť, žiaľ, hnev, odpor, rozhorčenie...

Takto nám odísť z kolektívu! prekvapenie

Kto to kedy slýchal behať po dedine v spodnej bielizni!

Takto vás dobehnúť!

c) **nesúhlas s konaním deja** (implikácia negácie): *No ale takto piecť hus...* (= tak sa hus nepečie); výčitka: *No pekne, takto trúsiť klebety.*

2. Opytovacie neurčitkové jednočlenné vety

Opytovacie neurčitkové jednočlenné vety vyjadrujú:

a) **modálne významové prvky** – nerozhodnosť, váhavosť: *Piť či nepiť?*

Utekať alebo neutekať?

Čo spraviť, kam sa podieť?

Povedať – nepovedať?

b) **citový postoj**, prekvapenie, nesúhlas s konaním deja, ohradenie, hnev: *Nám toto vykonať?*

Takto ma zavádzať?

3. Žiadacie neurčitkové jednočlenné vety

Žiadacie neurčitkové jednočlenné vety vyjadrujú **nástojčivú výzvu, rázny rozkaz, zákaz, povel, vyhrážku**, a to vždy s **citovým zafarbením**. **Bez citového zafarbenia** vyjadrujú **pokyn**: „*Prezrieť ich!*“ *znel rozkaz.* (rozkaz)

No, po kostole hvízdať! (pohoršenie)

Dám vám ja odpisovať! Samostatne pracovať! (pohoršenie + rozkaz)

Poznámka: Túto vetu – najmä so zmeneným slovosledom – možno určiť ako dvojčlennú s objektom v infinitíve *Ja vám dám odpisovať* s významom „umožním, sprostredkujem vám odpisovanie“. Jednočlennou je s funkciou výstrahy.

Nedýchať! (pokyn lekára)

Ako vidieť, popri tradičných základných a zároveň najviac frekventovaných výpovedných komunikatívnych funkciách (konštatačná, interogatívna, imperatívna a optatívna) sa v jazyku konvencionalizujú aj ďalšie formy. Je ich mnoho, ich počet sa znásobuje tým, že sa viažu so všetkými typmi viet. O prvý sústavný opis týchto foriem sa na českom jazykovom materiáli pokúsili autori M. Grepl a P. Karlík (1986).

7.3.2 Neslovesný vetný základ

Neslovesný vetný základ sa vyjadruje najmä podstatným menom alebo iným menom, príslovkou alebo časticou. Zaráďujeme sem aj citoslovcové vyjadrenie. Delí sa na **jednoduchý** a **zložený**.

7.3.2.1 Jednoduchý neslovesný vetný základ

Jednoduchý neslovesný vetný základ sa vyslovuje predovšetkým podstatným menom, prídavným menom a časticou:

a) **podstatné meno** sa samo alebo v spojení s rozvíjajúcim vetným členom používa vo vetnom základe najmä v nápisochoch, názvochoch umeleckých diel, pomenovaniach verejných priestranstiev, inštitúcií, miest, štátov, miestností, častí chotára, v pozdravoch, v poveloch, v osloveniach a pod.: *Hviezdoslavovo námestie. Viedenská cesta. Nitra. Červené víno. (reštaurácia) Prašná bašta. (divadlo) Skrat. Maďarsko. Kysuce. Vysoké Tatry. Dobrý deň. Rozchod. Vážený majstre. Pani docentka.*

Podstatné mená majú úlohu vetného základu aj pri skratkovitom opise, pri vyratúvaní alebo pri vzrušenom rozprávaní: *Balíčkami ovešaný dnes každý je sám sebe Herodes. Vrecká, vaky, tašky, sieťovky, šatky, čiapky posunuté nabok. Vôňa ihličia a percovky, tresky, datlí, škorice a jablák. Chumelica tváří, chaos viet.* (Brodskij / Štrasser).

b) **prídavné meno** vo vetnom základe vyjadruje najmä vysoký stupeň vlastnosti spojený s citovým hodnotením: *Nádherné! Rozkošné! Úžasné! Jasné! Prekrásne!*

c) **príslovka** *Pekne, pekne. Dobre. Zle. Správne. Výborne. Super!*

d) **častica** – najmä v dialógoch: *Bola si dnes na prednáške? Hej* (pritakacia častica).

Nebežal si za ňou? Nie (popieracia častica).

Áno, rád by som sa tam dostal (anteponovaná kladná častica – súhlas, pritakanie).

Kdeže! Ten nič nekúpi. Samozrejme.

7.3.2.2 Zložený neslovesný vetný základ

Zložený neslovesný vetný základ vyjadrujú:

1. najmä **vetné príslovky (predikatíva)**, a to v spojení so sponou *byť*. V **Morfológii slovenského jazyka** (1966) sa používa termín **obsahové príslovky**. Fundament odlišíme od adverbálie pomocou rozdielu medzi vetnou príslovkou typu *jasno, otupno, smiešno* a príslovkou *jasne, otupne, smiešne* porovnaním modelových dvojíc:

Smiešno jej je. Smiešne sa správa.

Zajtra bude jasno. Zvon má jasne zvučať.

Je mi otupno. Otupne pozeráť.

2. používajú sa tu aj **predložkové pády**, ktoré fungujú ako **príslovkové výrazy**: *byť na smiech / do smiechu*. Vyjadrujú tie isté významy ako neosobné slovesá:

a) **prírodné javy**: *je hmlisto / daždivo / zima / chladno / slnečno / dusno / sparno / horúco / pusto / tma / pod mrakom*

b) **telesné alebo duševné stavy**, pocity; tu sa často vyjadruje i nositeľ stavu v datíve, z hľadiska ktorého daný stav, pocit platí: *je mi veselo / dobre / ľúto / ťažko / smutno / horšie / zle / zima / teplo / do plaču / do smiechu*

c) **modálne významové prvky**, najmä možnosť, potrebnosť, nevyhnutnosť niečoho: *možno, nemožno, treba, netreba, bolo možno, nebude treba, načim, nenačim*.

Popri sponovom slovese v tvare 3. osoby singuláru stredného rodu sa môžu použiť aj fázové a modálne slovesá, napr. *začína byť teplo, prestávalo byť horúco, nemôže byť tak horúco, nemusí byť teplo, nemuselo by byť zima*.

3. V zloženom vetnom základe sa v spojení so sponou *byť* používa aj tvar **trpného prídavia dokonavých sloviac v strednom rode**. Vyjadrujú výsledkový stav: *je prestreté, už pred hodinou bolo navarené; keď prišli, bolo ustlaté*.

7.3.3 Citoslovcový vetný základ

Citoslovcový vetný základ predstavuje osobitný typ menšej vety, lebo citoslovce (interjekcia) ako amorfný slovný druh samo utvára jednočlennú vetu: *Jaj, to páli. Varuj. / Varuj. Pozor. Hurá. Doparoma. Bravó.*

Citoslovca sú vždy samostatnou vetou; ako jednočlenné vety v rámci iných vetných celkov sa v písanej podobe oddeľujú čiarkou alebo pomlčkou, v hovorenej reči pauzou.

Menné citoslovcové (interjekcionálne) vety sa podľa povahy subjektívnych a objektívnych citosloviac rozdeľujú na subjektívne a objektívne.

7.3.3.1 Citoslovcové vety so subjektívnymi citoslovcami

Vyjadrujú kladné alebo záporné citové postoje, zážitky. Delia sa na dve skupiny podľa toho, či vyjadrujú alebo nevyjadrujú predikačnú reakciu na situáciu:

1) Citoslovcia **vyjadrujúce predikačnú reakciu** možno nahradiť slovesným predikátom dvojčlenných viet, majú teda blízko k slovesu: *Hop!* (= pod', skoč a pod.), *Pst!* (= nehovor, buď ticho!), *Pr!* (= zastaň!).

Poznámka: Tieto citoslovcia sa ľahko menia na predikačné jadrá dvojčlenných viet, ak sú expresívnymi variantmi sloviess, rozvíjajú sa predmetom (*Nate žranicu!*), alebo príslovkovým určením (*Hop do vody!*) a preberajú aj iné morfológické charakteristiky analogické so slovesami (*A ona fuk mu jednu!* – osoba a predmetové doplnenie; *Na! / Nate! Ahoj! / Ahojte!* – možnosť utvoriť plurál). Citoslovcia zastupujú aj adjektívny prísponový výraz: *Do zábavy je hr', do roboty br' a pr'. Tvoj kamoško je šiši. Bol do nej paf.* Uvedené prípady treba jasne rozlíšiť od jednočlenných menných viet!

2) Ostatné subjektívne citoslovcia nevládu vyjadrovať predikačnú reakciu na situáciu. Menné vety z nich sa rozdeľujú do dvoch skupín:

a) **impulzívne** (citové): *Juj! Beda! Fúj! Chacha! Au!*

b) **deiktické** (upozornovacie): *Haló, pod' sem! Hej, nemáš oheň? Pánečku, to sú miery!*

7.3.3.2 Citoslovcové vety s objektívnymi citoslovcami

Sú to vety s citoslovcami, ktoré napodobňujú rôzne zvuky v prírode a pod. – onomatopoické (zvukomalebné) alebo imitačné: *Čvirik. Cing. Čľup! Klop-klop.* Predstavujú jednočlenné vety. Tieto citoslovcia často zastupujú plnovýznamové slovesá v dvojčlenných vetách. Ich blízkosť so slovesami je hlavne v možnosti viazať sa s menom v podmete, ale aj skutočnosť, že nezriedka sú utvorené zo sloviess: *búchať – buch, mykať – myk, trieskať – tresk, pichať – pich* atď., alebo sa z nich slovesá tvoria: *baf – bafkať, kvak – kvákať, dup – dupkať.*

7.3.4 Vetnozákkladová vedľajšia veta

Neslovesná časť zloženého vetného základu sa môže analogicky ako pri prísudku vyjadriť aj vedľajšou vetou – je to vetnozákkladová veta. Rovnako ako prísudková vedľajšia

veta, aj vetnozákladová veta sa najčastejšie realizuje **prirovnáním** alebo má **účinkový význam**. K jej reálnej veľmi zriedkavej existencii patrí skutočnosť nesamostatnosti. Vyskytuje sa len v podrad'ovacích súvetiach s jednočlennou nadradenou vetou. V rámci hlavnej vety je zvyčajne odkazovací element *tak*, príp. tento element môžeme do hlavnej vety dosadiť: *Bolo jej (tak), ako nikdy predtým.*

Vypi, bude ti, akoby si sedel na kolotoči.

Je mi, ako by to bolo posledný raz.

Táto vedľajšia veta má funkciu mennej zložky sponovo-menného vetného základu, pričom sponové sloveso je v nadradenej vete: *Je (tak), že lepšie už ani byť nemôže.*

8. Doplnok

Skutočnosť, že doplnok je osobitný vetný člen, dokazujeme na základe viacerých faktorov. Sú štyri:

1. syntagmatické vzťahy a zložky vety, s ktorými doplnok vstupuje do syntagmatických vzťahov
2. vzťah k členom intencnej štruktúry vety a z druhej strany k rozvíjacím vetným členom
3. úloha doplnku v sémantickej štruktúre vety
4. prostriedky na jeho vyjadrenie vo vete.

8.1 Syntagmatické vzťahy a zložky vety, s ktorými doplnok vstupuje do syntagmatických vzťahov

Pri doplnku je najdôležitejšia otázka, akými syntagmatickými vzťahmi sa doplnok spája s inými vetnými členmi a ktoré sú to členy. Pri hľadaní odpovede na túto otázku vyjdeme z dvoch príkladov: *Čašník sa vrátil z baru unavený. Srnca sme našli v lese vysileného.*

V prvej vete sa hovorí, že čašník sa vrátil z baru, pričom bol unavený, to znamená, že sa tu podmetu *čašník* prisudzujú **dva nerovnocenné príznaky**, je to **činnosť** (vrátil sa) a **stav** (unavený). Pomenovanie prvého príznaku má platnosť prísudku, vyjadruje predikačné kategórie času (minulý) aj spôsobu (oznamovací) a kategórie, ktoré preberá od nadradeného podmetu: tretiu osobu a jednotné číslo. S obidvoma uvedenými zložkami tejto dvojčlennej vety sa spája doplnok. Na podmet sa vzťahuje predikačným vzťahom, ale bez plnej formálnej realizácie tohto vzťahu. Chýbajú mu predikačné kategórie, preto tu vravíme o **polopredikácii**. Syntagmatické spojenie doplnku s podmetom však jednoznačne dokazujú kategórie pádu (nominatív), čísla (jednotné) a gramatického rodu (mužský), ktorými sa doplnok zhoduje s nadradeným podmetom.

Doplnok je polopredikáciou prisúdený príznak, ktorý funguje v pomere k podmetu aj prísudku ako ďalší, **sekundárny príznak**. Keďže nemá vlastné predikačné kategórie, tento príznak platí v časovom a modálnom rámci prvého príznaku, čiže doplnok *unavený* platí v pomere k podmetu *čašník* v minulom čase a v oznamovacom spôsobe. Možno to overiť aj transformáciou typu *Čašník bol unavený, keď sa vrátil z baru*. Sekundárny príznak je jednoducho priradený, pripojený k prvému príznaku, funguje popri ňom ako jeho nie celkom

rovnoprávny partner. Člen *unavený* je teda neplnohodnotný alebo sekundárny prísudok. Keďže polopredikáciou sa viaže na podmet vety, voláme ho **podmetovým (subjektovým) doplnkom**.

V druhom prípade sa doplnok *vysileného* polopredikáciou vzťahuje na akuzatívny predmet *srnca* a celá polopredikatívna syntagma *srnca vysileného* platí v tom časovom a modálnom rámci, ako sa to vyjadruje prísudkovým (príp. aj vetnozákkladovým) slovesom. Vetu chápeme tak, že srnec bol vysilený, keď sme ho našli v lese, to znamená, že v tomto prípade sa syntagma *srnca vysileného* ako celok priraduje, príp. pripája k prísudkovému slovesu. Tento jav umožňuje dvojaká povaha predmetu v uvedených konštrukciách. **Vo vzťahu k slovesu je predmet podradeným členom, kým vo vzťahu k doplnku je nadradeným členom.** Na záver treba povedať, že aj člen *vysileného* je neplnohodnotný prísudok. Keďže sa polopredikatívne viaže na predmet vety, voláme ho **predmetovým (objektovým) doplnkom**.

Analýza ukázala, že oproti iným vetným členom sa doplnok do stavby vety zapája dvoma vzťahmi. Doplnok potrebuje tieto dva nerovnaké vzťahy k dvom členom zároveň preto, že má **prísudkovú povahu**. Na pomenovanie podmetu sa síce viaže predikáciou, ale nie plne realizovanou, takže vo svojej syntaktickej existencii sa musí opierať o plnohodnotný prísudok, príp. o vetný základ. Vzťah doplnku s pomenovaním nositeľa príznaku je prvotný, kým vzťah s prísudkom alebo vetným základom je druhotný. Nadradeným členom doplnku môže byť iba podmet alebo predmet vety. Doplnok ako príznak predikovaný podmetu alebo predmetu sa uvedomuje na pozadí prísudku, príp. vetného základu, pričom k týmto dvom vetným členom sa doplnok iba pripája, priraduje a **nie je ich rozvíjacím vetným členom**.

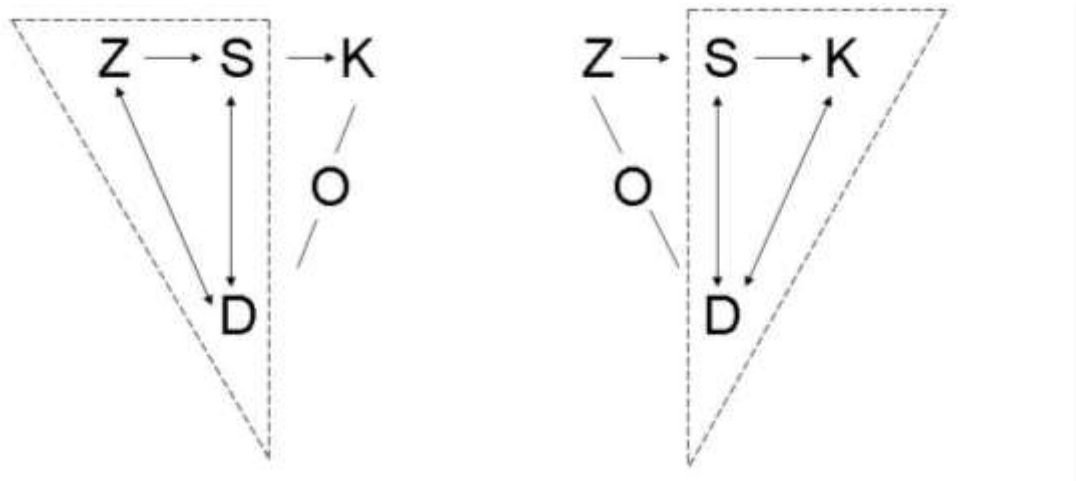
8.2 Vzťah doplnku k členom intenčnej štruktúry vety a k rozvíjacím vetným členom

Podmet, predmet, prísudok a vetný základ sú vetné členy spojené s intenciou slovesného deja. Vo vete tvoria intenčnú štruktúru. Intenčnú štruktúru tvoria tie zložky vety a vzájomné vzťahy medzi nimi, ktoré sú vybudované na intencii slovesného deja.¹ Doplnok sa vyznačuje tým, že **sa viaže na dva členy intenčnej štruktúry**, a to na východiskový a centrálny alebo na centrálny a koncový člen. Keď sa viaže na východiskový a centrálny člen, je jeho vzťah s koncovým členom vylúčený. Tak je to pri podmetovom doplnku. Keď sa

¹ Intenčná štruktúra vety sa utvára na základe intencie slovesného deja. Pozostáva z intenčných vetných členov. Systém intenčných vetných členov tvoria centrálné vetné členy (prísudok, vetný základ) a periférne vetné členy (podmet a predmet).

zase viaže na centrálny a koncový člen, je vylúčený jeho vzťah s východiskovým členom (pri predmetovom doplnku), príp. v takomto prípade východiskový člen vôbec nemusí byť prítomný (v jednočlenných neslovesných vetách).

Vzťah doplnku s členmi intencnej štruktúry v perspektíve začiatku, stredu a konca znázorňuje autor monografie o doplnku J. Kačala schematicky takto:



→ smerovanie intencie deja

↔ syntagmatická zviazanosť

Doplnok nepatrí medzi intencné členy, iba sa vždy na takéto dva členy viaže. Zároveň sa odlišuje aj od neintencných, čiže rozvíjajúcich vetných členov, ktoré, na rozdiel od doplnku, sa viažu iba na jeden intencný člen v závislosti od toho, čím je vyjadrený, príp. takýto nadradený člen už ani nemusí byť intencný. Z toho vidieť, že doplnok má medzi vetnými členmi výnimočné postavenie. Takže **doplnok nepatrí ani medzi rozvíjacie vetné členy**. Doplnok totiž nijaký vetný člen nedeterminuje, ale naopak, sám je rozvíjaný tými istými vedľajšími vetnými členmi, ktoré bližšie rozvíjajú prísudok. Aj táto črta potvrdzuje prísudkovú povahu doplnku ako syntaktickej kategórie.

Skutočnosť, že doplnok nepatrí medzi rozvíjacie vetné členy, podporujú aj nasledujúce argumenty: Doplnok sa do vetnej konštrukcie zapája úplne ináč ako rozvíjacie vetné členy. **Vždy sa viaže na isté zložky vety podľa toho, o aké vetné členy ide, a nie podľa toho, čím sú tieto členy vyjadrené.** Konkrétne doplnok má svoj nadradený člen vždy v podmete alebo v predmete. Na druhej strane prívlastok sa viaže na podstatné meno s funkciou ktoréhokoľvek vetného člena alebo príslovkové určenie rozvíja spravidla sloveso alebo prídavné meno. Aj syntagmatické vzťahy doplnku s príslušnými zložkami vety sú iné ako pri rozvíjajúcich vetných členoch. Doplnok sa od rozvíjajúcich vetných členov odlišuje aj tým, že sa vždy spája s dvoma vetnými členmi, kým rozvíjacie vetné členy iba s jedným nadradeným komponentom vety.

Svojou prísudkovou povahou sa doplnok ako vetný člen zaraďuje do širšej skupiny **polovetných (polopredikatívnych) útvarov**, ktoré tvoria **prechodnú kategóriu medzi** jedným zo základných vetných členov (t.j. **prísudkom**) a **vedľajšou vetou**.

Prísudková povaha doplnku určuje aj jeho umiestnenie v lineárnom reťazci v syntagme a vo vete, teda z hľadiska slovosledu. Pre doplnok je charakteristické tzv. **koncové postavenie**, t.j. doplnok sa umiestňuje za podmetom i prísudkom, príp. za predmetom i prísudkom alebo vetným základom. Toto miesto (hoci nemá gramatickú platnosť, lebo doplnok sa môže premiestniť aj na iné miesto v syntagme alebo vo vete) zreteľne odlišuje doplnok najmä od zhodného prívlastku. S koncovou pozíciou doplnku súvisí aj to, že výraz vo funkcii doplnku je veľmi často **jadrom**, príp. časťou jadra **výpovede**.

8.3 Úloha doplnku v sémantickej štruktúre vety

Doplnkom sa vyslovuje príznak prisudzovaný podmetu popri prísudkovom príznaku, príp. príznak prisudzovaný predmetu. Príznak treba konkretizovať, ak chceme zistiť, akú funkciu plní doplnok v sémantickej stavbe vety. Keďže doplnok má v sémantickej stavbe vety za úlohu 1. vyslovovať **stav**, **zaradenie** ako primárnu funkciu, príp. aj 2. **činnosť**, **vlastnosť** alebo **kvantitatívne významy** ako sekundárne funkcie vzťahované na činiteľa alebo nositeľa prísudkového deja alebo na dejom zasiahnutý objekt, rozoznávame tieto sémantické typy doplnku:

1. **stavový** *Prišiel unavený.*

zarad'ovací *Vrátil sa ako miliónár.*

2. **dejový** *Šepkal, hladkajúc ho po vláskoch.*

(prechodník *hladkajúc* funguje ako subjektový doplnok)

Videl ju popíjať z fľaše.

(= videl ju + ona popíjala z fľaše, *popíjať* je objektový doplnok)

3. **vlastnostný** *Navyknutý prijímať pochvaly, rozplakal sa.*

4. **kvantitatívny** *Študenti prišli na večierok asi tridsiati.*

Ján pribehol k hrobu prvý.

8.4 Prostriedky na vyjadrenie doplnku vo vete

Jednotlivým sémantickým typom doplnku zodpovedajú morfológicko-lexikálne typy, čiže prostriedky, ktoré slúžia na vyjadrenie príslušnej sémantiky.

Stavový doplnok sa vyjadruje predovšetkým trpnými prídavnými menami, zriedkavejšie aj daktorými predložkovými pádmi a stavovým nominatívom a akuzatívom,

napr. predložkovým pádom: *So zraneným srdcom sa dovliekol do internátu.*

(*so zraneným srdcom* sa nevzťahuje na prísudok, ale na subjekt, nejde teda o prísudkové určenie)

Zo sauny sa vrátil v dobrej nálade. (= subjektový doplnok)

stavovým nominatívom: *Zostal stáť, hlava zvesená na prsiach.*

(*hlava zvesená* sa vzťahuje na subjekt)

stavovým akuzatívom: *Zostal stáť, hlavu zvesenú na prsiach.*

Na vyjadrenie **zarad'ovacieho** doplnku slúžia substantíva v spojení so spojku *ako*. *Pôsobil ako moderátor, ako hovorca, ako štatista...* Prípadne aj predložkové výrazy typu *v úlohe, vo funkcii, v postavení* (majú platnosť sekundárnych predložiek, nie substantív!) a podstatné meno v genitíve. *Návrh podal v postavení europoslanca.*

Dejový doplnok sa vyjadruje neurčitými slovesnými tvarmi (prechodníkom, činným prídavným a neurčitkom). Často sa vyjadruje aj vedľajšou vetou. *Videl ju popíjať z fľaše. Videl ju, že popíja z fľaše. Videl ju, ako popíja z fľaše.*

Počul zvonit' (zvonit' = objekt).

Počul zvonára zvonit' (zvonára = objekt, zvonit' = doplnok).

Vlastnostný doplnok sa vyjadruje daktorými prídavnými menami: *Obišiel si suchý* a **kvantitatívny** číslčkami alebo daktorými substantívnymi výrazmi s významom kvantity: *Prišiel prvý.*

Na realizovanie doplnku majú najväčší význam **trpné prídavné menami**, na druhej strane **substantíva uvedené spojku ako**. Popri tom, že vyjadrujú najtypickejšie významové druhy doplnku, majú **schopnosť vyjadrovať kongruenciu** s nositeľom doplnkového príznaku, sú to teda kongruentné (zhodné) prostriedky. Pomocou nich sa spojenie doplnku s nadradeným podmetom alebo predmetom realizuje najčastejšie. Spolu so **slovesnými prostriedkami** (neurčitok, prechodník, vedľajšia veta) a niektorými **predložkovými pádmi substantív**, ktoré sú **nekongruentné**, tvoria základnú výrazovú bázu doplnku.

To, čo sme doteraz povedali o doplnku, umožňuje charakterizovať aj spôsob vstupu doplnku do vetnej konštrukcie. Doplnok je vo svojej podstate charakteristický tým, že vstupuje už do hotovej konštrukcie, nepatrí teda medzi konštitutívne zložky vetnej konštrukcie, takže je **voľným členom vetnej konštrukcie**. Výnimku z tejto zásady tvorí len prípad kvantitatívneho doplnku, ktorý, naopak, je konštrukčne relevantnou zložkou daných vetných konštrukcií. Takýto ráz má najmä doplnok vo vetách s genitívnym podmetom. V týchto vetách už východiskový bod, t.j. genitívny podmet je charakterizovaný kvantitatívne a aj celá konštrukcia je jednoznačne zviazaná s vyjadrovaním kvantity, preto je príznačné, že sa v nej uplatňuje práve kvantitatívny typ doplnku ako jej relevantná zložka. Vidieť to na príklade *Študenti prišli na večierok asi tridsiati*. V takejto podobe kvantitatívnym doplnkom *asi tridsiati* je táto veta nepríznaková. Kvantitatívny doplnok je voľný člen konštrukcie, ktorý presnejšie vymedzuje pojem kvantity, ktorú naznačuje východiskový bod vety, t.j. podmet. Na druhej strane v podobe *Študentov prišlo na večierok asi tridsať* s genitívnym podmetom máme pred sebou záväzný doplnok *asi tridsať*, veta bez neho je neúplná.

Doplnok je vetný člen, ktorý sa spája dvoma rozličnými vzťahmi s dvoma vetnými členmi zároveň, a to s podmetom a prísudkom alebo s predmetom a prísudkom, príp. vetným základom. Je to neplnohodnotný predikát. Vetné členy, na ktoré sa viaže, sú jednotkami intencnej štruktúry. Týmito vlastnosťami sa odlišuje tak od základných, ako aj od rozvíjajúcich vetných členov, stojí teda v opozícii proti základným, ako aj proti vedľajším (rozvíjajúcim) vetným členom. Je **voľným členom vetnej konštrukcie**, iba v niektorých konštrukciách, ktoré sú charakteristické svojou kvantitou, je doplnok relevantným, príp. záväzným členom konštrukcie. Doplnok je syntakticky, sémanticky aj lexikálno-morfologicky jednou kategóriou, v čom sa podobá iným rovnorodým syntaktickým kategóriám, t.j. vetným členom, ktoré sú takisto dané súhrou uvedených troch stránok.

O doplnku máme monografiu **Doplnok v slovenčine**, ktorú napísal J. Kačala (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, 280 s.). Po prvý raz termín doplnok použil M. Hattala, ale vo význame predmet. V románskych a germánskych jazykovedách sa s ním nepracuje. Nejde tu však o jazyk, ale o teoretickú koncepciu.

V českej jazykovednej tradícii sa doplnok určujúci substantívum väčšinou dáva do súvisu s prívlastkom, doplnok určujúci prísudok sa vysvetľuje na pozadí príslovkového určenia, alebo sa s nimi prekrýva.

9. Rozvíjacie vetné členy

Hlavným kritériom na delenie vetných členov je ich účasť na stavbe gramatického jadra vety. Rozvíjacie (vedľajšie) vetné členy netvoria gramatické jadro vety, iba syntagmaticky sa viažu na základné vetné členy.

Rozvíjacie vetné členy sú syntakticky závislé nie len od hlavných vetných členov, ale od každého nadradeného vetného člena. Nadradeným vetným členom býva hlavný, ale aj rozvíjací vetný člen, napr. vo vete *Špinavé šaty zanesla do pracovne len šaty* je podradené prísudkovému slovesu *zanesla*, je to teda objekt slovesného deja, ale zároveň je tento člen nadradený prívlastku *špinavé*.

Rozvíjacie vetné členy vstupujú so svojimi nadradenými vetnými členmi do **podrad'ovacích (subordinatívnych) syntagiem**, v ktorých ide o spojenie dvoch nerovnocenných vetných členov – nadradeného a podradeného na základe subordinatívneho vzťahu.

Rozvíjacie vetné členy sa delia podľa toho, akú **slovnodruhová príslušnosť** má syntakticky nadradený vetný člen. Na nadradené vetné členy sa teda neviažu podľa vetnočlenského princípu (ako je to pri základných vetných členoch a pri doplnku), ale rozhodujúcim je slovný druh nadradeného vetného člena. Centrálné slovné druhy sú **podstatné mená** a **slovesá**, v druhostupňovej pozícii sú slovné druhy vyjadrujúce nedynamický príznak, t.j. **prídavné mená** a **príslovky**. Na ne sa syntakticky viažu iba pomenovania príznakov príznakov, čiže príslovky a na časť z nich aj pomenovania zásahu, príp. objektu. Prívlastok a prístavok sa viaže na nadradené podstatné meno, predmet na sloveso, príslovkové určenie na sloveso alebo prídavné meno.

9.1 Predmet (objekt)

Predmet ako rozvíjací vetný člen je syntakticky závislý od **slovesa** alebo zriedkavo od **prídavného mena**. Vyjadruje **zasahovanú**, príp. **cieľovú substanciu** dynamického príznaku. Na jeho realizáciu slúžia predovšetkým nepriame, prosté aj predložkové pády substantív alebo ich zástupiek, ďalej neurčitok a vedľajšia predmetová veta. Predmet realizuje pravú (zadnú) stranu intenčného vzťahu. Jeho syntagmatická závislosť od nadradeného slovesa v hociktorej vetnočlenskej funkcii, príp. zriedkavejšie od prídavného mena sa vyjadruje **väzbou** (rekciou). Syntaktickú závislosť predmetu signalizuje **pád**, a ten je predurčený nadradeným vetným

členom: *patinovať rifle, báť sa lásky, snívať o raji*. Pýtame sa naň príslušným tvarom opytovacieho zámena *kto? čo?* a syntakticky nadradeným slovesom (alebo prídavným menom): *patinovať koho? čo? dotknúť sa koho? čoho?*

Sloveso alebo prídavné meno sa môže viazať s **viacerými predmetmi**. Popri **jednoduchej (výlučnej) väzbe** typu *kosiť trávu* ide tu o **združenú väzbu**, a to zvyčajne dvojtitú: *vziať niečo niekomu, učiť niekoho niečo, odlúčiť niekoho od niekoho, hovoriť o niečom s niekým*. Podľa počtu väzbových prostriedkov sa rozlišuje ešte zriedkavá trojitá väzba typu *narozprávať niekomu na niekoho nezmysly*. Niektoré väzobné prostriedky sú variantné a je medzi nimi synonymný vzťah. Vtedy hovoríme o **synonymnej väzbe** jedného slovesa alebo prídavného mena:

podobáť sa na niekoho / s niekým / niekomu

prikázať niekomu niečo (s neurčitkom) / + VV so spojkou *že*

Predmety realizované na základe združenej väzby alebo synonymnej väzby jedného slovesa alebo prídavného mena **nie sú viacnásobné**. Viacnásobnosť predmetu identifikujeme síce takisto podľa výstavby, ale viacnásobný predmet je vždy koordinačné spojenie výrazov plniacich vo vete ako celok jednu syntaktickú funkciu, pričom tieto výrazy nie sú navzájom závislé a všetky sú v tom istom tvare, ktorý si vyžaduje ich funkcia (predmetu):

a) **syndetické** spojenie predmetov: *písala hry a romány*

b) **juxtapozičné**² spojenie predmetov: *Dilong našiel v žene matku, partnerku, sestru, spoluautorku, súbežníčku, vykupiteľku...*

Bežné býva c) **kombinované** spojenie predmetov: *vydobyła si uznanie, obdiv a lásku*.

9.1.1 Sémantická klasifikácia predmetov

Sémantická klasifikácia predmetov musí vychádzať zo sémantickej štruktúry daného slovesa, keďže sémantické pozície predmetov sú zahrnuté v sémantickej štruktúre slovesa. Sémantická klasifikácia predmetov nie je vypracovaná jednotne. Reálne predpoklady na jej vypracovanie poskytuje najmä **intenčná** alebo valenčná **teória** (o tom pozri prácu J. Nižníkovej, M. Sokolovej a kol.: **Valenčný slovník slovenských slovies**, Prešov 1998).

J. Oravec (**Väzba slovies v slovenčine**, Bratislava 1967) uvádza päť druhov predmetov:

² Termínom juxtapozícia (z lat. iuxtā = vedľa, blízko + pozícia) sa vyjadruje polozenie vedľa seba.

1. **zásahový** – napr. *ukladať knihy, prevážať tovar*. Typickým prostriedkom na jeho vyjadrenie je akuzatív, zriedkavejšie inštrumentál alebo iné pády. Vyslovuje pomenovanie vecí, ktorú dej zasahuje, premiestňuje, mení a podobne.
2. **výsledkový** – *kopať jamu, maľovať obraz, sálať teplo*. Typický prostriedok na jeho vyjadrenie je prostý akuzatív, výnimočne inštrumentál. Vyjadruje vec, podobu, ktorú slovesný dej utvára, produkuje, spôsobuje.
3. **cieľový (perspektívny)** – *túžiť za domovom, zalúbiť sa do divadla, pohnúť k ľúlosti, zaučať sa do práce, spytovať sa na stav zraneného*. Typický prostriedok na jeho vyjadrenie sú predložkové pády a vedľajšia veta predmetová so spojku *či, aby* (*prinútiť čítať / prinútiť, aby čítal*). Vyjadruje vec, ktorú slovesný dej dosahuje.
4. **obsahový** – *videl zapadať slnko (videl, že zapadá slnko); vedel, že je privčias*. Základný prostriedok na jeho vyjadrenie je vedľajšia veta so spojku *že*. Označuje obsah slovesného deja.
5. **vzťahový** – *vyhovovať niekomu, zhodovať sa s niečím, prirovnávať sa k niekomu*. Častý je pri adjektívach typu *verný niekomu*. Vyjadruje sa prostým aj predložkovým datívom alebo inštrumentálom. Pomenúva toho alebo to, na koho alebo na čo sa dej vzťahuje.

9.1.2 Gramatická klasifikácia predmetov

Gramatická klasifikácia predmetov sa opiera o tvarové vlastnosti predmetu. Rozlišujeme **priamy** a **nepriamy** predmet:

- a) **priamy** predmet – po prechodných (tranzitívnych) slovesách, vyjadruje sa prostým akuzatívom alebo pádmi, ktoré sú s ním synonymné, t.j. partitívnymi (čiastkovými) a záporovými genitívami a slovesami pohybu v inštrumentáli: *rúbať drevo* (prostý akuzatív), *narúbať dreva* (genitív), *nevyrieť slovo* (akuzatív), *nevyrieť slova* (genitív), *špúliť ústami* (inštrumentál, popri *špúliť ústa*), *hýbať ušami* (popri *uši*), *priprieť závorou* (popri *závoru*),
- b) **nepriamy** predmet – po prechodných (tranzitívnych) slovesách ako druhá väzba alebo pri neprechodných (intranzitívnych) slovesách: *zbaviť sa komplexu, hroziť novinárom, hraničiť s námestím*.

Ďalšie delenie sa zakladá na tom, akým spôsobom je predmet vyjadrený:

1. **substantívom** alebo jeho zástupkou
2. **neurčitkom** slovesa
3. **vedľajšou vetou** uvedenou spojku alebo vzťahným zámenom.

9.1.2.1 Predmet vyjadrený substantívom

Predmet vyjadrený substantívom sa člení podľa tvarového vyjadrenia, a to pomocou prostého (v ďalšom výklade položky a, b, c, d) alebo predložkového pádu (položka e):

a) **objekt v akuzatíve** – najtypickejší predmetový pád, ktorý je v najostrejšom systémovom protiklade s nominatívom. V novšom jazykovom vývine sa pôvodné genitívne väzby nahradili akuzatívnymi: *získať čoho > získať čo*

dosiahnuť čoho > dosiahnuť čo

používať čoho > používať čo.

Akuzatívna väzba sa rozširuje aj predponovým tvorením nových slovies:

cestovať Francúzskom, precestovať Francúzsko

stáť kde, obstať koho.

Podľa J. Oravca akuzatív slúži ako kritérium na zisťovanie predmetovej platnosti pri iných prostriedkoch na vyjadrenie objektu. Keď nepriamy pád závislý od slovesa možno nahradiť akuzatívom, má objektovú platnosť: *pohnúť srdcom, pohnúť srdce*. Akuzatív slúži na vyjadrenie všetkých uvedených sémantických druhov objektu.

Bezpredložkovým akuzatívom sa vyjadrujú priame predmety.

b) **objekt v genitíve** – genitív pri vyjadrení objektu stojí hneď za akuzatívom. Vyjadruje všetky sémantické druhy objektu, ale v menšom rozsahu. Namiesto akuzatívu nastupuje tam, kde k čisto predmetovému významu pribúda iný významový prvok (týka sa to **nezvratných** slovies). Novým sémantickým prvkom je **partitívny (čiastkový) význam**. Partitívnosťou sa genitív odlišuje od ostatných pádov vo všetkých syntaktických funkciách. Partitívny genitív je najbežnejší genitívny objekt. J. Oravec ho spája s kvantitatívnym významom: *na-kosiť, od-kosiť, do-kosiť, pri-kosiť*. Väzba s genitívom sa pravidelne vyskytuje pri **zvratných** slovesách. Zo sémantických typov objektu vyskytuje sa:

– ako **zásahový** po slovesách typu *dotknúť sa, prichytiť sa, pridržovať sa,*

– ako **cieľový** po slovesách s predponou *do-*: *dočkať sa, dovolať sa, dožiť sa, dožadovať sa,*

– ako **odlukový** po slovesách s významom odlučovania: *vystíhať sa, chrániť sa, zdržať sa, varovať sa, strániť sa niečoho.*

c) **objekt v datíve** – je vždy nepriamy. Vyskytuje sa zväčša ako druhý popri akuzatívnom alebo genitívnom. Pozícia druhého objektu je podľa J. Oravca základná pozícia datívnych objektov. Ako **cieľový** predmet stojí najmä po slovesách z týchto významových okruhov:

1. **dat' – vziať:** *darovať, vrátiť, obetovať, poslať, požičať niečo niekomu, ale aj odňať, odvábiť, odlákať, pýtať, ukradnúť*
2. **oznamovať – tajiť:** *diktovať, odkázať, (po)šepkať, prezradiť, vysvetliť, ale aj zamlčať, zaprieť, zatajiť niekomu niečo*
3. **kázať, zakázať + iné prejavy vôle:** *núkať, odporučiť, namútiť, dovoliť, dožičiť, želať niekomu niečo.*

Ako jediný objekt stojí po slovesách, ktoré vyjadrujú najmä **vzťahy:**

1. **žičlivosti a nežičlivosti:** *žičiť, dvoriť, prospieť, hroziť, hroziť sa, pomstiť sa*
2. **súhlasu a odporu:** *dosvedčať, prikývnuť, priečiť sa, čeliť, odvolávať, odvrkovať niekomu*
3. **nadradenosti a podradenosti:** *podrobiť sa, poddať sa, prosiť sa, líškať sa, diktovať, predsedáť, veliť niekomu*
4. **citové vzťahy:** *radovať sa, zaradovať sa, čudovať sa, počudovať sa, diviť sa, zadiviť sa niekomu, niečomu.*

Vzťahový datív stojí po slovesách vyjadrujúcich vzťah **primeranosti a neprimeranosti:** *hodiť sa, chutiť, pasovať, nepasovať, pristať, nepristať niekomu.* Vzťahový datív stojí aj pri slovesách s významom **príslušnosti** a jeho opaku: *patríť, nepatríť, prináležať, neprináležať, sedieť, nesediť niekomu.* Vzťahový objekt v datíve je častý aj pri **adjektívach**, ktoré slovotvorne alebo významovo korešpondujú so zodpovedajúcimi slovesami, napr. *podobný komu / na koho / s kým, protivný, škodlivý, vďačný, verný, dlžný, príbuzný, úmerný, odporný.*

d) **objekt v inštrumentáli** – predmetový význam pri tomto páde je okrajový, obmedzuje sa na isté významové okruhy sloviess. Objekty v inštrumentáli sú **synonymné s akuzatívnymi** objektmi: *krútiť niečím / niečo, vyžarovať niečím / niečo.* Objekt v inštrumentáli stojí aj **pri slovesách pohybu:** *hýbať, hádzať, triasť, kývať, hojdať...* Veľmi zriedkavý, skôr výnimočný je **cieľový predmet:** *nasiaknuť vodou, napáchnuť dymom, byť zaviazaný vďakou.*

e) **objekt v predložkových pádoch** – v súčasnosti častý a progresívny typ predmetu. Predmet v predložkových pádoch tvorí so slovesom **silnú väzbu.** Úlohu predmetu majú početné predložkové pády substantív s predložkami *do, na, nad, za, pred, s, z, o, proti, k, od, po:* *zadierať do kolegu, chytiť sa do práce, poľovať na zajačiky, obrátiť sa na dekanát, dumať nad antisvetom, pátrať za bratom, túžiť za cudzinou, nezastaviť sa pred hrozbou, rátať so ziskom, narábať s pomôckami, obviniť z blasfémie, dozvedieť sa o dieťati, zaslúžiť sa o Európu, hrešiť proti telu, dospieť k presvedčeniu, upustiť od podmienky.*

9.1.2.2 Predmet v infinitíve

Predmet v infinitíve má funkciu objektu iba pri tých slovesách, ktoré sa viažu aj s **menným substantívnym predmetom** v jednoduchom alebo predložkovom páde. Je to spravidla **cieľový** typ predmetu.

Infinitív ako **výlučný** predmet stojí pri slovesách vyjadrujúcich **vôľu** a jej prejavy, **rozhodnutie, zámer, návyk** alebo **odvykanie**: *odhodlať sa odísť, opovážiť sa, umieniť si, zaumieniť si, zamýšľať, plánovať, naučiť sa, navykať si, odvykať si, zabúdať, zabudnúť.*

Infinitív ako súčasť združenej väzby stojí pri slovesách vyjadrujúcich **rozkaz** a **zákaz, nátlak, radu, žiadosť, želanie, zvyk**: *prikázať, nakázať, naložiť, zaveliť, nútiť, donútiť, nanútiť, ponúkať, povzbudzovať, navádzať, nahovárať, umožniť, pomáhať, brániť, zabrániť, žičiť, dožičiť, zvykať, odvykať.*

9.1.2.3 Predmet vyjadrený vedľajšou vetou

Spomedzi vedľajších viet predmetová vedľajšia veta je jednou z najčastejších. V rámci predmetu sa forma vedľajšej vety vyskytuje menej často ako forma slovesného tvaru. Podľa prostriedku, ktorým sú objektové vety uvedené, rozlišujeme spojkové a vzťahné objektové vety:

a) **spojkové**: na ich čele býva základná podrad'ovacia spojka *že*:

Nasprostastý predák cítil, že zostal sám ako kôl v plote.

Susedia si všimli, že chlapec bol odmalička iný ako ostatní.

Na čele spojkových objektových viet sú časté aj spojky *aby, žeby, či* – po slovesách vyjadrujúcich **zameranie, úsilie, zacielenie** na niečo. Tento predmet je **cieľový**:

Ani v najmenšom si neželáme, aby nás niekto viedol do izolácie.

Nedopustím viac, aby sa pri deťoch fajčilo.

Nariadili nám, aby sme zametali opadané lístie.

Chcel vyskúšať, či sa to nedá robiť ináč.

b) **vzťahné**: sú uvedené **vzťahným zámenom**, a to ohybným aj neohybným. Vyjadrujú **všetky sémantické typy** predmetu.

*Sama vedela najlepšie, kto a ako s ňou manipuloval (*kto, ako* – vzťahné spájacie výrazy, zámená, majú funkciu vetných členov (podmetu a príslovkového určenia).*

Zistíme, či je v škole (či – spojka, má iba spájaciu funkciu, signalizuje, že vedľajšia veta je závislá od hlavnej, nie je vetný člen).

Ukazoval, ako treba postupovať.

Začal uvažovať, aký spôsob by pomohol študentom dostať sa ďalej.

Tušil som, prečo každú noc odchádzala.

V rámci hlavnej vety na vetnočlenský ráz vedľajšej vety poukazujú **odkazovacie t-ové zámená**, ktoré vyjadrujú väzbu nadradeného slovesa a fungujú ako súvzťažné spájacie výrazy so spojkou alebo vzťahným zámenom uvádzajúcim vedľajšiu vetu:

*Záleží na tom, aby... (na tom – väzba vyplývajúca zo slovesa *záležat*)*

Dovolenka závisí od toho, ako...

Zameriame sa na to, že...

Pristúpime k tomu, aby... (k tomu – odkazuje na charakter vedľajšej vety, je to formálny vetný člen, vyjadruje väzbu daného slovesa v rámci hlavnej vety).

Vo všeobecnosti platí, že odkazovacím zámenom v rámci nadradenej vety sa väzba častejšie naznačuje pri väzbe s predložkovým pádom. Tu **nie je** pri každom slovese **odkazovacie zámeno záväzné**, hoci je možné:

Začala uvažovať (o tom), aký spôsob bude najlepší (o tom môžeme vynechať).

Úlohu objektu vety plnia aj nepriame otázky a **nepriama reč** vo všeobecnosti. Funkciu **spájacieho výrazu pri nepriamej reči** spoľahlivo plnia vzťahné zámená *kto, čo, kedy, odkedy, ako, prečo*, a preto je nenáležité vkladať pred ne ešte základnú podrad'ovaciú spojku *že*. V spojeniach *že kto, že aby, že ako* je táto spojka redundantná, v jazykovom prejave nefunkčná.

9.2 Prívlastok (atribút)

Atribút v gramatickej štruktúre vety je rozvíjací vetný člen viažuci sa syntakticky na nadradené **podstatné meno** v hociktorej vetnočlenskej funkcii.

V sémantickej štruktúre vety výraz s funkciou prívlastku vyjadruje **statický príznak** nadradeného podstatného mena, určuje vlastnosti podstatného mena, bližšie ho vymedzuje.

Lexikálno-morfologicky prívlastok charakterizuje to, ako sa najčastejšie vyjadruje: **adjektívami** alebo **adjektíváliami** (zhodný) alebo **podstatnými menami** v rozličných pádoch (najmä nezhodný, ale i zhodný).

Základné členenie: **kongruentný** (zhodný) a **nekongruentný** (nezhodný).

Substantívna syntagma tvorená nadradeným substantívom a podradeným atribútom viac rešpektuje formálno-gramatický princíp ako slovesná syntagma, v ktorej sa uplatňuje princíp významovej (obsahovej) výstavby vety. Keďže v substantívnej syntagme prevláda gramatický princíp, táto syntagma nereaguje na požiadavky významovej (obsahovej) výstavby vety. Substantívna syntagma má presné členenie z hľadiska kongruentnosti zhodných a nezhodných atribútov. Zhodný adjektívny atribút je **anteponovaný**, stojí pred nadradeným podstatným menom. Nezhodný atribút je **postponovaný**, stojí za nadradeným podstatným menom, zvyčajne je substantívny, ale aj infinitívny alebo príslovkový.

Poznámka: Substantívny prívlastok býva výnimočne anteponovaný v prípade hodnotiaceho typu *dobrák otec*. Na druhej strane je možné aj postponovanie adjektívneho prívlastku, ktoré je motivované významovým alebo citovým dôrazom.

Za chrbtom mi ostávala čnieť Babia hora ako najhlbší výdych tejto kopcovitej zeme, vyhladený ostrými víchrami do oblého tvaru. – V tejto vete od M. Figuli je v spojení *výdych zeme* jediný nezhodný prívlastok; popri ľahko identifikovateľných zhodných prívlastkoch výraz *vyhladený* je jadro atributívnej polopredikatívnej konštrukcie. Za nadradeným substantívom tu stojí vedľajšia prívlastková veta, ako aj príčast'ová polopredikatívna konštrukcia s funkciou zhodného postponedého atribútu. Jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie (príčastie) je rozvitý inými vetnými členmi, a to objektom alebo príslovkovým určením. Pri jestvovaní nezhodných atribútov stojacich za nadradeným podstatným menom príčast'ová polopredikatívna konštrukcia stojí až na konci nezhodných atribútov (za nimi), hoci jadrový výraz je zhodný s nadradeným menom:

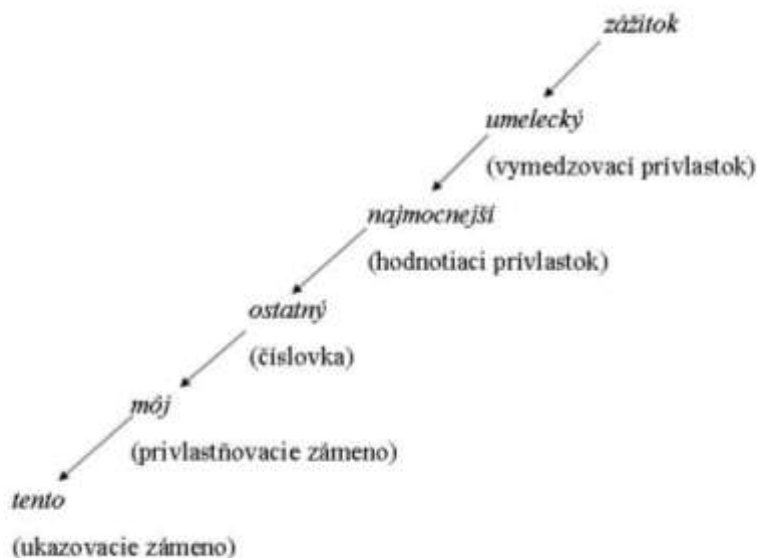
výdych kopcovitej zeme, vyhladený ostrými víchrami...

Pri väčšom počte zhodných alebo nezhodných atribútov rozhoduje o ich vzájomnom poradí **slovnodruhovú sémantiku**, čo platí pri vzájomnom poradí zhodných atribútov, resp. **pádová sémantika**, čo platí pri vzájomnom poradí nezhodných atribútov.

9.2.1 Zhodný prívlastok

Na výstavbe zhodného atribútu pozorujeme, že bližšie pri nadradenom substantíve stoja **vymedzovacie** atribúty, ďalej od nadradeného substantíva stoja **hodnotiace** atribúty, ešte ďalej **číslovky** a najďalej **zámená** ako slovný druh s najvšeobecnejším, teda ukazovacím alebo odkazovacím významom:

Tento môj ostatný najmocnejší umelecký zážitok.



9.2.2 Nezhodný prívlastok

Odlišnosti vo výstavbe nezhodného atribútu spočívajú v tom, že je vyjadrený **podstatnými menami**, a to **v nepriamych pádoch**, bezpredložkových aj predložkových, a ďalej v tom, že rozhodujúcim činiteľom pri slede viacerých atribútov je **pádová sémantika** a pádová forma atribútov, a napokon aj v tom, že **každý atribút sa tu viaže na nadradené meno vlastným syntagmatickým vzťahom a utvára s ním samostatnú syntagmu**, pričom **medzi jednotlivými nezhodnými atribútmi nejstávajú nijaké syntagmatické vzťahy**.

Základný pád nezhodného atribútu je **genitív** subjektu alebo objektu, ten sa v prípade zloženého nezhodného atribútu uplatňuje ako najbližší nezhodný atribút. Vzdialenejším atribútom je **podstatné meno v datíve** alebo v inom bezpredložkovom aj predložkovom tvare, pravda, okrem bezpredložkového akuzatívu, pričom toto podstatné meno má význam **objektu adresáta deja**, ďalej nasleduje podstatné meno s významom **nástroja deja (v inštrumentáli)** a najvzdialenejším atribútom je podstatné meno v rozličných predložkových aj bezpredložkových pádoch s významom **okolnosti** alebo **vlastnosti deja** (miesto, čas, príčina...).

Schéma stavby viacerých nerovnorodých nezhodných substantívnych atribútov:



Tu je postupnosť tvarová, nie významová.

Osobitný prípad **zhodného substantívneho atribútu** predstavuje spojenie všeobecného a vlastného mena typu *rieka Nitra, mesto Pezinok, denník Sme* atď. Tieto spojenia sú **čiasťočne zhodné** a **čiasťočne nezhodné**, závisí to od typu vlastného mena v syntagme, napr. pri **menách obcí** kodifikácia vyžaduje skloňovanie (z *mesta Trnavy, v meste Trnave...*), pri iných **všeobecných menách** sa používa tzv. **pomenúvací nominatív**: *v okrese Prievidza, v denníku Pravda* – zhoda je iba v nominatíve všeobecného mena: *okres Prievidza, denník Pravda*. Ide o spojenie takých mien, pri ktorých vzniká deklinačná asymetria jednotlivých komponentov, takže okrem nominatívu sa v nich nezhodný prívlastok tvarovo nezhoduje so základným substantívom: *skupina Živé kvety, divadlo Skrat*. Atribút sa tu na všeobecné meno ako na syntakticky nadradený člen pripája tesne.

Od týchto prípadov treba odlišovať voľne pripojený prístavok (apozíciu).

Niektoré atribúty nie sú gramaticky dostačujúco sformované, preto sa k nadradenému menu primkávajú, a to v antepozícii aj postpozícii. Týka sa to niektorých **adjektív** neschopných kongruencie, napr. *fajn večera, mrcha gazda, molet postava* alebo **prísloviak**, predložkových aj bezpredložkových tvarov **substantív**, **neurčitku** sloviess a pod.: *dvere vľavo, písmeno vé, tvar el, život na horách, láska v meste*.

V spojení *fajn večera* ide o primkýnanie medzi atribútom a základným substantívom, lebo nemožno meniť slovosled, ani tam nič vložiť; nie je to to isté, čo spojenie *fajnová večera*, tu je zhoda, lebo *fajn* a *fajnový* sú dve rôzne prídavné mená, majú iný význam.

Oproti tomu spojenie *chuť žiť* sa zakladá na ustálenom pevnom slovoslede, ale nehovoríme tu o primkýnaní, je to väzba, keďže výraz *chuť* má motivant v slovese *chutiť*, ktoré sa viaže s neurčiteľkom a môžeme medzi ne niečo vložiť: *chuť človeka žiť: Chardinova kniha je vskutku transfúzia krvi, vlievajúca do žíl zatvrdnutých pesimistov chuť nového človeka žiť*.

9.2.3 Prívlastková vedľajšia veta

Veľmi častým prostriedkom na vyjadrenie atribútu podstatného mena nadradenej vety je prívlastková vedľajšia veta, a to **spojková** a najmä **vzťažná**, uvedená spojkami *že, keď, aby, ako...* prípadne vzťažným zámenom *ktorý, čo*.

Na bicykli prišiel až do dediny, kde stál ich rodičovský dom, na ktorom sa už zreteľne prejavoval zub času. Sú tu dve vzťažné prívlastkové vety, prvá sa začína opytovacím zámenom vo funkcii vzťažného *kde* a druhá vzťažným zámenom *na ktorom*.

Výrazná zmena autorskej stratégie nastáva v záverečnej časti, ktorá je lyricky ladená a kde sa úplne stráca dejovosť.

Mirova túžba, ktorú odmala v sebe živil, že sa stane speváčkou hviezdou, sa naplnila v prvej česko-slovenskej súťaži talentov.

Aj tu som už stretol mladého otecka, čo sa kompletne postaral o bábätko, keď pocikané zaplakalo (generálne vzťažné zámeno *čo* nevládze vyjadriť kongruenciu, vzťahuje sa na nadradené meno *otecka*).

9.2.4 Prístavok (apozícia)

V školskej praxi sa prístavok chápe ako osobitný druh zhodného substantívneho prívlastku. Prístavok sa však – na rozdiel od prívlastku – na základný výraz viaže vzťahom nevetnej predikácie, ktorá sa vyjadruje nesplývavým, voľným pripojením (v písaných prejavoch sa to naznačuje čiarkami, pomlčkami, dvojbodkou a zátvorkami).

Prístavok je **postpozičná voľne pripojená, spravidla rozvitá syntaktická konštrukcia rozvíjajúca nadradené substantívum v pozícii ktoréhokol'vek vetného člena, príp. jeho súčasťi** ako osobitný substantívny typ zhodného atribútu. Vyjadruje na jednej strane aktuálny príznak nadradeného substantíva a na druhej strane **niektorými črtami sa zhoduje s polopredikatívnymi konštrukciami**. Pri apozícii ide o **príznak aktuálnej totožnosti** apozičného substantíva s nadradeným substantívom:

Blaho Uhlár, zakladateľ divadla Stoka, sa narodil v Prešove.

(*Blaho Uhlár* – nadradené meno)

V Bratislave, hlavnom meste SR, je najväčšia koncentrácia zábavných podnikov na Slovensku.

Pre substantívny prístavok (aponované substantívum) je charakteristický špecifický syntaktický vzťah – **apozíčný (prístavkový) vzťah**, ktorým sa dva výrazy spájajú iným ako koordináčnym a subordináčnym vzťahom.

Výrazy späté apozíčnym vzťahom označujú tú istú skutočnosť (osobu, jav, udalosť...), kým výrazy v koordinácii označujú rôzne skutočnosti. Zväčša však nie sú tieto výrazy úplne synonymné, obyčajne jeden z nich má významovo širší alebo užší rozsah. Aponovaný výraz tak môže základný výraz spresňovať, korigovať, konkretizovať atď. Pripája sa juxtapozíciou. Môže byť i viacnásobný.

V sémantickej štruktúre prístavok vyjadruje:

I. **zahrnutie** (inklúziu), pričom aponovaný výraz je vo vzťahu k základnému komponentu významovo užší; realizuje sa v dvoch podtypoch:

a) **výpočet** (exemplifikácia) s viacnásobným aponovaným výrazom:

Pri diéte s obmedzením kuchynskej soli a bielkovín sa neodporúčajú údeniny: párky, safaládky, kabanosy, špekáčky, salámy, klobásy...

b) **vytýčenie** (exponencia); aponovaný výraz sa uvádza výrazmi typu *najmä, hlavne, predovšetkým* atď., **zdôrazňovacími** výrazmi typu *teda, takže, a to aj...*; **odtieň neočakávanosti, mimoriadnosti** sa vyjadruje výrazmi typu *dokonca, nezahrnutý objekt* aponuje výrazmi *okrem, s výnimkou* atď.:

Pred každým jedlom, najmä pred obedom, pila šťavu zo surovej cvikly.

Písal to počas celých prázdnin, dokonca aj cez Vianoce.

Voda zaliala celú obec, s výnimkou kostola na vršku.

II. **zhrnutie** (sumarizácia), opak zahrnutia; aponovaný komponent je vo vzťahu k základnému výrazu významovo širší, uvádza sa výrazmi typu *skrátka, (jedným) slovom, jednoducho* atď.:

Drela od svitu do mrku, skrátka celý boží deň.

Špecifické podtypy:

a) **stotožnenie** (identita), keď medzi základným a aponovaným výrazom je vzťah synonymie, apozícia sa uvádza výrazmi typu *čiže, alebo, alias, inak povedané* atď.:

Krutá malomeštiacka diskriminácia zasahovala nemanželské deti, alias panghartov.

b) **oprava** (rektifikácia), pri ktorej aponovaný výraz koriguje základný, menej presný alebo vhodný výraz, čo sa explicitne vyjadruje výrazmi *(či) lepšie, presnejšie, (či) vlastne* a pod.:

Vyrástla tam dedinka, či vlastne osada.

Apozíciu neslobodno stotožňovať s parentézou, ktorá je zapojená asyntagmaticky.

9.3 Príslovkové určenie (adverbiále)

Príslovkové určenie je rozvíjaci vetný člen, ktorý sa syntakticky viaže na nadradené **sloveso, prídavné meno alebo príslovku**, v sémantickej stavbe vety vyjadruje **vlastnosti a okolnosti** dynamického príznaku alebo príznaku vôbec (teda aj statického a príznaku príznaku). Vyjadruje sa predovšetkým **príslovkami** a predložkovými aj prostými **pádmi podstatných mien a ich zástupkami**. Príslovky sú neohybné, preto ich syntaktická závislosť na určovanom výraze sa tvarovo nevyjadruje: *hovoríť rýchlo, utekať domov*. Táto závislosť ostáva nevyjadrená aj vtedy, keď sa adverbiále vyjadruje pádmi: *vrátiť sa autom, kričať o dušu*, lebo nejde tu o väzbové (syntaktické) pády, ale ide o morfológicky stvarované funkčné príslovky (t.j. výrazy sémanticky a funkčne synonymné s príslovkami). Daktoré typy príslovkového určenia sa vyjadrujú aj neurčitými slovesnými tvarmi **neurčitku a prechodníka**. Veľmi častým prostriedkom na realizáciu príslovkového určenia je **príslovková vedľajšia veta**.

Pri syntagmatickom spájaní príslovkového určenia s nadradeným vetným členom sa rozlišujú dve skupiny prípadov:

1. spojenia s nadradeným **slovesom**, ktoré sú **slovosledovo voľné** a z hľadiska významovej stavby vety – podobne ako predmet vo vzťahu k nadradenému slovesu – živo reagujú na významovú stavbu vety; v tomto prípade pri vzťahu príslovkového určenia a nadradeného slovesa vravíme o **nulovej realizácii** syntagmatického vzťahu.

2. spojenia s nadradeným **adjektívom a príslovkou**, ktoré sú **slovosledovo veľmi pevné** a neriadia sa požiadavkami významovej stavby vety, čím sa spojenia príslovkového určenia s nadradeným adjektívom alebo príslovkou zblížujú s pevnou architektonickou výstavbou mennej skupiny s nadradeným podstatným menom a podradeným zhodným alebo nezhodným prívlastkom. Tu hovoríme o **primkynaní** ako syntaktickom prostriedku na vyjadrenie syntagmatického vzťahu medzi príslovkovým určením a nadradeným adjektívom alebo príslovkou. O neväzbovosti výrazov vyjadrujúcich adverbiále svedčia tri kritériá:

1. pri jednom nadradenom člene sa môžu v tom istom význame striedať viaceré formy: *cez vyučovanie, počas vyučovania, v priebehu vyučovania*,

2. určenie toho istého významu sa spresňuje viacerými navrstvenými formami s hierarchickým usporiadaním: *tam za vodou v rákosí, dnes večer o ôsmej hodine*,

3. s úlohou vyjadrovať adverbiále vznikajú nové druhotné predložky: *vnútri niečoho, v rámci slávnosti, namiesto vína*.

Keďže pri syntagmatickom spájaní príslovkového určenia s nadradeným slovesom ide o nulovú realizáciu syntagmatického vzťahu, **formálnosyntaktické prostriedky** pri príslovkovom určení vo vzťahu k nadradenému **slovesu** majú **nedostačujúcu úlohu** – preto pri tomto vzťahu sa nevyhnutne musíme opierať o **sémantické vzťahy** príslovkového určenia s nadradeným slovesom. Tieto vzťahy sa prejavujú najmä v troch oblastiach:

1. sémantika slovesa podmieňuje **druh** príslovkového určenia pri danom slovese,
2. miera sémantického spojenia slovesa s určením vlastnosti alebo okolnosti deja určuje **obligatórnosť** (záväznosť) alebo **fakultatívnosť** (nezáväznosť, voľnosť) daného príslovkového určenia vo vzťahu k nadradenému slovesu,
3. napokon podľa sémantickej náplne členíme príslovkové určenia na druhy.

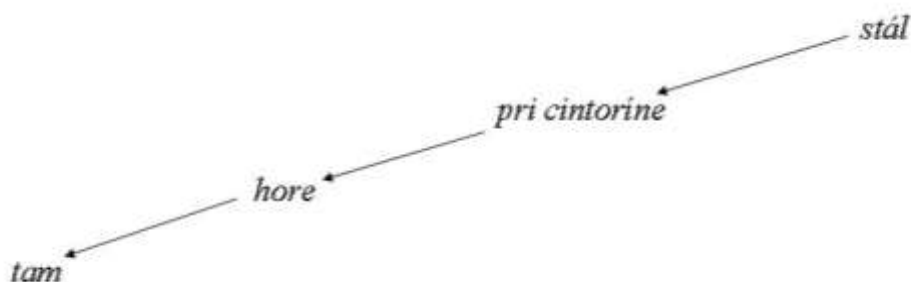
Uvedené sémantické vlastnosti adverbriálne zahrnuté do troch okruhov sa ozrejmujú v nasledujúcom výklade.

1. Sémantika slovesa podmieňuje druh príslovkového určenia pri danom slovese

Jedno sloveso môže mať jedno alebo viaceré sémanticky rozdielne príslovkové určenia. **Medzi rozdielnymi druhmi príslovkového určenia vo vzťahu k jednému nadradenému slovesu nie sú nijaké syntagmatické ani sémantické vzťahy** – každé príslovkové určenie sa na nadradené sloveso viaže osobitným vzťahom a utvára s ním osobitnú syntagmu, napr. *Srdce sa mu rozzvučalo v hrudi ako jasot veľkonočných zvonov.* Výraz *v hrudi* je tu príslovkové určenie miesta, *ako jasot veľkonočných zvonov* je príslovkové určenie spôsobu vyjadrené prirovnaním.

Obidve tieto príslovkové určenia sa na sloveso (*sa*) *rozzvučalo* viažu osobitnými vzťahmi, nie je medzi nimi nijaký syntagmatický ani sémantický vzťah.

Od takýchto **rozdielných** typov príslovkového určenia treba odlišovať **postupne rozvíjajúce príslovkové určenie**, ktoré je akousi obdobou postupne rozvíjacieho atribútu. Napr. postupne rozvíjajúce príslovkové určenie miesta je vo vete *Tam hore pri cintoríne stál Jozefko, ochranca dobrej smrti.*



Slovnodruhová a **sémantická povaha** troch výrazov s významom miesta si vyžaduje ich **usporiadanie**. Určuje ho vzťah k nadradenému slovesu podobne ako pri postupne rozvíjacom prívlastku. **Najvšeobecnejší význam** má **zámeno** *tam*, preto stojí na prvom mieste celého rozvíjajúceho výrazu, keďže je to **najvzdialenejší** člen postupne rozvíjajúceho príslovkového určenia. Bližšie pri nadradenom člene stojí **príslovka** *hore* a najbližším členom postupne rozvíjajúceho príslovkového určenia s miestnym významom je **predložkový pád** *pri cintoríne*. Pri postupne rozvíjajúcom príslovkovom určení s miestnym významom je toto poradie pevné, v neutrálnom prejave ho nemožno meniť.

2. Podľa miery sémantickej zviazanosti nadradeného slovesa s príslovkovým určením rozlišujeme obligatórne (záväzné) a **voľné (nezáväzn**é) príslovkové určenie.

Obligatórne príslovkové určenie je neoddeliteľne pevne zviazané so sémantikou slovesa, takže sloveso bez príslovkového určenia je neúplné. Takéto príslovkové určenie je vo vzťahu k nadradenému slovesu obligatórny vetný člen. Obligatórne určenie vlastnosti alebo okolnosti deja máme pri slovesách typu *vyskytovať sa niekde, pôsobiť niekde, správať sa nejako, pochádzať odniekiaľ, zaobchádzať s niekým nejako, trvať dlho / krátko...* Vety bez obligatórneho adverbialu sú nezmyselné: **Úradník sa správal. *So psom zaobchádzala.*

Od uvedeného príslovkového určenia s obligat

o

a) napr. v **jednočlenných** konštrukciách s **bezpodmetovým zvratným tvarom** vyjadrujúcich dispozíciu konať dej a obligat

o

b) Podobne je to aj v súvz

3. Podľa sémantickej náplne členíme príslovkové určenia takto:

a) **vnútorné (inherentné, charakterizačné)** – príslovkové určenia **spôsobu**, ktoré vyjadrujú **kvalitu** alebo **kvantitu** (mieru, intenzitu deja, príp. príznaku). Takýto príznak sa pomenúva **priamo, bezprostredne príslovkou, predložkovým výrazom** alebo **nepriamo prirovnaním**: *rozprávať spisovne, slabo viditeľný, pristupovať s bázňou, spať ako zarezaný*

b) **okolnostné (relačné) – miesta, času, príčinnostné.** Určujú dej, príp. príznak **zvonka**, z miestneho, časového či príčinnostného hľadiska, napr. *prednášať v aule / donekonečna, vykročiť do neznáma, prísť s dobrým úmyslom* (príčina), *pracovať na živobytie* (cieľ, účel).

Rozdiely medzi týmito dvoma skupinami príslovkových určení sa prejavujú aj vo vyjadrovaní prostriedkoch: **vnútorné** príslovkové určenie sa vyjadruje predovšetkým **príslovkami** (najmä utvorenými z prídavných mien), **okolnostné** sa vyjadruje prevažne **predložkovými pádmi podstatných mien a príslovkami** pochádzajúcimi z predložkových aj prostých pádov podstatných mien. Tieto substantívne prostriedky nie sú realizáciou väzby slovesa alebo prídavného mena, nie sú to teda väzbové pády. Významovo a funkčne sú súvzťažné s príslovkami, napr. predložkový výraz *v presvedčení s dodať, doplniť* je súvzťažný s príslovkou *presvedčivo; bez úcty + vyjadriť sa = neúctivo*.

Vznikanie prísloviak z predložkových a prostých pádov substantív je v slovenčine živý proces, napr. *sčasti, spolovice, dovedna, pohromade, zarána, zrána, doobeda, poobede, omylom*, preto nie div, že spôsobuje isté ťažkosti v pravopise. Primerané riešenie sa našlo v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1991, keď sa zaviedli variantné podoby: *na hrubo / nahrubo, do biela / dobiela*; bol to prvý krok, ktorý posilnil písanie týchto predložkových výrazov dovedna.

Zo sémantickej stránky adverbially udáva deju miesto konania, čas, spôsob jeho priebehu tak, ako v divadle scéna a jednotlivé kulisy umožňujú realizáciu dramatického deja. Pomenovania scéna a kulisy sa udomácnili v českej gramatickej tradícii – v **Mluvnici češtiny** z r. 1987 sa už používajú ako celkom bežné termíny, pričom ich možno aplikovať najmä na relačné adverbially.

Na rozdelení príslovkových určení do dvoch skupín, na vnútorné (vlastnostné) a okolnostné, sa zhoduje väčšina autorov. Isté rozdiely sa ukazujú pri klasifikácii jednotlivých druhov, pri ktorej máme do činenia aj s prechodnými javmi. Tak napr. určenie sprievodných okolností sa niekedy zaraďuje medzi vlastnostné, hoci typologicky základnými určujúcimi okolnosťami sú miesto, čas a príčinnosť – teda okolnostné určenia. Podobne určenie zreteľa vyjadruje statické vlastnosti s odtieňom okolnosti: *malý oproti susedovi* (vlastnosť i vzťah – so zreteľom na koho, čo platí, že je malý?).

V našom opise príslovkových určení sa neopierame o vyhranený mantinelizmus inherentnosti a relačnosti, skôr dávame dôraz na podstatu jednotlivých druhov. Kvôli ucelenej predstave uvádzame klasifikáciu jednotlivých druhov príslovkových určení v dvoch skupinách podľa G. Moška (2006):

VLASTNOSTNÉ – spôsob – vlastný spôsob

| | |
|---|--|
| (v našej terminológii inherentné, teda vnútorné) | – miera – výsledok – prostriedok, prostredníctvo, nástroj – pôvod, látka – pôvodca – sprievodné okolnosti |
| OKOLNOSTNÉ | – miesto – čas – príčinnosť – dôvod – účel – podmienka – príпустka – zreteľ |

9.3.1 Príslovkové určenie spôsobu

Príslovkové určenie spôsobu najčastejšie vyjadruje určenie kvality alebo kvantity a intenzity slovesného deja alebo vlastnosti vyslovenej prídavným menom alebo príslovkou. Základný protiklad tvoria **vlastné** spôsobové určenia, vrátane **zreteľových**, ktoré vyjadrujú **statické** vzťahy, a to oproti ostatným druhom (**miera, prostriedok, účinok**), ktoré vyjadrujú **dynamické** vzťahy.

9.3.1.1 Určenie vlastného spôsobu

Určenie vlastného spôsobu vyjadruje kvalitu deja na otázky *ako? akým spôsobom?* Základný prostriedok na jeho realizáciu sú **vlastnostné príslovky spôsobu** (*zákonite, presne, obetavo, srdnato, láskavo*) a **okolnostné príslovky spôsobu** (*šeptom, rad-radom, sediačky*).

Častý výrazový prostriedok tohto určenia je tvar jednoduchého aj predložkového **inštrumentálu**, najmä s predložkou *s*: *ísť krokom, vysloviť s ťažkým srdcom, urobiť s odporom*, a tvar **genitívu** s predložkou *bez*, ktorá je s predložkou *s* v opozitnom vzťahu: *odmietnuť bez debaty, prijať bez potešenia*. Na vyjadrenie spôsobu sa využíva aj **prechodník**

nedokonavých i dokonavých slovies ako jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie. Dej vyjadrený v prechodníku je pritom zvyčajne charakteristickou súčasťou prísudkového deja:

„Ach, môj, môj!“ víta ho rozplývajú sa radosťou.

Po prepadnutí Matthew Shepard prešiel prichytávajú sa plota ešte niekoľko krokov a potom skonal.

Príslovková vedľajšia veta spôsobová sa vo funkcii príslovkového určenia spôsobu spája s nadradenou vetou tak, že ju v nej signalizuje odkazovacie zámeno *tak*. Prirovnávacie (komparatívne) vety sa uvádzajú príslovkovými zámenami a spojkami *ako*, *akoby*, *ani čo by*, *sľa by* atď. Zväčša ide o prirovnanie:

Ako si ustelieš, tak budeš spať.

Hýril peniazmi, akoby bol milionár.

Nepriravnávacie vety sa uvádzajú spojkami *že*, *aby*:

Tváril sa, že nevie do päť počítať.

Sadli si tak, aby lepšie počuli.

9.3.1.2 Určenie zreteľa

Pri určeníach zreteľa je zjavný **relačný prvok**. Vyjadrujú, so zreteľom na čo, príp. na koho platí dej, vlastnosť.

Na ich realizáciu slúžia **jednoduché pády podstatných mien, predložkový datív a predložkový inštrumentál**: *rukávy sú mu krátke* (so zreteľom na neho), *dosahom výrazný* (inštrumentál), *rozsahom úctyhodný* (inštrumentál), *podobajú sa postavou* (čo do postavy, inštrumentál), *vedomosťami* (častejšie s príslovkou *vedomostne*) *vystrojení, zanedbateľný oproti konkurentom* (datív).

Príslovkovou zreteľovou vedľajšou vetou sa vyjadruje, vo vzťahu k čomu platí obsah prísudku nadradenej vety, prípadne sa ňou obmedzuje platnosť tvrdenia v nadradenej vete. Má tieto uvádzacie výrazy: *čo sa týka*, *pokiaľ ide o*, *pokiaľ*, *nakolko*, *ako*, *čo*, *podľa toho*, *vzhľadom na to...*:

Pokiaľ ide o prednášky, sme spokojní.

Čo sa týka návštevnosti prednášok, nie sme spokojní.

9.3.1.3 Určenie miery

Určenie miery ako dynamický protiklad statických určení vlastného spôsobu a zreteľa vyjadruje **kvantitu, intenzitu** alebo **stupeň** deja, vlastnosti. Spytujeme sa naň otázkami: *koľko? nakoľko? do akej miery? do akého stupňa? v akej miere? v akom stupni?*

Vyjadruje sa najmä **predložkovými pádmi substantív**, častý je **akuzatív** s predložkou *na*: *na nepoznanie, na milimeter presný; nad: nad očakávanie; pod: pod kritiku, pod psa, pod úroveň; o: o skúsenosť bohatší, o myšlienku dlhší*. Z **bezpredložkových** pádov akuzatív vyjadruje mieru v prípadoch typu: *stát' euro, merať meter osemdesiat, spať hodinu*.

Príslovkovou vedľajšou vetou miery sa vyjadruje príslovkové určenie miery nadradenej vety:

Pracoval len toľko, koľko sa mu chcelo.

Dlh sa vyšplhal do takej miery, v akej sa už nedal vyčíslit'.

Čím bol ľadovec hrubší, tým ťažšie ho bolo rozraziť.

9.3.1.4 Určenie účinku

Určenie účinku súvisí s významom miery, a to s určením najvyššej, **hraničnej miery**, v ktorej sa vyjadruje najmä **akuzatív** s predložkou *na* alebo **genitív** s predložkou *do*: *(najedený) na prasknutie / do prasknutia, (nafúknutý) na pretrhnutie / do pretrhnutia, (vyspatý) do ružova, (spitý) do nemoty*.

Vyjadrovanie miery je blízke vyjadrovaniu účinku, takže niekedy sa obidva významy prekrývajú. **Príslovkové vedľajšie účinkové vety** sa uvádzajú spojkami *že, až, aby*: *dymil z fajky, až zadúšalo* (do akej miery? aký bol účinok fajčenia? – zadúšalo). V nadradenej vete býva odkazovací výraz *tak, taký, toľko*.

9.3.1.5 Určenie výsledku

Určenie účinku významovo aj prostriedkami na vyjadrenie súvisí aj s určením výsledku. Okrem uvedených predložiek *na* a *do* používa sa v ňom i predložka *v* so slovesami typu *spájať (sa), deliť (sa) do tried / na triedy*.

Husté sneženie sa premenilo v dážď.

Príslovková vedľajšia veta výsledková sa pri vyjadrovaní výsledku deja významovo prelína s mierou a účinkom:

Tak sa nahneval, až sa rozlial na kolomaž.

Toľko doň štuchali, až sa skrútil do kľbka.

9.3.1.6 Určenie nástroja a prostriedku

Určenie nástroja a prostriedku tvorí prechodovú zónu medzi krajnými pólmi, ktoré predstavuje východisko a cieľ. Odpovedá na otázku *čím?* Patrí sem aj príslovkové určenie **prostredníka a prostredia**.

Vyjadruje sa najmä **jednoduchým inštrumentálom**: *hľadkať pierkom, natierať gélom, pichať nástrojom, pumpovať piestom, pôsobiť sexepílom*. Určenie nástroja možno vyjadriť aj **prechodníkom** ako jadrovým výrazom polopredikatívnej konštrukcie:

Príslušníkov tejto menšiny mnohí diskriminujú, napádajúc ich slovom i činom.

Príslovková vedľajšia veta prostriedku a nástroja vo funkcii príslovkového určenia média na uskutočnenie deja sa uvádza spojku *že*. V nadradenej vete je odkazovací výraz *tým* alebo *tak*, napr. *Je známy tým, že všetko pokazí*.

9.3.2 Príslovkové určenie miesta

Príslovkové určenie miesta vyjadruje rozmanité priestorové alebo miestne významy, a to dvojaké:

a) **statické** – vyjadrujú pozíciu na otázku *kde?*

b) **dynamické** – vyjadrujú smerovanie a mieru na otázky *odkiaľ? skade? kade? kam? pokiaľ?*

Na realizáciu **statických** určení slúžia statické predložkové pády: **lokál** s predložkami *v, na, pri* a **inštrumentál** s predložkami *nad, pod, pred, za, medzi* a pády s predložkami, ktoré sú s lokálom a inštrumentálom rovnoznačné: *u, vedľa, blízko = pri, vnútri = v, uprostred, medzi*.

Na vyjadrenie **dynamického** miestneho určenia sa používajú spravidla dynamické predložkové pády: **genitív, akuzatív, datív**. Uvedené miestne významy sa vyslovujú aj **príslovkami**, najmä **okolnostnými**:

- na otázku *kde?* odpovedajú príslovky vyslovujúce základné priestorové vzťahy: *vnútri, vonku, hore, dolu, vzadu, vpredu, navrchu, naspodku*. Z vlastnostných sú to príslovky: *blízko, ďaleko, vysoko, nízko, južne, severne, východne, západne...*
- na otázky *kam? pokiaľ?* odpovedajú príslovky *dovnútra, von, nahor, nadol, dopredu, vpred, dozadu, nazad, navrch, naľavo...*
- na otázky *skade? odkiaľ?* odpovedajú príslovky *znútra, zvonka, spredu, sprava, zdola, zhora, zblízka...*
- na otázky *kade? kadiaľ?* odpovedajú príslovky *krížom, naprieč, vrchom, bokom, okolo, naokolo, dookola, pomimo...*

Príslovková vedľajšia miestna (lokálna) veta vystupuje vo funkcii príslovkového určenia miesta nadradenej vety. Pripája sa príslovkovými zámenami s miestnym významom: *kde, kam, kadiaľ, (s)kade, odkiaľ, pokiaľ, pokade* atď. Miestny význam vedľajšej vety sa môže naznačiť odkazovacím príslovkovým zámenom v nadradenej vete:

Chod' (tam), skadiaľ si prišiel.

Kde si zmokol, tam sa suš.

Striehol za ním (všade), kadekoľvek sa pohol.

Došiel (ta), kde nieto ani vtáčika-letáčika.

9.3.3 Príslovkové určenie času

Príslovkové určenie času vyjadruje časové významy deja alebo príznaku všeobecne a predstavuje ich tiež **staticky** (na otázky *kedy? ako dlho? ako často?*) alebo **dynamicky** (*odkedy? dokedy?*). **Statické** určenie vyjadruje statický časový bod, statický časový úsek, trvanie a časovú frekvenciu. **Dynamické** určenie vyjadruje časové východisko alebo časovú hranicu, t.j. východiskový a časový koncový bod. Určením týchto hraničných bodov sa vyjadruje aj časová miera na otázku *ako dlho?*

Základným prostriedkom na realizáciu časového vzťahu sú jednoduché a predložkové pády, a to **lokál** s predložkou *o, v*, jednoduchý **akuzatív** alebo akuzatív s predložkami *v, na, za, o, po*, ako aj jednoduchý **genitív** alebo genitív s predložkami *z, od, do*. Tieto formy sa stali aj východiskom vzniku prísloviak času: *na Turíce, v nedeľu, o tomto čase, o siedmej hodine, sedemnásteho novembra tisícdeväťstoosemdesiateho deviateho roku, pred návštevou, začiatkom zimy, o hodinu, po hodine, k ránu, okolo polnoci, predpoludním, napoludnie, nachvíľu, cez vyučovanie, v priebehu, za vlády cisára Augusta, deň čo deň, rok čo rok, každú*

chvíľu, chvíľami, často, zriedka, pravidelne, zvyčajne, od pondelka, od päťdesiatky, o mesiac, po roku, rok za rokom, odjakživa, od malička, zvečera, zrána, onedlho, čochvíľa, doposledku, doživotne.

Na vyjadrenie časových vzťahov slúži aj **prechodník** ako jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie. Používa sa na realizáciu viacerých časových stupňov – na vyjadrenie **súčasnosti** (prechodník nedokonavých i dokonavých sloviess), **predčasnosti** a **následnosti** (v oboch prípadoch: prechodník dokonavých sloviess):

a) **súčasná** okolnosť času je zreteľná najmä vtedy, keď prechodníková konštrukcia predchádza prísudkový dej:

Prechádzajúc popri kaviarni, odrazu začul pozdrav starého priateľa (= keď prechádzal).

Čakajúc na zastávke, zavolať som si taxík.

b) **predčasná**: *Nakričal naňho a schmatnúť ho za golier vyviedol ho z podniku* (najprv ho schmatol za golier, potom ho vyviedol).

c) **následná**: *Z bočnej ulice vyrazili policajti, zločincovi skrížiac cestu* (najprv vyrazili, potom skrížili).

Príslovková vedľajšia časová (temporálna) veta má funkciu vyjadrovať príslovkové určenie času nadradenej vety. Medzi základné uvádzacie prostriedky patria spojky *keď, kým, zatiaľ čo, len čo, sotva, skôr ako, ako, čo* atď. a príslovkové zámená typu *kedy, kedykoľvek, odkedy, dokedy*. Vyjadrujú 1. časové zaradenie deja, pričom odpovedajú na otázku *kedy?*, a 2. vymedzenie dĺžky deja nadradenej vety, pričom odpovedajú na otázky *odkedy? dokedy?*

Časové vety majú bohatú sémantiku, čo sa odráža aj na ich bohatej typológii v uvedených dvoch skupinách, v ktorých sa triedia podľa časového zaradenia alebo trvania deja nadradenej a deja vedľajšej časovej vety:

1. Príslovkové vety so všeobecným významom **časového zaradenia deja** vyjadrujú:

a) **plnú súčasnosť**: *Na to myslel, keď utekal lesom.*

b) **čiastočnú súčasnosť**: *Keď iskra hasne, vtedy najkrajšie zasvieti.*

c) **časovú totožnosť** momentu uskutočnenia deja nadradenej vety s momentom uskutočnenia deja vedľajšej vety: *Ako sa oňho obtreľ, zacítil na lakti niečo tvrdé.*

d) tzv. **obrátenej časový vzťah**, pri ktorom vlastná udalosť je obsahom podradenej a jej zaradenie obsahom nadradenej vety: *Mal som tri roky, keď mi otca prevelili.*

e) **predčasnosť**: *Zbadal to až potom, keď vystúpil z vlaku* (najprv vystúpil, potom to zbadal).

f) **opakovanie** deja nadradenej vety pri (alebo po) každom opakovaní deja vedľajšej vety; uvádza sa spojkami *kedykoľvek*, *čo raz* a *čo*: *Kedykoľvek tadial' prechádzal, vždy / zakaždým ho pichlo pri srdci. Čo naň pozrel, to sa mu rozbúšilo srdce.*

g) **následnosť** deja vedľajšej vety za dejom nadradenej vety; uskutočnenie hlavného deja pred vedľajším sa môže zdôrazniť časticou *ešte*: *Ešte skôr, než som zistila príčinu, povedal Vinco... Vinco to povedal ešte skôr, než som zistila príčinu.*

h) **súbežný priebeh** alebo **úmerné narastanie** dejov, pričom vedľajšia časová veta sa uvádza spojkami *ako*, *ako tak*: *Ako vchádzali, pristavovali sa na nej pohľadom. Všetko si uvedomil, ako tak ležal v nemocnici.*

ch) **nečakané uskutočnenie** deja nadradenej vety v priebehu deja vedľajšej vety (pravidelne anteponovanej); *ako (tak) – vtom, odrazu, naraz*: *Ako (tak) kráčajú, odrazu začujú za sebou hukot motora.*

i) **časový bod v intervale časového úseku** deja vedľajšej vety: *Kým boli na dovolenke, vykradli im byt.*

j) **protikladný dej** v súbežnosti s dejom nadradenej vety, pričom vedľajšia veta sa uvádza spojkami *medzitým čo*, *zatiaľ čo*, *kým*: *Zatiaľ čo raňajkoval, otec ho poučal.*

k) **bezprostredné predchádzanie** hlavného deja dejom vedľajším; spojky: *len čo*, *hneď ako*, *ako*, *len toľko čo*, *akonáhle*, *ledva*, *leda(že)*, *sotva(že)*: *Len čo prídu, už mi pomáhajú. Sotvaže vstal, už privolával...*

l) **platnosť hlavného deja pred završením vedľajšieho deja** (uvádza sa spojkou *kým*): *Dlhú chvíľu ešte žmúria, kým sa rozhl'adia.*

2. Príslovkové vety s významom **časového vymedzenia priebehu deja** vyjadrujú:

a) **vymedzenie časovej hranice**; pýtame sa na ne otázkami *odkedy trvá / nastal hlavný dej?*, pričom medzivetný vzťah sa naznačuje odkazovacími výrazmi *odvtedy*, *od toho času*, *od tých čias*: *Odkedy tu bývame, cítim sa lepšie. Ako / čo tu čakám, prešli tri električky.*

b) **predčasnosť**, pri ktorej začiatočná hranica hlavného deja sa viaže na moment uskutočnenia vedľajšieho deja: *Odkedy jej syna odobrali, neminie minúta, aby...*

c) **konečnú hranicu**, pri ktorej sa časovou vetou vyjadruje, *dokedy trvá / prebehne dej nadradenej vety*; spájacie výrazy: *pokým*, *dokým*, *až*, *než*, *pokiaľ*, *dokiaľ*, *zakiaľ*: *Píla je len dotiaľ pílou, kým má čo rezať. Nevstal od stola, kým bolo čo jesť.*

d) **časové rozpätie** hlavného deja vymedzeného trvaním vedľajšieho deja; pri ukončení trvania hlavného deja (alebo popretí jeho platnosti) uskutočnením vedľajšieho deja, ktorý je uvedený spojkami *(po)kým*, *kým(koľvek)*, *dokiaľ*, *pokiaľ*, dokonavé sloveso v časovej vete

môže byť **kladné** aj **záporné** bez významového rozdielu: *Vytrvá, kým sa (ne)zjaví... Učili sa ju dotiaľ, kým si ju každý (ne)osvojil.*

e) význam, **na ako dlho sa plánuje trvanie výsledku** hlavného deja: *Požičal si sto eur, kým (ne)dostane výplatu.*

f) **neukončujúca sa následnosť**; časová veta udáva hranicu, po ktorú sa zavŕši hlavný dej: *Kým sa oženiš, zacelie ti to.*

g) **vystriedanie** prvého deja druhým dejom skôr, ako sa stačil naplno rozvinúť / dovŕšiť, sa pripája spojku *keď* s postponovanou vedľajšou časovou vetou: *Neurobili ani desať krokov, keď sa z veže rozletel kvilivý hlas umieráčaika.*

h) **nečakaný zásah** druhého deja do rozvíjajúceho sa prvého deja a jeho prerušenie; druhú, časovú vedľajšiu vetu pripája spojka *keď* a výrazy *keď tu, keď vtom*: *Robila si svoju robotu, keď tu zrazu vošla pani do kuchyne.*

Časové vety v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach podrobne spracovala A. Ferenčíková v práci **Časové podrad'ovacie súvetie v slovenských nárečiach** (1986).

9.3.4 Príčinnostné príslovkové určenie

Príčinnostné príslovkové určenie je zhrnujúci všeobecný pojem a termín, pod ktorý patria výrazy vyjadrujúce príčinnostné vzťahy ako celok, t.j. **vlastnú príčinu (dôvod)**, **účel (cieľ)**, **podmienku** a **prípustku**. Vyjadruje, prečo dej vzniká, trvá alebo zaniká (vlastnú príčinu), načo sa uskutočňuje (účel, cieľ), za akých podmienok prebieha (podmienku), napriek čomu sa uskutočňuje, alebo napriek čomu platí (prípustku).

Aj pri príčinnostnom príslovkovom určení možno rozlišovať **statické** vzťahy, ktoré stotožňujeme s podmienkou, a **dynamické** vzťahy, ktoré tvoria príčina, pôvodca a účel čiže cieľ.

a) Vlastná príčina

Základné je vyjadrenie vlastnej príčiny, ktoré má typickú predložku *pre*. Vlastná príčina odpovedá na otázky *prečo? začo?* Príčina sa vyjadruje najmä predložkovými pádmí: **akuzatívom** s predložkami *pre, za* a **genitívom** s predložkami *od, z*. Jej základným vyjadrovacím prostriedkom je predložka *pre*: *nevidieť pre hmlu, neprísť pre chorobu / počasie* (nie *kvôli*, lebo *kvôli* vyjadruje účel, napr. *neprísť kvôli rodičom*).

Príslovková vedľajšia príčinná veta vystupuje vo funkcii príslovkového určenia príčiny nadradenej vety, uvádza sa spojkami *lebo, bo, pretože, keďže, keď, že, čo*. V nadradenej vete ju môžu signalizovať odkazovacie výrazy *preto, zato*:

Neprišiel (preto), lebo bol chorý.

Úplne očervenel, čo sa tak zahanbil.

Pre súvzťažné konštrukcie s vedľajšou príčinnou vetou sú charakteristické dvojice súvzťažných výrazov *preto – prečo*:

Robím to preto, prečo aj ty.

Študujem preto, prečo iní.

b) Príslovkové určenie pôvodcu

Príslovkové určenie pôvodcu je blízke významu príčiny. Vyjadruje sa **genitívom** s predložkou *od* (*zdediť od prarodičov, doštipaný od komárov*) alebo **bezpredložkovým inštrumentálom** (*zákon navrhnutý poslancom, dekrét podpísaný premiérkou, sveter prežraný molami*). Pôvodca môže byť personálny (*projekt navrhnutý architektom*) alebo nepersonálny (*sužovaný starosťami, železo roztavené žiarom*).

c) Príslovkové určenie účelu, cieľa

Príslovkové určenie účelu, cieľa odpovedá na otázky *načo? za akým cieľom? s akým cieľom?* Vyjadruje sa predložkovými pádmi substantív: predložkou *do* s **genitívom**, predložkami *na, po* s **akuzatívom**, predložkou *za* s **inštrumentálom** a menej často predložkou *k* s **datívom**: *mať k dispozícii, blahoželať k narodeninám*. Základná je tu predložka *na*, ktorá sa spája s najväčším počtom slovíes aj podstatných mien a vyjadruje čistý účel: *zásobovať na ďalšie roky, pripraviť sa na každú príležitosť, plánovať na nedeľu*.

Iné účelové predložky (popri *na* a iných základných predložkách v tomto význame) vyjadrujú rozmanité významové obmedzenia:

po + **akuzatív** – najmä pri **konkrétnych** menách: *ísť po dieťa* (ta + doviest' ho),

(*ísť pre dieťa* – pretože ho bolo treba opatrit' = kvôli dieťaťu)

ísť po lieky dieťaťu

do + **genitív** – v spojení s **abstraktnými** menami: *dať do opatery, chodiť do školy*

k + **datív** – na vyjadrenie účelu sa používa iba v **ustálených spojeniach** typu *byť k službám, byť / stáť / dať k dispozícii* a v prípadoch s významom **približovania**: *sadať si k večeri / k práci, hýbať sa k životu*.

V spojeniach *použiť k vareniu, odsúdiť k doživotiu, ponúknuť k jedeniu* je tento model v spisovnom jazyku nesprávny, správna je tu iba základná účelová predložka *na*.

Popri datíve sa účel druhotne vyslovuje substantívom s predložkou *pre*, a to pri **životných** a s nimi súvisiacich substantívach: *vyrábať pre zákazníkov / zamestnancov*. Ide o **príslovkové určenie prospechu**.

V súvislosti s procesom diferenciacie účelových vzťahov sa utvárajú nové **druhotné predložky**: *na dôkaz čoho, namiesto čoho, na prospech / v závislosti od čoho, v záujme čoho, kvôli čomu, s cieľom* (+ infinitív).

Na vyjadrenie účelu sa používa aj **neurčitok**, a to po slovesách s významom **pohybu**, nedostatku pohybu alebo vyvolávania pohybu u niekoho:

a) **subjektový**: *bol natankovať, išiel sa prevetrať, zostal / vrátil sa nakrímiť rybičky*

b) **objektový**: *poslali ju nakúpiť, pozval nás prednášať, priniesla nám ochutnať* (na ochutnanie), *bol nakúpiť* (načo? aby nakúpil; *bol* je tu plnovýznamové, vyskytoval sa, existoval).

Príslovková vedľajšia účelová (cieľová, finálna) veta vystupuje vo funkcii príslovkového určenia účelu (cieľa) nadradenej vety, na ktorú sa pripájajú spojkami *aby, žeby, by, čo by, že, čo, nech*, pričom v nadradenej vete sa jej cieľová zameranosť môže signalizovať aj výrazmi *preto, zato, nato*:

Nežijeme (preto), aby sme jedli.

Jeme (preto), aby sme žili.

Chodzte do parku, nech sa deti zahrajú.

d) Príslovkové určenie podmienky

Príslovkovým určením podmienky sa vyjadruje príčinná okolnosť chápaná ako skutočná alebo predpokladaná podmienenosť deja niečím. Odpovedá na otázky *za akých podmienok? pri akých podmienkach? pod akou podmienkou?* Vyjadruje sa iba predložkovými pádmami, najmä **lokálom** s predložkou *pri*, lokálom s predložkami *v, o*, **inštrumentálom** s predložkami *s, pod* a **genitívom** s predložkami *bez, za* (*bez vetra sa ani lístok nepohne*). Okrem **vedľajšej vety** podmienkovej slúži na jeho vyjadrenie aj **neurčitková konštrukcia** typu *byť tebou, (ne)robil by som to* (ak by som bol tebou...); *mať tvoje roky, nepreženiem to*.

Bezspojková infinitívna jednočlenná veta je osobitným druhom podmienkovej vety: *Nebyť teba, zle by som skončil* (kedy, za akých podmienok by som zle skončil?).

Príslovková vedľajšia podmienková veta má funkciu príslovkového určenia podmienky nadradenej vety. Uvádza sa spojkami *ak, keď, keby, keď, nech*:

*Ak bude pekne, pôjdeme na pláž.
Keď bude pršať, skočíme na kávu.
Nenahneváš sa, ak si vybavím ešte jeden telefonát?
Nech ten hovor náhodou nepočujem, dodnes neviem, čo je zač.*

e) Príslovkové určenie príпустky

Príпустka je prekonaná nepriaznivá podmienka, napriek ktorej sa uskutočňuje dej. Príslovkové určenie príпустky odpovedá na otázky *aj napriek čomu? aj pri akých podmienkach? aj proti čomu?* Vyjadruje sa tými istými predložkovými pádmi ako podmienkové príslovkové určenie, ale v spojení s **časticami** *aj, i* s príпустkovým významom (*aj pri, aj s, aj bez, aj za...*):

*Prinesol fľašu aj pri zosilnenej kontrole.
I v spánku vídaval tú tvár.*

Vo funkcii príslovkového určenia príпустky nadradenej vety vystupuje aj **príslovková vedľajšia príпустková (koncesívna) veta**, ktorá sa uvádza spojkami a spájacími výrazmi *hoci, hoc, hoc aj, čo aj, aj / i keď, ani keď, aj / i keby, ani keby, napriek tomu, že; hoci / aj keď – predsa / jednako* atď.:

*Chodí do kostola, hoci je neveriaci.
Uverejním to, čo sa aj pukne.
Nepôjde z krčmy, ani keby horelo.
Oťarchavela (aj) napriek tomu / hoci / aj keď nechcela.
Zdravý je ako buk – jednako do roboty nejde.*

10. Dichotómia veta a výpoveď

V praktických gramatických príručkách sa pojmy veta a výpoveď používajú zamieňavo, v školských gramatikách sa uprednostňuje tradičný termín veta.

Dichotómia veta a výpoveď sa diferencovane uplatňuje v teoretických jazykovedných prácach, hoci v slovenskej tradícii nie veľmi výrazne. Termín **veta** sa vzťahuje na útvary s ustálenou gramatickou formou. Sú to špecifické jednotky syntaktickej roviny, vetné štruktúry, ktorým prislúchajú isté **vetné vzorce**. Termínom **výpoveď** sa rozumie konkrétna elementárna komunikatívna jednotka, ktorá je kontextovo a situačne zakotvená, bez ohľadu na to, ako je štruktúrovaná. Výpovede sú späté s konkrétnou komunikačnou situáciou, ktorú tvoria účastníci dorozumievania, ich skúsenosti (najmä jazyková kompetencia), poznatky o svete, ale aj city, prostredie, čas, priestor a napokon komunikovaný obsah. Výpoveďami tak nie sú iba vety ustáleného inventára vetných typov, ale patria medzi ne vety s **elipsami**, **apoziofézy** (nedokončené výpovede), vetné **ekvivalenty** základných vetných typov, ba aj **defektné** vetné konštrukcie. Ucelenosť výpovede sa neviaže len na centrálné systémové vetné typy; zahrnujú sa do nej aj periférne, menej typické javy, keďže ucelenosť výpovede je zviazaná s ucelenosťou **prehovoru**. Na princípe diferencovanosti vety a výpovede je založený opis celej skladby jazyka od autorov M. Grepla a P. Karlíka **Skladba češtiny** (1998; po predchádzajúcom vydaní *Skladby spisovné češtiny* z r. 1986). Autori pokladajú pojmy veta a výpoveď, ako aj ich aplikáciu na syntaktický opis za jednu z možných ciest, ako skúmať jazyk v procesoch jeho používania, fungovania v reči. Ide teda o metodologický postup, pri ktorom možno z doslovného významu (všetkých) viet zistiť to, čo hovoriaci ich použitím chcel povedať, aký mal zámer. Využíva sa pri tom **kooperačný princíp**, vybudovaný na tzv. konverzačnej logike. Tento princíp odkrýva **zmysel** hotových výpovedí, ktorý spočíva na dvoch základných zložkách. Sú to: 1. **propozičný obsah** (čo sa hovorí), 2. **aktuálna komunikačná (ilokučná) funkcia** (prečo, s akým cieľom, zámerom, úmyslom sa to hovorí). Kooperačný princíp sa realizuje tak, že hovoriaci formuluje svoje výpovede adekvátne danej fáze rozhovoru, a to na základe poznania jeho cieľov a smeru. Vidieť to napr. na krátkuťom rozhovore, ktorý pozostáva z troch replík, zodpovedajúcich trom vetám: A: *Nalejem ti dobrého vína...* B: *Mám tu auto...* A: *To mi je ľúto.*

Uvedené vety možno interpretovať z hľadiska ich základných štruktúr, ako aj na základe distribučných pravidiel, ale až pri interpretácii ich situačnej zakotvenosti zistíme podstatu výpovede, ktorá tkvie v jedinečnosti konkrétneho rečového aktu.

Veta je abstraktná jednotka, existujúca v jazykovom systéme, ale je vybavená tak, aby fungovala ako **výpoveď** v sociálnej interakcii. Výpovede teda sú realizácie vety v komunikačnej situácii. Jednou vetou sa totiž môžu vysloviť viaceré výpovede, má teda viaceré komunikatívne funkcie. Ten, kto produkuje istú výpoveď, niekomu radí, na niečo sa ho spytuje, niečo sľubuje, niekoho na niečo vyzýva, vyslovuje želanie, námietku, nesúhlas, odmietnutie, niečo ponúka, vyčítuje, vyslovuje napomenutie, výčitku, údiv, výzvu, rozkaz, zákaz, povel, prosbu, ponuku, varovanie, pohrozenie, odporúčanie, dovolenie, želanie atď. Veta *Mária má rada ruže* môže byť prostým oznámením (adresát sa má dozvedieť určitú informáciu o Márii), ale v inej situácii, napr. pri kúpe kvetov pre Máriu v kvetinárstve to môže byť návrh (= kúpme Márii ruže), odmietnutie (= nekupujte jej tulipány, to by ju nepotešilo) atď. Ako vidieť, tradičné rozdelenie viet podľa obsahu na oznamovacie, opytovacie, žiadacie a zvolacie možno pokladať za objektívne len z výrazovej stránky. Z hľadiska komunikatívnych funkcií a postojov hovoriaceho sa klasifikácia viet značne znásobuje – veď „z praktických príčin nemožno všetky možné komunikatívne funkcie ani vymenovať, nieto ešte sa nimi teoreticky zaoberať“ (M. Grepl na s. 40 v spomínanej práci z r. 1986). Pri typologizácii komunikatívnych funkcií výpovedí sa uplatňuje všeobecný protiklad iníciačnosť – reaktívnosť. **Iníciačné** sú podnetom na (ne)rečové konanie adresáta (napr. otázka, rozkaz, ponuka, návrh), **reaktívne** sú vyvolané (ne)rečovým konaním adresáta (odpoveď, sľub, výčitka, dovolenie atď.).

11. Vetné typy a vetné vzorce

Vetný typ je špecifická konfigurácia **gramatických a sémantických prvkov vety** a **ich vzťahov**, vybudovaných **na vetotvornom akte** (aktualizácii). Ten môže byť predikačný a nepredikačný (v prípade jednočlenných viet).

Vetný typ možno vymedziť ako usporiadanie syntaktických prvkov do minimálneho, ale štruktúrne úplného celku vety.

Vetné typy sa diferencujú podľa týchto kritérií:

1. členitosť gramatického jadra (dvojčlenné a jednočlenné vetné typy);
2. nederivovanosť alebo derivovanosť vetného typu (nederivované a derivované vetné typy);
3. neredukovanosť (úplné vety) a redukovanosť (neúplné vetné typy);
4. rozsah používania v komunikačných sférach (neutrálne a príznakové vetné typy).

Charakteristické vetné typy v slovenčine:

1. **dvojčlenná veta s predmetom** *Učiteľka vychováva deti.*
2. **dvojčlenná veta bez predmetu** *Národ tancuje. Slnko vychádza.*
3. **dvojčlenná veta s genitívnym podmetom** *Dlhov pribúda. Napadalo snehu.*
4. **jednočlenná veta s neosobným slovesom** *Prší. Blyška sa. Strašilo ho.*
5. **jednočlenná veta s bezpodmetovým zvratným tvarom** *Ide sa na pivo.*
6. **jednočlenná veta s neurčitkom** *Nebadať nijaký pokrok..*

Veta ako syntaktická konštrukcia má tri základné vlastnosti:

1. **gramatické a sémantické jadro** (jeho stavba má základný význam pre určenie vetného typu; ide najmä o jeho rozčlenenosť alebo nerozčlenenosť),
2. **východiskový bod** na syntagmatické stvárnenie,
3. **formálne zakončenie**.

Gramatické a sémantické jadro obsahuje všetky sémantické prvky, ktorými sa vyjadruje **vetotvorný akt**, t.j. **aktualizácia**. Gramatické jadro je **dvojčlenné (rozčlenené)** a **jednočlenné (nerozčlenené)**. Podľa toho rozlišujeme dvojčlenné a jednočlenné vety. V dvojčlennej vete je jadro rozčlenené medzi **podmet** a **prísudok**, teda na samostatné časti gramatického a sémantického jadra, napr. *Peter odišiel*. V jednočlennej vete je nerozčlenené jadro, tvorí ho jednotný vetný člen – **vetný základ (fundament)**, napr. *Prší*.

Rozdiel medzi dvojčlennými a jednočlennými vetami sa zakladá na type slovesa v prísudku, pričom ide predovšetkým o rozdiel medzi **osobnými (personáliá)** a **neosobnými slovesami (impersonáliá)**. Výrazne sa prejavuje aj v morfológii slovesa, preto sa pokladá za

jeden zo základných delidiel sloviess vôbec. Kritériom tohto delenia je jestvovanie / nejestvovanie **bezpodmetového zvratného tvaru** pri príslušnom slovese. Majú ho všetky osobné slovesá, naproti tomu neosobné ho nemajú.

Na druhej strane **rozlišovanie dvojčlennej a jednočlennej vety sa nekryje s delením sloviess na osobné a neosobné slovesá**. Neosobných sloviess je totiž relatívne málo, pričom ale jednočlenná veta je zase širší jav, ako sú iba neosobné slovesá. Presvedčivo to ukazujú príklady typu *Ide sa*.

Píše sa.

Bolo badať smútok.

Tu treba upozorniť na **osobitné typy dvojčlenných viet**, ktoré sa niekedy chybne pokladajú za prechodné medzi dvojčlennými a jednočlennými vetami. Ide o **dvojčlenné vety so všeobecným podmetom** typu *Ako si ustelieš, tak budeš spať*. Je tu 2. osoba singuláru. Neosobné slovesá majú však len jeden jediný tvar, zhodný s 3. osobou singuláru, príp. stredného rodu, takže do vety s nimi nemôžeme dosadiť podmet, môžeme ju len aktualizovať. Porovnajme derivačný doklad:

Ako si kto ustelie...

Ako si Maťko ustelie...

Uvedené vety sú motivované prísloviím, ale už sú to celkom iné vety, nové gramatické štruktúry. V najnovších výkladoch dvojčlenných viet so všeobecným podmetom sa tieto vety pokladajú za **dvojčlenné vety s nulovým gramatickým podmetom**. Tento typ viet je veľmi častý v textoch rozmanitých receptov, napr.: *Do krému vmiešame rum*. *Vmiešame* značí: máme vmiešať, je tu významový prvok potreby, nepoužíva sa iná forma okrem tejto všeobecnej formy. Nemôžeme hovoriť o tom, kto to má urobiť, platí to pre každého, kto sa chce držať daného receptu. Starší termín všeobecný podmet tu logicky nahradil novší termín **nulový podmet**.

Ako sporné z hľadiska členitosti sa niekedy hodnotia aj **dvojčlenné vety s genitívnym podmetom** typu *Vína ubúdalo*.

Vody pribúdalo.

Snehu napadalo po členky (ide o partitívny genitív).

Svojím obsahom aj stavbou sú tieto vety veľmi blízke analogickým vetám s podmetom v nominatíve typu *Vino ubúdalo*.

Voda pribúdala.

Napadol sneh.

Rozdiel medzi nimi okrem gramatickej stavby je iba v jestvovaní **kvantitatívneho významového prvku** vo vete s genitívnym podmetom. **Slovesá v týchto vetách nie sú predmetové! Stráca sa zhoda** (pri vete s podmetom je zhoda: *Víno ubúdalo*. Ale vo vete *Vody pribúdalo* nemá *pribúdalo* nijaký rod). Podmet väčšinou predstavuje syntaktickú pozíciu, pre ktorú je charakteristický tvar nominatívu. To, že menné podmetové výrazy môžu byť aj v inom páde ako v nominatíve, je motivované tým, že s príslušným pádom sa viaže ďalšia významová črta, napr.:

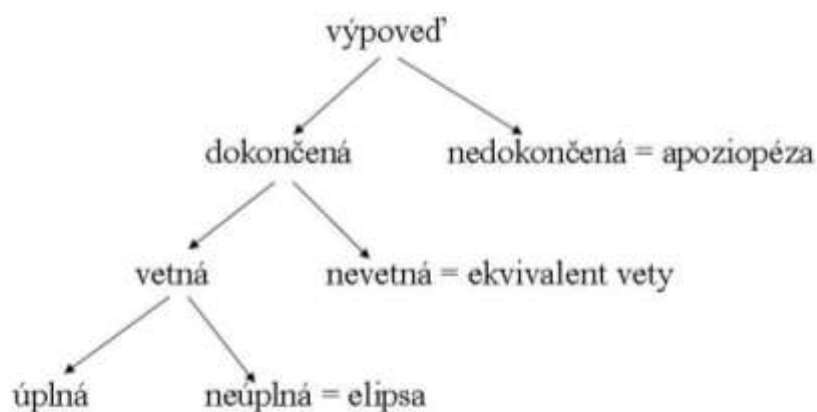
- **záporový genitív**: *Na kopaniciach nebolo školy*,
- alebo **kvantitatívny genitív**: *Na čele jej pribudlo vrások*.

Okrem toho nenominatívny podmet možno pokladať za relikť historického vývoja, porov. napr. **numeratívny genitív**: *Na seminári chýbalo päť študentov* / *Na seminári chýbali piati študenti*.

Určitý slovesný tvar nie je výlučným konštitutívnym prvkom vety, hoci je charakteristickým znakom vety v slovenčine. Vďaka tomu jestvujú vetné typy bez určitého slovesa v základnom člene vety, ako sú napr.

- **infinitívne vety** typu *Stáť!*,
- **substantívne vety** *Pán profesor!* (oslovovanie) a *Nevesta hól!* (názvy diel),
- alebo **citoslovcové vety** *Och! Pst! Bum!*

Vetné schémy ako výpovedné realizácie majú zásadný význam pre určenie vetných typov. Na druhej strane však jestvujú aj výpovede, ktoré nie sú realizáciou vetnej schémy. Túto problematiku rozpracoval J. Ružička v štúdiu **O podstate skladby** (Slovenská reč, 1961), pričom uvádza takýto systém výpovedí:



Apoziopéza je nedopovedaná alebo násilne prerušená výpoveď s príznačnou formou intonácie: *Neradil by som robiť to bez...*

Tu leží... Ale o tom nech prehovorí jeho básne.

Toto mi nevrav, lebo...

Ekvivalent vety nie je realizáciou gramatického jadra ani jeho časti. Je to realizácia formy daktorého vedľajšieho vetného člena (t.j. prívlastku, predmetu, príslovkového určenia, ale aj doplnku, ktorý nie je ani základný, ani vedľajší vetný člen).

Ako ekvivalent vety chápeme:

1. **ustálené, často lexikalizované jednotky** – povely, želania, pozdravy...

Na zdravie! Dobrý deň. – *dobrý deň* je realizácia iba predmetu, želanie je latentne vždy prítomné

(Želám ti) dobrý deň – z úplnej vety vypadáva *želám ti*.

2. **fragmenty viet** používané napr. ako **repliky** v dialogickej konverzácii:

Ako sa cítiš? Výborne.

Nepôjdete na pláž? Možno popoludní. – v odpovedi sa predpokladá predchádzajúca časť

Elipsa (výpustka) je realizácia iba časti gramatického jadra, je to teda neúplná veta, chýba v nej napr. **sponové sloveso** alebo **sloveso hovorenia**. V písanej podobe sa elidované prvky vety často nahrádzajú pomlčkou:

Mladosť – pochabosť.

Ja o voze, ty o koze.

(Chýbajú tu slovesá hovorenia: *Ja (hovorím) o voze, ty (hovoríš) o koze.*)

Syntakticky uvoľneným vetným štruktúram (ako je apoziopéza, ekvivalent vety a elipsa) možno pri opise jednoduchej vety pripísať isté typologické črty, a tak podať istú systémovú charakteristiku, nie vždy však bez presahov do súvetnej problematiky. Komplexný obraz o nich možno utvoriť až v rámci nadvetnej (textovej) syntaxe, keďže faktormi stimulácie nových, neštandardných syntaktických štruktúr sú komunikatívne kontexty, situácie a emocionálne stavy (afekty) hovoriacich. (O vetných štruktúrach s uvoľnenou skladbou p. príslušné kapitoly v Syntaxi slovenského jazyka II.)

Vetný vzorec je schéma, ktorá reprezentuje triedu pozorovateľných jazykových výrazov a zároveň znázorňuje usporiadanie týchto výrazov do istého typu vety. Najbežnejší vetný vzorec **S – P – O** znázorňuje usporiadanie **subjekt – predikát – objekt**. Je veľmi všeobecný. Jeho konkretizáciou je vzorec **S – Vf – O**, ktorý znázorňuje usporiadanie **subjekt – verbum finitum – objekt**. V tomto type vety vystupuje v úlohe predikátu určité sloveso (určitý slovesný tvar), pri ktorom možno určiť osobu. Napokon zo vzorca vyčítame, že toto sloveso je predmetové. Množina vetných vzorcov predstavuje čiastkový systém určitého jazyka. Zoskupovanie vetných vzorcov do určitých skupín, ktoré vykazujú podobnosť

vetných typov, určujú **obligatórne** prvky, ktoré sú pre istý typ viet záväzné, a **fakultatívne** prvky, ktoré nie sú záväzné. Aj vetné vzorce, podobne ako vety samy, majú dve stránky – gramatickú a sémantickú. Do vetných vzorcov totiž možno dopĺňať iba také výrazy, ktoré sú prípustné zo sémantickej stránky, napr. vzorec (**S pron**) – **ADV temp** – **Vf** – **ADV loc** možno doplniť takto: *(Ja) zajtra pôjdem domov*. Sémanticky neprípustné je doplnenie **(Ja) včera pôjdem domov*, hoci ide o identickú štruktúru, čo do schémy.

Priekopnícky opis čiastkového syntaktického systému pomocou vetných vzorcov uskutočnili českí jazykovedci F. Daneš, Z. Hlavsa a kol. v práci **Větné vzorce v češtině** (1981). V práci sa zachytávajú zovšeobecnené skúsenosti získané rozborom asi dvoch tisícok českých slovesných lexém, pričom podrobnejšie sa analyzuje 300 najfrekvencovanejších českých slovies. Úsilie o explicitný opis prirodzených jazykov a potreba precizovať výsledky jazykovedného bádania pomocou modernej logiky a matematiky v českom prostredí súvisí s rozvojom matematickej (kvantitatívnej, algebrickej a strojovej) lingvistiky v 20. storočí. Slovenskú prácu **Větné modely v slovenčine** napísala J. Nižníková (2001).

12. Vetná schéma a konštrukcia

Veta je konfigurácia (rozloženie prvkov) vetných členov na základe syntagmatického vzťahu. Opiera sa o aktualizáciu, t.j. vetotvorný akt. Niet vety bez aktualizácného vzťahu. V každej vete je východiskový bod na syntagmatické stvárnenie, gramatické a sémantické jadro a formálne zakončenie.

12.1 Východiskový bod

V **dvojčlennej vete** je ním **podmet**. Prísudok preberá od podmetu kategórie osoby, čísla a menného rodu. Podľa S. Karcevského je to **absolútne určený člen vety** (determiné absolute).

V **jednočlennej vete** je východiskovým bodom **vetný základ**.

a) v jednočlennej **slovesnej vete** je to slovesný tvar:

1. tvar zhodný s tvarom 3. osoby singuláru osobných slovies

Prší.

Stmieva sa. – je to jediný tvar paradigmy (kým osobné slovesá majú úplnú paradigmu);

2. neurčitok

Vidieť zhoršenie nálady (v zmysle vidno).

Počuť pískanie.

V pražiarni cítiť olej;

3. neosobný zvratný tvar

Robí sa do rána.

Ráta sa s odmenou;

4. spojenie sponového slovesa *byť* s trpným prídavným dokonavého slovesa

Je prestreté.

Včera bolo zamračené;

b) v jednočlennej **mennej vete** je to **podstatné meno** (zvyčajne v nominatíve, ako aj v iných jednoduchých predložkových pádoch) alebo aj iné meno

Parkovisko.

Občasná. (zastávka autobusu)

c) v jednočlennej **citoslovcovej vete** je to **citoslovce**

Cink – cink.

Psst.

12.2 Gramatické a sémantické jadro

Gramatické jadro obsahuje všetky gramatické prvky na realizáciu vetotvorného aktu. Môže byť **dvojčlenné** (subjekt + predikát) pri rozčlenenom vetotvornom akte alebo **jednočlenné** (fundament = vetný základ) pri nerozčlenenom vetotvornom akte.

Sémantické jadro predstavuje konfiguráciu sémantických prvkov zviazaných s intenciou slovesného deja. Takisto je **dvojčlenné** (agens alebo nositeľ + dynamický príznak) alebo **jednočlenné** (dynamický príznak).

12.2.1 Vetotvorný akt (aktualizácia)

Vetotvorný akt vzniká usúvzťažnením vybratých jazykových jednotiek s mimojazykovou skutočnosťou z hľadiska podávateľa. Jazykové jednotky vybraté do vetotvorného aktu sa prostredníctvom postoja podávateľa dostávajú do časovej a modálnej korešpondencie s obsahom jeho vedomia. Tento obsah je odrazom zodpovedajúceho výseku mimojazykovej skutočnosti. Produktom tohto aktu je veta, pričom tento produkt je syntézou gramatickej štruktúry, sémantickej štruktúry a obsahu (celok jazykovej informácie). Napr. vo vete *Slnko svieti* identifikujeme prítomný čas a oznamovací spôsob; už to nie sú izolované slová, prvky tohto celku sú zaradené do časového a modálneho rámca – utvorila sa veta.

Podstatou vetotvorného aktu nie je usúvzťažnenie pomenovaní navzájom. Pri tomto akte ide o usúvzťažnenie pomenovaní s obsahom komunikácie, takže tento druhý pól vzťahu je obsahom tzv. **predikačných kategórií** (t.j. **slovesného času a spôsobu**). Predikačné kategórie vytvárajú jazykovým jednotkám akoby most, spojnicu medzi skutočnosťou a komunikačnou situáciou. Prejavujú sa na prísudku dvojčlennej vety alebo na vetnom základe jednočlennej vety.

Vodič napravuje trolej (dvojčlenná veta).

Z krypty zatiahlo umrlčinou (jednočlenná veta; 3. osoba singuláru, stredný rod, výraz *umrlčinou* je predmet).

Z krypty zatiahla umrlčina (dvojčlenná veta; výraz *umrlčina* je podmet).

Podobne ako čas a spôsob v prísudku, aj **gramatická kategória osoby** je aktualizačná kategória. Osoba je prostriedkom na vyjadrenie vzťahu pomenovania ku skutočnosti v podmete dvojčlennej vety. Nazýva sa **kategória syntaktického podmetu**. V rámci podmetu má takú istú funkciu ako v rámci prísudku kategória času a spôsobu. Lenže kategória osoby v rámci prísudku je už iba vyjadrenie syntagmatickej spolupatričnosti dvoch slov na základe zhody. Kategória osoby sa teda prejavuje dvojako:

1. ako **syntaktická** kategória, ktorou je podmet;
2. ako **syntagmatická spolupatričnosť**, súčasť zhody, ktorá má iba platnosť kongruenčnej kategórie.

Vodič napravuje trolej.

vodič – 3. osoba, signál substantíva vo funkcii podmetu,

napravuje – 3. osoba, vyjadruje spoluúčasť s podmetom.

Samozrejme, kategória osoby chýba v jednočlenných vetách. Takéto vety nemajú substanciu, na ktorú by sa mohla viazať gramatická kategória osoby v prísudku. Vetotvorný akt nemožno stotožňovať so vzťahom medzi gramatickým subjektom a gramatickým predikátom. Nie je to ani syntagmatický vzťah. Vetotvorný akt predstavuje obsah, kým gramatické prostriedky na jeho realizáciu (slovesný čas a spôsob, prípadne kategória osoby v rámci podmetu) sú formou. Vetotvorný akt môže byť podľa prítomnosti alebo neprítomnosti osoby dvojaký:

- a) **rozčlenený** – v dvojčlenných vetách, keď jeho podstatu tvoria dva vetné členy, a to subjekt a predikát,
- b) **nerozčlenený** – v jednočlenných vetách, keď jeho podstatou je jeden člen – fundament čiže vetný základ.

Jadro jednočlennej vety je ekvivalentom k jadru dvojčlennej vety. Jeho vetotvorný akt je vyjadrený komplexne jedným jediným členom. Preto jadro jednočlennej vety nie je redukciou jadra dvojčlennej vety, fundament je ontologickou podstatou jednočlenných viet sui generis.

Podľa členitosti gramatického jadra rozlišujeme teda aj dvojaké vety (dvojčlenné a jednočlenné). V týchto dvoch skupinách sa zoskupujú jednotlivé vetné typy. Pri rozlišovaní vetných typov zisťujeme variantné (premenné) a invariantné (konštantné) vlastnosti viet. Všímame si pritom tri stránky:

1. vetotvornú (nesyntagmatickú!) stránku,
2. syntagmatickú stránku
- a 3. stránku syntaktických prostriedkov.

12.2.2 Realizácia gramatického jadra v dvojčlenných vetách

a) *Archeológovia objavili najstaršie mesto sveta.*

1. *archeológovia* – podmetová časť = **osoba**, realizácia predikačného aktu
objavili – prísudková časť = **čas** a **spôsob**, realizácia predikačného aktu
2. podmet – 1. pád množného čísla
prísudok – 3. osoba množného čísla, aktívum
3. vyjadruje sa **zhodou** prísudku s podmetom

Podobný stav je v prípadoch, keď v subjekte stojí zámeno ako zástupka substantíva:

Ty si ho ľúbila. My sme ti verili.

b) *Veľa vody pretečie korytom Dunaja, kým zmúdieš.*

1. *veľa vody* – podmetová časť = **osoba** (jej, tej)
pretečie korytom Dunaja – prísudková časť = **čas**, **spôsob**
2. *veľa vody* – základná číslovka (neurčitá) + genitív singuláru
pretečie – 3. osoba singuláru, aktívum
3. **bez zhody**

c) *Snehu napadalo vyše kolien.* (vyše kolien – príslovkové určenie miery)

1. *snehu* – podmetová časť = **osoba**
napadalo – prísudková časť = **čas**, **spôsob**
2. *snehu* – G singuláru
napadalo – 3. osoba singuláru minulého času, aktívum
3. **bez zhody**

d) *Telefonovať počas vedenia auta je zakázané.*

1. *telefonovať počas vedenia auta* – podmetová časť = **osoba** (ono, to)
je zakázané – prísudková časť = **čas**, **spôsob** (reflektuje sa na pomocné sloveso *byť*)
2. *telefonovať* – zástupka substancie (telefonovanie) *je* – 3. osoba singuláru, prítomný čas
3. **bez zhody**

12.2.3 Realizácia gramatického jadra v jednočlenných vetách

12.2.3.1 Slovesné jednočlenné vety

a) *Nadránom mrzlo.*

1. *mrzlo* – **neosobné sloveso** = **čas, spôsob**
2. tvar zhodný s tvarom 3. osoby jednotného čísla
3. zhoda neprichádza do úvahy, nemá sa s čím zhodovať

b) *V parku bolo vidieť zamilované páriky.*

1. *bolo vidieť* – zložený vetný základ (s neurčitkom) = **čas, spôsob**
2. **neurčitý slovesný tvar** v spojení s tvarom sponového slovesa *byť*

c) *Pri prehre sa netlieska.*

1. *sa netlieska* – **čas, spôsob**
2. **bezpodmetový zvratný tvar**

d) *Po rybacine všetkých smädilo.*

1. *smädilo* – **čas, spôsob**
2. neosobný tvar osobného slovesa (rovnako ako pri neosobných slovesách sa tu identifikujú tie isté javy, nejde o 3. osobu, ale o **tvar zhodný s 3. osobou** singuláru neutra)

e) *Krajinou ružových snov sa človeku ide ľahko.*

(*ľahko* je tu povinný vetný člen, ináč všetko ako v prípade c)

1. *sa ide* – čas, spôsob
2. **bezpodmetový zvratný tvar**

12.2.3.2 Menné jednočlenné vety

Vo vetnom základe jednočlenných menných viet stoja rozmanité pády podstatných mien, príp. rozvité, rozvetvené rozvíjacími vetnými členmi. Patria sem zvyčajne **názvy filozofických, odborných a umeleckých diel** a iných entít povahy propriálnych názvov:

Vlastnosti vášne (B. Pasternak, nominatív).

Z reči do reči (L. Feldek, predložkový genitív).

Bez ladu a skladu (hudobná skupina, predložkový genitív).

K majáku (V. Woolfová, predložkový datív).

Veciam na stole (Š. Strážay, bezpredložkový datív).

Na slepačích krídlach (I. Brežná, predložkový lokál).

O učenej nevedomosti (M. Kuzánsky, predložkový lokál).

V mene otca (Balla, predložkový lokál).

Vo dne a v noci (nadrealistický zborník, predložkový lokál).

S Rozárkou (V. Šíkula, predložkový inštrumentál).

Vzdušnou čiarou (I. Laučík, bezpredložkový inštrumentál).

Pred premenou (I. Štrpka, predložkový inštrumentál).

V neslovesných vetách majú úlohu vetotvorných prvkov **nepredikačné situačné prostriedky**, teda prirodzené prostredie, v ktorom sa vyskytujú pomenovania použité v takýchto neslovesných vetách. Sú to napr. **tabuľky s názvami inštitúcií umiestnené na verejných budovách** (*Prešovská pravoslávna eparchia, Pedagogická fakulta TU*) a **názvy umeleckých diel** umiestnené na obálke knihy, pod exponátom a pod., **nadpisy** novinových textov a pod.: *Piata symfónia. Osudová*. Ako situačný prostriedok pôsobí aj **dialóg**, v ktorom sa z ekonomizačných príčin najčastejšie uplatňujú jednočlenné menné vety, najmä časticové, adjektívne, príslovkové a citoslovcové vety (v nich sú prirodzeným jadrom citoslovca, ktoré chápeme ako slová – vety: *Jaj, to štekli. Ach, ty strašidlo! Hurá! Ciky-caky! Cup!*).

K distribúcii citoslovcových viet z hľadiska vyjadrovania zdvorilosti (pragmatické hľadisko) patrí rozlišovanie medzi zvieracím a ľudským adresátom, porov. napr. *Heš! Hajde! Na na na, pipi! Kuš, Dunčo!* Aj čisto antropologicky relevantné citoslovcové vety povahy rozkazu môžu za určitých okolností stáť na hranici zdvorilosti: *Pst! Čit!*

Za prechodný jav sa pokladajú **vokatívne vety**, ktorých základom je vokatív, dnes už reliktný tvar, ktorý má samostatné postavenie vo vete, netvorí s ňou syntagmatické vzťahy (sám je vetou). Drží sa najmä v náboženskom štýle (*Bože! Pane! Otče! Synu! Ježišu! Kriste! Duchu!* atď.) alebo v konverzačne ladených textoch (*Chlapče! Synku*). Kým v náboženskom prostredí má vokatívny tvar kontaktnú (oslovovaciú) funkciu, v nenábožensky ladených textoch je už citoslovcom: *Bože, ako hlboko som klesla!*

12.3 Formálne zakončenie

Jednoduchá veta obsahuje jedno gramatické a jedno sémantické jadro. Popri gramatickej a sémantickej stránke treba brať do úvahy obsahovú a formálnu (zvukovú) stránku vety. Jadro vety potom možno definovať ako **syntaktický útvar, systém vyznačujúci sa jedným gramatickým a sémantickým jadrom; tento útvar je gramaticky, sémanticky a formálne ucelený (vyjadruje ucelenú jazykovú informáciu). Gramatická ucelenosť** sa chápe ako gramatická usporiadanosť častí, ktoré sú pospájané syntagmatickými vzťahmi realizovanými príslušnými gramatickými prostriedkami, ďalej primeraným slovosledom na úrovni syntagmy, vety aj súvetia. **Formálna ucelenosť** značí, že ak časti vety sú vyjadrené a spojené zvyčajným spôsobom, veta je dokončenou výpoveďou, je teda aj intonačne ukončená, uzavretá. **Sémantická ucelenosť** znamená, že veta svojou sémantickou štruktúrou pôsobí ako usporiadaná celosť, ktorá sa opiera o gramatickú ucelenosť. **Obsahová ucelenosť** tkvie v tom, že veta obsahuje jednu ucelenú informáciu, ktorá je výpoveďou o skutočnosti hovoriaceho.

Intonačná uzavretosť (ako jav formálnej ucelenosti viet) sa týka viet zvukového plánu jazyka. Treba s ňou však rátať aj pri napísaných vetách, lebo v myslenej podobe ich vnímame ako hovorené. Ide tu o tzv. vynáraciu schopnosť, ktorá funguje pri nevyslovovanej, myslenej reči. Vety podľa svojho obsahu (oznámenie, rozkaz, zisťovacia otázka, zvolanie atď.) sa vyznačujú osobitnou moduláciou výšky hlasu, osobitným priebehom intonačnej melodickéj línie, ktorou sa naznačuje aj to, či daný úsek reči je dokončený. Dokončenosť sa signalizuje aj koncovou pauzou. V písanej reči sa tieto prvky nemôžu adekvátne zachytiť, preto sa tu využívajú iba náhradné grafické prostriedky: začiatok jednoduchej vety píšeme s veľkým písmenom, na konci vety píšeme bodku, výkričník, otáznik. Rozličná platnosť viet signalizovaná graficky:

Kurací rezeň. – vysvetlenie pod obrázkom s ponukou jedál

Kurací rezeň! – vyjadrenie čašníka, objednávka u kuchára

Kurací rezeň? – pýtame sa na kladnosť či zápornosť, overenie želania

Intonácia ako prostriedok členenia (frázovania) vety (jej nekoncových a koncových úsekov) sa vyjadruje intonémami. **Intonéma** je ustálená konfigurácia intonačných prvkov na vyjadrovanie určitého obsahu (kadencia, polokadencia, antikadencia). Intonémy sú **statické**, t.j. konvenčne ustálené a kodifikované ako systémové javy, a **dynamické**, ktoré sa vzhľadom na svoju zložitosť prejavujú iba v kontexte, napr. pri vyjadrovaní irónie, prekvapenia, údivu,

ľútosti, žiadosti, prosby a pod. Ustálenými intonémami sa vyjadrujú základné typy postojovej modálnosti (oznámenie, rozkaz, želanie, otázka).

Pri **oznámení** sa používa melodická línia charakteristická koncovým poklesom, ktorý sa volá **kadencia**:

Riady ležali neumyté v dreze.

Promócia je v júli.

Rozkaz alebo **výzva** sa intonuje rovnako ako oznámenie, platí pri nej **kadencia**:

Zachovajte pokoj a rozvahu!

Odpovedajte, prosím!

Otázky sa delia na dva základné typy:

1. **zist'ovacia** – vyjadruje ju **antikadencia**; melodická línia ide hore:

Dáš si pivo?

Je niekto doma?

2. **dopĺňacia** – vyjadruje ju **kadencia**: *Kedy sa uvidíme?*

Protikladom kadencie a antikadencie, ktoré signalizujú dokončenosť, je **polokadencia**, čiže priebeh intonácie pred nekončiacou sa pauzou. Je to signál, že autor bude v prehovore pokračovať.

V jednoduchej vete je medzi gramatickou organizáciou a myšlienkovým obsahom zvyčajne **súlad**. Tak je to vo **vetnej dokončenej výpovedi**, pri ktorej gramatická ucelenosť je totožná s významovou ucelenosťou:

Jej skutky sú úplne nezištné.

Večer sme sa vrátili veľmi ustatí.

Nesúlad zist'ujeme pri **nevetných dokončených výpovediach**:

Vrátili sme sa večer. (súlad) *Veľmi ustatí* (nesúlad).

Jej skutky sú úplne nezištné. *Len trocha podivné.*

Banskobystrické bábkové divadlo kriticky stvárňuje rodovo citlivé témy ružového a modrého sveta. *Celkom odôvodnene.*

Významový celok je tu jedna myšlienka, ktorá sa rozdeľuje do dvoch vetných celkov. Formálne sú to teda už dve vety, hoci významovo i gramaticky sú tesne zviazané. **Druhá veta nie je realizáciou gramatického jadra**, lež spravidla iba gramatickej formy niektorého vedľajšieho vetného člena, sú to **ekvivalenty viet**.

Na druhej strane, keď sú do jedného syntaktického celku spojené dve alebo viaceré gramatické a sémantické jadrá, ide o zloženú vetu čiže **súvetie**. Jednotlivé členy súvetia nazývame súvetné členy. V súvetí sa tesne spájajú jednoduché vety do **samostatných**

myšlienkových celkov. Rozličné významové vzťahy jednotlivých myšlienok v súvetí zvyčajne signalizuje príslušná spojka. Pre súvetie je charakteristická obsahová jednota a strata intonačnej samostatnosti spojených viet. Súvetné členy v súvetí sú istou paralelou vetných členov v jednoduchej vete.

Literatúra

- DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk a kol. Větné vzorce v češtině. Praha: Academia 1981. 272 s.
- DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk – GREPL, Miroslav a kol. Mluvnice češtiny (3). Skladba. Praha: Academia 1987. 748 s.
- DVOŘÁK, Emil. Přechodníkové konstrukce v nové češtině. Praha: Univerzita Karlova 1981. 152 s.
- ERHART, Adolf. Základy jazykovědy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1984. 187 s.
- FERENČÍKOVÁ, Adriana. Časové podrad'ovacie súvetie v slovenských nárečiach. Bratislava: Veda, vyd. SAV 1986. 137 s.
- GREPL, Miroslav a kol. Příruční mluvnice češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, 799 s. ISBN 80-7106-134-4.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. Skladba spisovné češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1986. 477 s.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.
- HORÁK, Gejza. Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využitie. Bratislava: Veda, vyd. SAV 1993. 176 s. ISBN 80-224-0346-6.
- KAČALA, Ján. Syntaktický systém jazyka. Pezinok: Formát 1998. 144 s. ISBN 80-967911-1-7.
- KAČALA, Ján. Systém jazykových kategórií. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského 2006. 156 s. ISBN 80-223-2135-4.
- KAČALA, Ján. Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine. Martin: Matica slovenská 2009. 134 s. ISBN 978-80-7090-908-9.
- KOČIŠ, František. O viacnásobnom prísudku zo syntaktického a sémantického hľadiska. Slovenská reč, 55, 1990, č. 2, s. 108 – 117.
- KOŘENSKÝ, Jan. Konstrukce gramatiky ze sémantické báze. Praha: Academia 1984. 164 s.
- MACHOVÁ, Svatava. Závislostná syntax. In Aktuálne otázky súčasnej syntaxe. Bratislava: Veda, vyd. SAV 2005, s. 23 – 27. ISBN 80-224-0879-4.
- MIKO, František. Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vyd. SAV 1962. 256 s.
- MISTRÍK, Jozef a kol. Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor 1993. 515 s. ISBN 80-215-0250-9.
- MOŠKO, Gustáv. Príručka vetného rozboru. 2. vyd. Prešov: Náuka 2006. 222 s.

- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vyd. Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SOKOLOVÁ, Miloslava a kol. Valenčný slovník slovenských slovies. Prešov: Slovacontact 1997. 270 s. ISBN 80-88885-53-1.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana. Vetné modely v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej Univerzity 2001. 133 s. ISBN 80-8068-052-3.
- ONDREJOVIČ, Slavomír. K otázke dominanty vety. In Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vyd. SAV 2000, s. 269 – 274. ISBN 80-224-0641-4.
- ORAVEC, Ján. Väzba slovies v slovenčine. Bratislava: Vyd. Slovenskej akadémie vied 1967. 392 s.
- ORAVEC, Ján. Slovenské predložky v praxi. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 224 s.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia. Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 269 s.
- ORAVEC, Ján – PAVLOVIČ, Jozef. Spisovná slovenčina v televíznej praxi. Bratislava: Československá televízia v SR 1986. 259 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef. Slovenská syntax. Bratislava: Osveta 1959. 313 s.
- PAULINY, Eugen. Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1943. 116 s.
- PAULINY, Eugen. Krátka gramatika slovenská. 5. prepracované a doplnené vydanie pripravil I. Ripka. Bratislava: Národné literárne centrum 1997. 216 s. ISBN 80-88878-19-5.
- PAVLOVIČ, Jozef. Termíny z oblasti negácie v jazyku. Slovenská reč, 54, 1989, č. 6, s. 334 – 342.
- PAVLOVIČ, Jozef. Negácia v jednoduchej vete. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 2003. 138 s. ISBN 80-968971-3-6.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Ved. red. J. Kačala. Bratislava: Veda, vyd. SAV 1991. 536 s. ISBN 80-224-0080-7.
- RUŽIČKA, Jozef. Vytýčený vetný člen. Slovenská reč, 19, 1954, s. 269 – 275.
- RUŽIČKA, Jozef. Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. 185 s.
- RUŽIČKA, Jozef. Základné sporné otázky slovenskej skladby. In Jazykovedné štúdie, IV. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959, s. 7 – 34.
- RUŽIČKA, Jozef. Bezpodmetový zvrtný tvar. Slovenská reč, 25, 1960, s. 3 – 25.

- RUŽIČKA, Jozef. O niektorých základných otázkach skladby. Slovenská reč, 26, 1961, s. 321 – 337.
- RUŽIČKA, Jozef. Významové skupiny neosobných slovies. Jazykovedný časopis, 12, 1961, s. 25 – 43.
- TIBENSKÁ, Eva. Význam a forma v syntaxi. In Aktuálne otázky súčasnej syntaxe. Bratislava: Veda, vyd. SAV 2005, s. 28 – 35. ISBN 80-224-0879-4.
- TRÁVNÍČEK, František. Mluvnice spisovné češtiny. Část II. Skladba. Praha: Slovanské nakladatelství 1951. 1497 s.

Názov: Syntax slovenského jazyka I
Autor: doc. PaedDr. Jozef Pavlovič, CSc.
Vydanie: prvé
Vydala: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Rozsah: 106 strán
ISBN 978-80-8082-525-6